

**МРЕЖА ЖЕНА
МУП РС**

ПОЛНО УЗНЕМИРАВАЊЕ

ПОЛНО УЗНЕМИРАВАЊЕ

Аутор:

Мср Александар Миладиновић

Издавач:

Министарство унутрашњих послова Републике Српске
и
Мрежа жена МУП РС – WPON MUP RS

Рецензенти:

Проф. др Миле Матијевић,
Универзитет за пословне студије, Бања Лука
Мр Едина Хелдић-Смаилагић,
Управа за полицијску обуку Министарства унутрашњих послова Републике
Српске

Лектор:

Јелена Бојић

Штампа:

Тираж:

100 примјерака

ISBN

978-99976-47-39-9

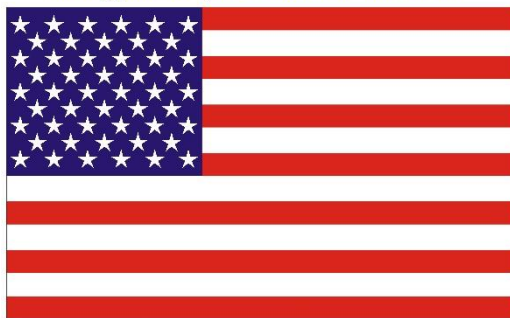
Објављивање овог приручника је (дијелом) финансирано грантом Министарства
вањских послова Сједињених Америчких Држава (*Department of State*).

Мишљења, налази и закључци који су овдје наведени припадају аутору и не
одражавају нужно мишљења, налазе и закључке Министарства вањских послова
Сједињених Америчких Држава.

Мср Александар Миладиновић

ПОЛНО УЗНЕМИРАВАЊЕ

Funding provided by the United States Government

**UNITED STATES EMBASSY
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Бања Лука, 2022. године

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	7
УВОДНА РАЗМАТРАЊА	9
1. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ПРОБЛЕМА.....	11
1.1. Појам и садржај полног узнемиравања	12
1.1.1. Радње полног узнемиравања	13
1.2. Диференцијација полног узнемиравања и сличних појава	14
1.3. Распрострањеност полног узнемиравања	16
1.4. Митови о полном узнемиравању	17
2. КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТ.....	23
2.1. Кривично дјело „Полно узнемиравање”	24
2.1.1. Радња дјела	24
2.1.1.1. Радње полног узнемиравања.....	27
2.1.2. Повреда достојанства лица у сфери полног живота	30
2.1.3. Елемент подређености, зависности или посебне рањивости	30
2.1.4. Посљедица кривичног дјела	34
2.1.5. Нежељеност.....	37
2.1.6. Мотив, намјера и умишљај извршиоца	38
2.2. Диференција у односу на друга кривична дјела.....	39
2.2.1. Силовање и обљуба.....	40
2.2.2. Полна уцјена.....	46
2.2.3. Блудне радње.....	46
2.2.4. Упознавање дјеце са порнографијом	49
2.2.5. Задовољење полних страсти пред дјететом.....	50
2.2.6. Прогањање	51
2.2.7. Насиље у породици	57
2.3. Шта није полно узнемиравање.....	58
3. КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ	61
3.1. Пријава кривичног дјела.....	63
3.2. Приједлог за кривичним гоњењем.....	68
3.3. Изјава оштећене (жртве).....	71
3.3.1. Лажна пријава полног узнемиравања	74
3.3.2. Забрана саслушања жртве о њеном претходном сексуалном животу.....	77

3.4. Прикупљање обавјештења од свједока	79
3.5. Прикупљање (медицинске) документације	80
3.6. Вјештачење жртве	81
3.7. Испитивање осумњиченог	83
3.8. Утврђивање генезе узнемиравања, узроковање страха и ставарање негативног окружења.....	90
3.9. Извјештај о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу	93
 4. „ЛОША ПРАКСА” У РЕАГОВАЊУ ПОЛИЦИЈЕ НА ИНДИЦИЈЕ ПОЛНОГ УЗНЕМИРАВАЊА.....	97
 ЛИТЕРАТУРА	107

ПРЕДГОВОР

Публикација „Полно узнемиравање” је примарно намијењена полицијским службеницима Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Ова публикација у форми приручника настала је у оквиру пројекта којем је циљ, са једне стране, да анализира квантитативни аспект и феноменологију полног узнемиравања, као новог кривичног дјела инкриминисаног Кривичним закоником Републике Српске, док је, са друге стране, циљ да се етаблира и афирмише „добра пракса” у раду полиције на ово кривично дјело, односно да се пружи образац за криминалистичко-методички приступ у реаговању на полно узнемиравање.

Сам приручник је креиран тако што покушава да понуди основне информације о овом кривичном дјелу и о његовој криминолошкој страни, као и о криминалистичким специфичностима реаговања на ово кривично дјело.

С обзиром на то да у нашој (криминалистичкој и судској) пракси ово дјело није било присутно, први дио приручника даје основне информације о полном узнемиравању уопште, као и о специфичном деликту полне, односно сексуалне природе, те о потреби инкриминације овог облика понашања. Други дио се односи на кривичноправни аспект који сматрамо нужним, имајући у виду да он директно имплицира садржај радњи и мјера које се требају предузети у оквиру криминалистичке истраге.

Трећи дио публикације, као примарни дио, односи се на смјернице криминалистичке, односно криминалистичко-методичке природе којима је циљ да етаблирају и афирмишу пожељну процедуру и садржај криминалистичког рада приликом предузимања истраге за ова кривична дјела. У оквиру овог дијела се указује и на одређену „лошу праксу” која је примијетна у досадашњем раду полиције приликом реаговања на пријаве ових кривичних дјела.

Свјесни смо одређених ограничења ове публикације. У првом реду, незахвално је понудити одређене смјернице криминалистичке природе услед недостатка домаће судске праксе или врло оскудних (и у квалитативном и у квантитативном смислу) пресуда. Такође, ни домаћа, па чак ни пракса држава региона још увијек није понудила адекватне процедуре у реаговању на ова кривична дјела (иако је примијетно да се у државама региона на том пољу преузимају одређени кораци). Са методолошке стране, литература о полном узнемиравању, поготово криминалистичка литература, није обимна. Због ових, али свакако и других фактора, свјесни смо могућих недостатака овог приручника. Надамо се да ће читаоци то имати у виду.

На крају, аутор се нада да ће овај приручник помоћи полицијским службеницима да перципирају полно узнемиравање као савремен криминолошки феномен, присутан у нашем окружењу, који је инкриминисан, те да се на њега мора реаговати, криминалистичким, а потом и кривичноправним путем. Први корак ка томе јесте препознавање овог проблема, а потом и асертиван приступ и пружање подршке жртви.

Уколико овај приручник буде омогућио да полицијски службеници ефикасније реагују само на ова два (почетна) сегмента, нема сумње да је он испунио своју функцију. Аутор се нада да сљедствено томе неће изостати ни адекватна криминалистичка реакција полицијских службеника.

У Бањој Луци, јануара 2022. године

А у т о р

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Полно узнемиравање је посљедњих година предмет кривичноправне реакције. Наравно, полно узнемиравање није нов феномен (чак ни у праву), али јесте новина да је од 2017. године инкриминисано Кривичним закоником Републике Српске.

Чињеница је да је овај проблем, иако тек сада кривичноправно препознат, одавно присутан међу нама, па чак и да је подвођен под разне облике допуштеног или чак и пожељног, па и афирмативног понашања (како за онога ко га продукује, тако и за окружење у оквиру којег се продукује). Стога и не чуди реакција јавности, али и стручних лица (укључујући, на жалост, и полицијске службенике) који инкриминацију, а поготово елементе бића овог кривичног дјела сматрају спорним и дискутабилним. То се одржава и на формалну кривичноправну (а поготово криминалистичку) реакцију, јер неблаговремена, траљава, контрадикторна и „реда ради” истрага поводом индиција у погледу постојања овог кривичног дјела, па чак и пријаве од стране жртве не резултира прикупљањем доказног супстрата релевантног за утврђивање чињеничног стања. У прилог томе говори и оскудна судска пракса, али и искуства реаговања на ово кривично дјело у земљама окружења.

На жалост, то повратно дјелује и на жртву, јер изложеност стигми и секундарна виктимизација од стране друштва, али и формалних субјеката (која се неријетко дешава и пред полицијом) жртву „повлачи у себе” чиме се етаблира „зачарани круг” ћутања и непријављивања ових кривичних дјела, што је погубно и за саму жртву, али и за друге потенцијалне жртве, па и за само друштво, а виновника на жалост подстрекава да настави са својим понашањем.

Изостанак реакције или неадекватна реакција на индиције и пријаву полног узнемиравања посљедица су непрепознавања елемената, специфичних околности и амбијента у оквиру којег се дешава и односа жртве и починиоца. Такође, битан аспект који има утицај на трасеолошки дефицит јесте игнорисантски, па чак и ниподоштавајући однос према стању у којем се жртва налази, односно неуважавање њеног стања узрокованог непријатељским, понижавајућим, деградирајућим или увредљивим понашањем које је посљедица полног узнемиравања. То резултира „повлачењем” жртве у себе и несарадњом што се сљедствено одражава и на квалитет и квантитет доказног материјала.

Едукација полицијских службеника је нужан предуслов ефикасне, благовремене, адекватне и асертивне формалне реакције на индиције, а поготово на пријаву и прикупљање чињеничног материјала који би се

трансферисао у материјал релевантан за доказивање кривичног дјела. Едукација се намеће из специфичне кривичноправне (специфичности кривичног дјела „Полно узнемиравање“) и кривичнопроцесне природе (саслушање жртве, одбијање свједочења, доказивање посљедице као елемента дјела) које условљавају криминалистичке специфичности реаговања. Иако је нужна професионална (криминалистичка и кривичнопроцесна) едукација, уважавајући криминалистичко-методичке специфичности реаговања на ово кривично дјело, неопходна је и асертивна (психолошка и виктимолошка) едукација како би се полицијски службеници сензибилисали у раду са жртвама ових кривичних дјела.

Додатном едукацијом би се полицијски службеници сензибилисали на приступ према жртви код ових кривичних дјела, а, са друге стране, подигао би се стручни капацитет и акциони потенцијал релевантан за криминалистичко и кривичнопроцесно реаговање приликом расвјетљавања овог кривичног дјела. Сљедствено, то би довело и до њиховог професионалнијег реаговања које би се огледало у асертивном приступу жртви, уважавању њеног специфичног стања, пружањем помоћи и подршке, не само формалне, већ и стварне.

Такође, квалитет криминалистичког и кривичнопроцесног реаговања приликом заступања пријаве и прикупљања доказног материјала би се повећао, што је од пресудне важности за прогон извршилаца полног узнемиравања.

Сензибилизација едукованих полицијских службеника у специфичној полицијској супкултури би дјеловала и на друге полицијске службенике да полно узнемиравање посматрају као кривичноправни и криминолошки феномен, не са скепсом, а поготово не са сумњом и отвореним ниподоштавањем жртве.

Адекватном реакцијом формалних органа кривичног прогона, уз медијску видљивост, етаблирао би се механизам који би смањио тамну бројку ових кривичних дјела која је несумњива, односно охрабрио би потенцијалне жртве на пријаву ових кривичних дјела.

1. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ПРОБЛЕМА

Полно узнемиравање је један од облика сексуалног насиља. Међутим, иако није непознаница, чињеница је да му се није придавала велика пажња, ни међу истраживачима, а поготово не у судској пракси, јер ово понашање, иако акламативно прихваћено да је друштвено неприхватљиво, у претходном периоду није било инкриминисано. Ријетка судска пракса гдје је диференцирано ово понашање као некажњиво у односу на пријављено и процесуирано дјело из домена сексуалног насиља говори у прилог, како да је ипак присутно у јавности, тако и да није било санкционисано формалним путем.

С друге стране, недавна истраживања, и на нашим просторима, о присутности полног узнемиравања, као и о појавним формама свакако да указују на то да ово „није проблем од јуче”, те да је дјелимично и менталитетски укоријењен у друштву. У прилог томе говоре и многи стереотипи и предрасуде о сексуалном насиљу уопште, а поготово о полном узнемиравању. Наравно, не значи да полно узнемиравање није нужно санкционисати, односно да га треба одобравати зато што је „својствен менталитету”, односно друштвено није стигматизован и проказан. Имајући у виду конкретну последицу коју изазива према жртви, али и имајући у виду негативну поруку која се шаље друштву толерисањем полног узнемиравања, свакако да се чини оправданим да се полно узнемиравање, иако блажи облик сексуалног насиља, пропише као кажњиво дјело.

Полно узнемиравање као криминолошки релевантан појам је примарно препознат на америчком подручју,¹ док је много деценија касније као феномен некажњивости препознат и у европским оквирима, те је у Истанбулској конвенцији овај проблем идентификован и наметнута је обавеза државама чланицама да у национална законодавства (не нужно у кривично) пропишу мјере којим ће се полно узнемиравање одредити као кажњиво понашање.

¹ Битно је поменути да је полно, односно сексуално узнемиравање, поготово на раду, и то узнемиравање примарно жена, превасходно било препознато у САД-у још седамдесетих година прошлог вијека. У том периоду се појављују први радови америчких аутора који говоре о овом проблему, те га посматрају у специфичном социолошко-криминолошком контексту. Наравно, и тада је примарно указано да је оно некажњиво, бар по тадашњим прописима у САД-у, иако је опет прије инкриминисано него на територији Европе. Наведено је битно истаћи с обзиром на то да је накнадно овај тренд инкриминације преузет од стране држава Европе. Последица тога јесте и преузимање одређених терминолошких (и правних) конструкција који нису карактеристични за нашу правну традицију, што свакако изазива одређене проблеме у пракси, како криминалистичкој, тако и у судској.

Наравно, илузорно је очекивати да ће се инкриминацијом полног узнемиравања оно само због тога елиминисати или „свести на најмању могућу мјеру”. Да би одредба заживила, нужно је превасходно едуковати и сензибилисати полицијске службенике за препознавање појавних форми и адекватан приступ приликом заступања пријаве и документовања овог кривичног дјела. Посвећивање дужне пажње жртви и асертиван и сензибилисан приступ том приликом се подразумијева.

1.1. Појам и садржај полног узнемиравања

Иако полно узнемиравање², као један од облика сексуалног насиља, није непознаница у криминолошкој литератури, чињеница је да је оно ипак скрајнуто у односу на друге облике сексуалног насиља, поготово у односу на оне облике који су кривичноправно третирани, што за полно узнемиравање све донедавно није био случај. Чини се да се полном узнемиравању већа пажња посвећује тек доношењем Истанбулске конвенције, односно ратификацијом и имплементирањем њених одредаба у национална (кривична) законодавства. Може се рећи да је тек у овој конвенцији дата дефиниција, иако уопштена, полног узнемиравања, те је наметнута обавеза државама чланицама

² Потребно је навести одређену терминолошку, односно етимолошку дилему која се везује за овај облик узнемиравања. Односи се на то да ли се овај облик треба назвати сексуалним или полным узнемиравањем, односно да ли се наведена два термина (у овом контексту) могу сматрати синонимима. Ова дилема вјероватно вуче коријен из енглеског језика имајући у виду да ријеч *sex* у енглеском језику може да се преведе и као пол и као секс, у зависности од контекста. Изворно, у Истанбулској конвенцији се користи термин *Sexual Harassment*, па се наведено најчешће, по инерцији, преводи као сексуално узнемиравање. Одређењем овог узнемиравања као сексуалног, прецизира се појава, међутим, чињеница је да се онда из домена овог облика узнемиравања изузимају оне радње узнемиравања које су засноване прије свега на полу лица. Штавише, поготово се сексуалним узнемиравањем не би подвело узнемиравање које је засновано на роду, односно родном идентитету и родном изражају лица, без алузије (или бар не без директне) на сексуални однос. Чињеница је да су у немалом броју случајева (а свакако много израженије посматрајући удео у популацији) управо припадници ЛГБТИ заједнице жртве овог облика узнемиравања. Са друге стране, уколико се овај облик назива полным узнемиравањем, етимолошки се, а дјелимично и садржински, изузимају оне радње које управо и чине највећи дио радњи узнемиравања, а то су радње чији је контекст углавном сексуалне природе.

У задње вријеме је у литератури примјетно да се под полным узнемиравањем подразумијева инкриминација овог облика узнемиравања (с обзиром на то да је под таквим називом и кривично дјело означено), а да се сексуалним узнемиравањем називају сви облици узнемиравања полне и сексуалне природе, у оквиру којих се посматрају не само они инкриминисани кривичим законодавством, већ и радноправним, антидискриминационим, дисциплинским... Иако није најспретније етимолошко рјешење, чињеница је да се на овај начин ипак прави одређена дистинкција у литератури.

да санкционишу, односно предузму мјере да и полно узнемиравање не буде некажњиво.

Истанбулском конвенцијом се полно узнемиравање дефинише као нежељено вербално или невербално, односно физичко понашање сексуалне природе у сврху, односно уз исход повреде достојанства лица, посебно када се ствара застрашујућа, непријатељска, деградирајућа, понижавајућа или увредљива атмосфера. Од држава чланица се захтијева да предузму мјере којима би се обезбиједило да ови облици насиља буду предмет кривичне или друге правне санкције. Намеће се и обавеза да се санкционише и помагање, подстрекавање или покушај ових облика насиља.

1.1.1. Радње полног узнемиравања

Из широко постављене дефиниције полног узнемиравања у Истанбулској конвенцији, произлази да се многобројне радње и понашања могу подвести под полно узнемиравање. У истраживању ОЕБС-а сексуално узнемиравање операционализовано је као:

1. Нежељено дирање, грљење или љубљење,
2. Сексуално сугестивни коментари или шале које вријеђају жене,
3. Неприкладни позиви за излазак на састанке,
4. Нападна и увредљива питања о приватном животу,
5. Наметљиви и увредљиви коментари о изгледу,
6. Неприкладно посматрање или фиксација погледом која се доживљава као застрашујућа,
7. Слање или показивање сексуално експлицитних слика, фотографија или поклона који су били увредљиви,
8. Особа се непристојно приказивала жени,
9. Принуда да се гледају или посматрају порнографски садржаји против женине воље,
10. Добијање нежељених сексуално експлицитних и увредљивих мејлова или СМС порука,
11. Неприкладно увредљиво нападање на друштвеним мрежама као што је Фејсбук или на интернету у собама за ћаскање...³

Са друге стране, под сексуалним узнемиравањем се подразумевају различити вербални и физички акти који обухватају од физичког насиља, нежељеног физичког контакта, преко сексуалног уцењивања, коментарисања изгледа и приватног живота, сексуалних коментара и вицева, нежељеног

³ Марија Бабовић, Марио Рељановић, *Сексуално узнемиравање у Републици Србији*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020. године, стр. 9.

удварања, вријеђања на основу пола, па до показивања материјала са сексуалним садржајем, сексуално сугестивних покрета, звиждања и слично...⁴ Међутим, наводи се да се оваква перцепција радњи сексуалног узнемиравања посматра примарно са аспекта радноправних правила и из кривичноправног домена,⁵ поготово имајући у виду да тада још увијек полно (па ни сексуално) узнемиравање није било инкриминисано.

1.2. Диференцијација полног узнемиравања и сличних појава

Полно узнемиравање се најчешће посматра као један од облика сексуалног насиља, односно родно заснованог насиља, и то као његов (нај)баналнији облик. Тако је и препознат у криминолошким оквирима, а с обзиром на то да кривичноправно није био третиран као други облици сексуалног насиља, разумљиво је да је судска пракса (и криминологија) диференцирала критерије полног узнемиравања у односу на друге облике инкриминисаног сексуалног насиља. Међутим, иако све донедавно полно узнемиравање није било инкриминисано, то не значи да је било друштвено прихватљиво и допуштено понашање. Свакако да неки од облика полног узнемиравања, односно радњи полног узнемиравања, имајући у виду и посљедичну детерминисаност, не само што нису били друштвено прихватљиви, већ су били и санкционисани одређеним прекршајним, а поготово дисциплинским санкцијама.

Када је у питању диференцијација у односу на друге облике сексуалног насиља, полно узнемиравање се у квантитативном смислу сматра као најблажи облик сексуалног (पूर्ण) насиља. У квалитативном смислу се сматра као сексуално насиље код којег нема физичког (а поготово сексуалног) контакта, односно нема покушаја сексуалног односа (у кривичноправном смислу), иако су предузете радње (претежно) алузија на сексуални однос или увертира за сексуални однос. У кривичноправном смислу, појављује се проблем између диференцијације полног узнемиравања, као кривичног дјела, и недозвољених полних радњи, односно блудних радњи, па и других кривичних дјела.

Полно узнемиравање се често везује и за одређене радње које су прекршајног карактера, да ли по јавном реду и миру (показивање полног

⁴ Слађана Јовановић, Биљана Симеуновић-Патић, *Сексуално узнемиравање на раду и актуелни одговор*, Зборник Института за криминолошка истраживања, Институт за криминолошка истраживања, Београд, број 1-2, 2007. године, стр. 140.

⁵ Милан Шкулић, *Кривична дјела против полне слободе*, Службени гласник, Београд, 2019. године, стр. 408.

органа) или по неком другом основу. Сматрамо да овдје диференцијација није спорна. Наиме, имајући у виду генералну разлику између кривичних дјела и прекршаја, радње полног узнемиравања да би биле кривично дјело свакако да морају да имају већу друштвену опасност (а самим тим и кривичноправни значај) од радњи које се перципирају као прекршаји. У овом контексту треба рећи да је кривично законодавство последње средство друштвене принуде, те услед тога је потребно претходно исцрпити (уколико је могуће, наравно) све друге механизме заштите одређених вриједности, гдје се прекршајно санкционисање чини једним од њих. У том контексту треба навести и да је прекршајни поступак много експедитивнији и економичнији од кривичног, а и сам поступак доказивања у прекршајном поступку је са нижим стандардом.

Дисциплински преступи су радње којима се повређују интерна правила пословања, односно рада у одређеним правним лицима и за која се изричу одговарајуће мјере (не нужно и санкције). Они, у суштини, представљају кршење прописа успостављених ради нормалног, ефикасног одвијања процеса рада у радном окружењу. Разумљиво је да се радњама полног узнемиравања може нарушити и радна дисциплина, односно прекршити прописи организације из које је извршилац или и извршилац и жртва. Диференцијација између кривичног дјела и ових преступа је примарно у тежини и природи дјела – кривичним дјелом се значајније повређују друштвене вриједности (полна слобода и полни интегритет лица), док се преступом крше интерна правила колектива. У овом контексту треба навести и да дисциплинска одговорност не искључује кривичну одговорност, а и обрнуто – непостојање дисциплинске одговорности не значи да не постоји кривична одговорност. Међутим, чињеница је да ово ипак није једноставно питање, поготово имајући у виду да је полно узнемиравање свакако један од проблема у радном окружењу, те да заслужује специфичан третман.⁶

⁶ У том контексту је битно поменути да је у Закону о раду Републике Српске забрањено узнемиравање и сексуално узнемиравање и насиље по основу пола. Под узнемиравањем се, у смислу овог закона, подразумијева свако нежељено понашање узроковано неким од основа забране дискриминације које има за циљ или представља повреду достојанства лица које тражи запослење, као и радника, а које изазива страх или ствара понижавајуће или увредљиво окружење. Основи забране дискриминације предвиђени овим законом су раса, етничка или национална припадност, боја коже, пол, језик, религија, политичко или друго мишљење и убјеђење, социјално поријекло, имовно стање, чланство или нечланство у синдикату или политичкој организацији, физичко и душевно здравље и друга обиљежја која нису у непосредној вези са природом радног односа. Закон прецизира и сексуално узнемиравање као свако вербално или физичко понашање које има за циљ или представља повреду достојанства лица које тражи запослење, као и радника у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара понижавајуће или увредљиво окружење. Прецизира се и насиље на основу пола које представља било које дјело које наноси физичку, психичку, сексуалну или економску штету

Полно узнемиравање има сичности и са још једном негативном појавом, која се такође везује за новије вријеме, иако се не би могло рећи и да прије није била присутна, а то је дискриминација на основу пола, сексуалне оријентације и понашања, као и родног идентитета.

На крају, треба навести да није сваки облик непримјереног или навалентног понашања на бази пола и сексуалности, па и вулгаризоване сексуалности, аутоматски и полно узнемиравање. Наиме, чињеница је да лица могу бити жртве одређеног понашања које је на граници основне културе и укуса, које у одређеном контексту није пристојно понашање, није подразумијевајуће понашање, а можда је чак и увредљиво за жртву или се она сама због таквог понашања осјећа непријатно или стигматизовано, међутим, то не значи аутоматски да је то и инкриминисано понашање (па, чак ни кажњиво). Наравно, критерији дистинкције нису јасно постављени, а у великој мјери пресудну улогу има и сам контекст, затим утицај на жртву, али незанемарив фактор јесте свакако и намјера извршиоца која се мора узети у обзир.

1.3. Распрострањеност полног узнемиравања

Здраворазумски се може претпоставити, па и закључити да је полно узнемиравање свакако било заступљено у претходном периоду, као и да је сада заступљено. Међутим, имајући у виду да није било инкриминисано, мало је истраживања рађено којим би се поткријепила ова претпоставка. Тек су у задње вријеме примјетна одређена истраживања којима је циљ, између осталог, и утврдити присутност полног узнемиравања у друштву, његове појавне облике, те структуру и однос жртви и извршилаца.

Према једном недавном истраживању ове појаве у Србији,⁷ сексуално узнемиравање представља један од најчешћих облика насиља над женама у Србији. Знатно је чешће заступљено међу женама старим 18-74 године од физичког или сексуалног насиља које почине особе које нису у партнерском

или патњу, као и пријетње таквим дјелима које озбиљно спутавају лица да уживају у својим правима и слободама на принципу равноправности полова, у раду и/или у вези са радом. Битно је нагласити да се Закон о раду, у овим одредбама, односи како на запослене, тако и на лица која траже запослење.

⁷ Истраживање је реализовао ОЕБС на територији Републике Србије 2018. године и обухватило је 2 023 жене у Србији старости 18-74 године. Ради се о регионалном истраживању којим су, поред Србије, биле обухваћене и друге државе, а иста методологија се користи и у истраживањима на подручју Европске уније коју је 2012. године реализовала Агенција ЕУ за фундаментална права (ФРА), услед чега су добијени подаци упоредиви и са земљама ЕУ. Марија Бабовић, Марио Рељановић, *Оп. цит.*, стр. 6.

односу са женама, и тек нешто ријеђе него насиље које почине садашњи или бивши партнери а које укључује психичко, физичко или сексуално насиље. У Србији је сексуалном узнемиравању било изложено 41,8% жена од навршених 15 година живота (782 жене из узорка), док је у периоду од 12 мјесеци који су претходили истраживању, овом облику насиља било изложено 18% жена (313 жена из узорка).

На основу релевантних статистичких података о пријављеним и евидентираним кривичним дјелима „Полно узнемиравање” на територији Републике Српске, од инкриминације у Кривичном законiku Републике Српске (август 2017. године), евидентирано је укупно 56 кривичних дјела „Полно узнемиравање”, и то 2017. године 3 дјела, наредне три године по 15 кривичних дјела и последње посматране године (2021. године) 8 кривичних дјела.

1.4. Митови о полном узнемиравању

Полно узнемиравање није нова појава у друштвеном, а поготово не у радном окружењу, међутим, тек недавно је инкриминисано, односно прописано и као кривично дјело. Иако не би рекли да је пресудан, ипак као један од разлога што је полно узнемиравање тек сада инкриминисано свакако јесу и бројне предрасуде и стереотипи које се доводе у вези са њим. Неке од њих су:

- Ради се о безазленим активностима, без посљедица,
- Не ради се о узнемиравању, већ о (безазленом) флерту,
- Не ради се о узнемиравању, већ о својеврсном исказивању наклоности,
- Разлог непријављивања јесте управо што се не ради о узнемиравању,
- Жртве полног узнемиравања су искључиво жене,
- Насилници су искључиво мушкарци,
- Жртва и насилник се не познају,
- Жртва је реакцију насилника у виду полног узнемиравања испровоцирала,
- Циљ полног узнемиравања је искључиво сексуалног контекста.

Полно узнемиравање, упркос увријеженом мишљењу дијела популације, није безазлена активност. Оно је, по својој природи, родног карактера, али превасходно, суштински, оно је одраз моћи онога који узнемирава према ономе ко се узнемирава. Тај однос је однос тлачитеља и потлаченог без обзира на то што се „пакује” кроз конформистичку или друштвено „прихватљиву” форму. Стога, не ради се о безазленим активностима, већ о активностима које су, по својој природи, деградирајућег,

а у крајњој линији и патологизујућег карактера, те свакако да нису безазлене. Стога је и разумљиво да остављају посљедице по жртву, које нису безазлене. То је посебно видљиво у случајевима гдје је узнемиравање дуготрајно и у континуитету, односно гдје се патолошки садржај посебно испољава, а жртва је беспомоћна.

Честа одбрана напасника јесте да се код полног узнемиравања не ради о тој негативној активности већ о (безазленом) флерту. Међутим, док код флерта постоји једнострана или обострана наклоност, са једне стране, те су границе (дозвољености) флерта разумљиве или јасно дефинисане (иако можда и неисказане од стране лица према коме је флерт наклоњен), дотле код полног узнемиравања то не постоји. Чак, иако у почетку може и да се деси емотивна или сексуална наклоност (па чак и обострана), као и да се почетне форме (радње) узнемиравања испољавају у форми флерта, управо њен патолошки садржај (зависност, стварање непријатељског окружења, посљедица на жртви) га чини диференцирајућим у односу на флерт.

Такође, циљ давања комплимената јесте исказивање наклоности ка раду или личности или другим карактеристикама једне особе, уз уважавање ње као личности, а поготово њених карактеристика које и чине основ комплимената. Иако некад могу да буду и пуко претјеривање (што и јесте у природи комплимената), ипак се давањем комплимената исказује наклоност тој особи и уважава њена личност. Код полног узнемиравања нема уважавања личности жртве управо због патологизујућег карактера самог напасника, већ се потенцира њена полност, односно сексуалност, без обзира на то што тај сегмент личности жртве уопште нема везе са њеним успјехом и резултатима рада.

Као један од аргумената о непостојању полног узнемиравања или непридавању великог значаја радњама полног узнемиравања често се наводи и мали број пријављених случајева полног узнемиравања. Статистички посматрано у свеукупној структури криминалитета, број ових кривичних дјела је свакако незнатан.⁸ Међутим, чињеница је да се ради о тамној бројци криминалитета, што се може закључити управо на основу истраживања о овом проблему. Као разлог непријављивања ових кривичних дјела се примарно може навести непознавање ове појаве као кривичноправно релевантне, међутим, свакако су и одређени лични разлози код жртве (па и код свједока полног узнемиравања) разлог незнатног броја пријава кривичних дјела. Наравно, чињеница да је мали број пријава ових кривичних дјела присутан у

⁸ Већ је наведено да је у Републици Српској од августа 2017. године (од када је ступио на снагу нови Кривични законик Републике Српске којим је инкриминисано „Полно узнемиравање“) до 2022. године евидентирано укупно 56 ових кривичних дјела.

практи, свакако да није разлог непридавања пажње овој криминолошкој појави релевантној и за полицијско поступање.

У општој јавности се често сматра да је полно узнемиравање усмјерено искључиво према женама, те да су жртве жене, а насилници мушког пола. Емпиријска истраживања то и доказују. Међутим, иако није спорно да су жене свакако виктимизираније, не би се могло тврдити да априори мушкарци никако или у изразито малом проценту не могу постати (или нису) жртве полног узнемиравања. У првом реду, чињеница је да дјеца мушког пола свакако чешће могу постати жртве полног узнемиравања од лица одрасле доби мушког пола. Исто тако, у одређеним случајевима, поготово гдје је у питању одређена подређеност или зависност, и мушкарци могу постати жртве полног узнемиравања. Такође, жртве полног узнемиравања мушког пола могу постати и лица хомосексуалне, односно нехетеросексуалне оријентације или небинарног родног идентитета, поготово у хомофобним срединама. Они жртве могу постати једнако и од мушких насилника и од насилника женског пола.⁹ На крају је битно нагласити и да мушкарци, иако несумњиво могу постати жртве полног узнемиравања, услед културолошких табуа и осјећаја личне срамоте и инфериорности ријеђе пријављују овај облик насиља, као уосталом и било које друго насиље које им је почињено од стране лица женског пола.

Из претходно наведено произлази да су насилници искључиво или у великом проценту лица мушког пола и то није спорно. То доказује и судска пракса и релевантна истраживања. И перцепција јавности је таква. Чак, мушкарци предњаче и у полном узнемиравању у којем су жртве управо мушкарци (дјеца, лица нехетеросексуалне оријентације или небинарног родног идентитета). Наравно, то никако не смије да искључи могућност и да жене не могу бити насилници, односно извршиоци полног узнемиравања. Свакако да могу, а пракса показује да се то најчешће испољава у одређеним колективима гдје лице женског пола има улогу надређености.

⁹ Ово је свакако релевантан аргумент да се „Полно узнемиравање”, као кривично дјело описано на начин као што је у Кривичном законiku Републике Српске, не назива сексуалним узнемиравањем, већ управо овако како је и названо. Наиме, циљ полног узнемиравања није искључиво сексуалне конотације, а поготово није разлог остваривање сексуалног односа између жртве и насилника. Наравно, у већини случајева свакако да је то једна од намјера. Поред задовољења сексуалног нагона демонстрацијом моћи (које нужно и није повезано са сексуалним односом), циљ полног узнемиравања је неријетко управо вријеђање или друго негативно понашање које је управо усмјерено на бази нечијег пола (или рода), а не нужно ради остварења сексуалног односа. Полно узнемиравање усмјерено ка лицима другачије, „атипичне” сексуалне оријентације и понашања или родног идентитета (изражаја) је управо примјер тога. У том контексту, геј булинг или вршњачко насиље према „родно другачијима” се свакако чини еклатантним примјером.

Један од митова у вези са полним узнемиравањем јесте да се жртва и извршилац не познају, односно да између њих не постоји било какав однос, те да је он стога резултат хира и тренутног (испровоцираног) психичког стања осумњиченог. Тиме се дјелимично и минимизира, па чак и банализује криминогеност полног узнемиравања, а жртва индиректно и оптужује за „провоцирање” узнемиравања.¹⁰ Полно узнемиравање по правилу управо карактерише одређени континуитет, па и генеза односа између насилника и жртве који у почетку и не мора да има карактеристике ни навалентног, ни непријатног, а поготово не насилничког. Штавише, могуће је да је у почетку и отвореног емпатичког, са нескривеним симпатијама бар једног лица ка другом (па чак и жртве ка насилнику). Међутим, временом прераста прво у непријатност, након чега слиједи и узнемиравање. Стога, погрешно је сматрати да је полно узнемиравање резултат тренутног стања насилника, већ се прије може рећи да је то кулминација његових насилничких активности које жртва није више могла да трпи, односно није могла да се носи са тим. Наравно, не треба негирати и могућност да полно узнемиравање буде тренутног карактера, односно да не постоји претходни однос између жртве и насилника. Међутим, и у тим ситуацијама, полно узнемиравање можда и јесте тренутног карактера за жртву (или она чак и није свјесна да су претходне радње са циљем узнемиравања према њој уопште и предузете), али то свакако не мора нужно да значи да насилник и претходно није према другим жртвама предузео сличне активности насилничког, узнемиравајућег карактера, само што оне нису пријављене или што нису таквог интензитета да су жртве сматрале да је то битно пријављивати.

Још један мит који је заступљен међу сексуалним деликтима, поготово код силовања, а присутан је и код полног узнемиравања, јесте да је жртва реакцију насилника у виду полног узнемиравања испровоцирала. Најчешће се наводи да оскудно облачење, кокетирање, флертовање и сличне радње жртве (поготово уколико је женског пола) испровоцирају насилика и он предузима радње које се касније квалификују као полно узнемиравање. Излишно је и образлагати овај мит (довољно је, у контексту силовања, али и полног узнемиравања навести само да „Не” у контексту антиципираног сексуалног

¹⁰ Овај мит је иначе релативно често примијетан код сексуалних деликата, поготово код силовања, а често се поистовјећује са митом о непознатом силоватељу, силоватељу који се прикрада из мрака пред жртву, коју пресеће по улици и коју саму напада и силује. Иако се не спори да постоје и ови случајеви силовања, чињеница је да статистички посматрано ипак у великом броју случајева, између насилника и жртве постоји одређени познанички однос, а неријетко је он и пријатељски или су чак насилник и жртва (били) у вези, или су у родбинским односима или су у одређеним пословним односима, релативно често насилник има руководну функцију у односу на жртву...

односа увијек мора бити схваћено као одбијање сексуалног односа, без обзира на потенцијалне „изговоре”), међутим, нужно га је поменути и међу полицијским службеницима потенцирати његову неутемељеност, имајући у виду чињеницу да често став полицијских службеника код којих провејава овај мит може у великој мјери да детерминише њихово поступање са жртвом, што, поред тога што ће изазвати секундарну виктимизацију, неће ни резултирати адекватном криминалистичком реакцијом, а сљедствено, наведено ће имати утицај и на кривичнопроцесну реакцију и кривичноправно реаговање.¹¹ Стога се увијек мора потенцирати у професионалној организационој култури међу полицијским службеницима да полно узнемиравање никад није иницирано од стране жртве, већ да је насилник тај који је починио насиље и да се оно не може правдати било каквом

¹¹ Међу полицијским службеницима се препричава догађај када је женска особа неколико часова након поноћи, у вријеме викенда, дошла у полицијску станицу да пријави силовање које је нетом прије над њом извршио њен бивши момак. Наиме, она је дошла да пријави да је ту ноћ са својом најбољом пријатељицом изашла у град, када ју је неколико часова прије поноћи позвао њен момак и тражио да се они виде. Она је пристала, те га је позвала да јој се придружи у угоститељском објекту гдје је она са пријатељицом била. Он је дошао и они су попили неколико алкохолних пића. За то вријеме, он је њу наговарао да се помире, а она је то одбила, наводећи да је разлог раскида са њим његова агресивност (у изјави је навела да је са њим раскинула јер ју је једном ошамарио док је био пијан). Сат након поноћи, он је предложио да њу и пријатељицу одвезе кући, на шта су оне пристале. Одвезао је прво пријатељицу кући, а након тога је повезао њу. Непосредно прије доласка испред зграде у којој је имала стан, зауставио се на паркингу и наставили су разговор о раскиду и евентуалном помирењу. У једном моменту, он је њу покушао да пољуби, што је она одбила, након чега је он покушао да је физички онемогући у пружању отпора, те је тако савладао, а потом почео љубити. Она се опирала и почела вриштати, а када је изгубила снагу да се опире, он ју је свукао и силовао. Након тога ју је оставио испред стана, а како се у непосредној близини стана налазила полицијска станица, она се упутила у полицијску станицу. Реакција полицијских службеника илуструје мит који провејава – када им је испричала шта се десило, односно шта пријављује, прва реакција једног полицијског службеника је била: „И треба те силовати, види како си се обукла!”, „Како тако обучена уопште можеш да изађеш у град!”, „Добро је да те и други нису силовали.” Други полицијски службеник јој је рекао да ништа друго и не може очекивати, на основу тога како се обукла. Оно што је жртву посебно погодило јесте што јој нису повјеровали у пријаву, наводећи да је „превише срећена за једну силовану дјевојку”, те да су то њени приватни обрачуни са њим наводећи да „не може бити силована ако је претходно спавала са њим” (док су били у вези). Један јој је полицијски службеник чак рекао да се „одлучи да ли је у вези са њим или није” како би он (момак) знао када са њом „смије” имати сексуални однос, а када не. Видљиво је да из наведених коментара и поступака полицијских службеника провејава неколико митова који су присутни у њиховој перцепцији. Разумљиво је како је ово утицало на жртву, са једне стране, а и какве је потенцијалне посљедице могло имати на само расвјетљавање овог кривичног дјела, прикупљање и обезбјеђивање доказа, те доказивање виности извршиоца кривичног дјела. Намјерно се не помиње професионализам полицијских службеника, јер је то сувишно и коментарисати.

„провокацијом”, реакцијом или неком другом радњом од стране жртве. Битно је потенцирати и афирмисати став да је за насиље крив искључиво насилник.

Један од увријезених митова о полном узнемиравању, као и иначе о свим сексуалним деликтима, јесте да је он превасходно мотивисан остварењем сексуалног односа. Другим ријечима, циљ полног узнемиравања је остваривање сексуалног односа или, у најблажем смислу, остваривањем таквог односа између жртве и насилника који ће у перспективи резултирати сексуалним односом. Иако и то код полног узнемиравања може да буде и циљ, а поготово намјера насилника, чињеница је да се оно реализује у специфичном контексту, односно насилник и уколико жели да оствари сексуални однос, он то жели са позиције моћи и ауторитета, односно жели да оствари сексуални однос на друштвено неприхватљив начин, са једне стране, а са друге стране, што је и важније, жели да оствари сексуални однос на начин који је за жртву неприхватљив, тј. против њене воље. Наравно, овдје се не ради о физичком приморавању на сексуални однос (јер ће се онда радити о неком другом, тежем сексуалном деликту, па и силовању као најтежем), већ о суптилном привољевању жртве на сексуални однос, односно ради се о суптилном, друштвено недозвољеном утицају на вољу жртве како би се она у перспективи привољела на сексуални однос, иако то не жели.

2. КРИВИЧНОПРАВНИ АСПЕКТ

Кривично дјело „Полно узнемиравање” је у кривичном законодавству Републике Српске инкриминисано 2017. године доношењем новог Кривичног законика Републике Српске. Инкриминација полног узнемиравања је резултат испуњавања обавеза преузетих ратификацијом Истанбулске конвенције у национално законодавство БиХ, односно Републике Српске,¹² иако ово дјело није ни у потпуности, ни на идентичан начин инкриминисано у Законику.¹³

¹² Конвенција Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (тзв. Истанбулска конвенција) је потписана 2011. године (ступила на снагу 2014. године) и има за циљ спречавање насиља, заштиту жртава и окончање некажњивости извршилаца. Ова конвенција је први свеобухватни правни оквир и приступ борби против насиља над женама настао под утицајем многобројних истраживања у европским земљама којом приликом се дошло до показатеља о забрињавајућем порасту насиља над женама (превасходно од стране интимних или блиских лица), те о неуједначености сузбијања насиља над женама у државама Европе. Стога поставља стандарде које би државе потписнице требало да интегришу на законодавном и институционалном плану како би се обезбиједила заштита жена. Конвенција препознаје насиље над женама као кршење људских права и облик дискриминације над женама и обухвата сва дјела родно заснованог насиља која доводе или могу довести до физичке, сексуалне, психичке или економске повреде односно патње за жене, обухватајући и пријетње таквим дјелима, принуду, односно самовољно лишавање слободе, у јавном или у приватном животу. Нова кривична дјела уведена у Кривични законик Републике Српске, сходно преузетим обавезама из Истанбулске конвенције, су:

- у оквиру Главе XII – Кривична дјела против живота и тијела, кривична дјела „Генитално сакаћење жена” и „Принудна стерилизација”,
- у оквиру Главе XIII Кривична дјела против слобода и права грађана, кривично дјело „Прогањање”,
- у оквиру Главе XIV Кривична дјела против полног интегритета, кривична дјела „Полна уцјена” и „Полно узнемиравање” и
- у оквиру Главе XVI Кривична дјела против брака и породице, кривично дјело „Принудно закључење брака”.

¹³ За инкриминацију полног узнемиравања се сматра да је прешироко постављена, односно да представља својеврсну каучук норму, што није у потпуности сагласно ни са начелом законитости ни са начелом правне сигурности, али оно што је за полицијске службенике можда и релевантније јесте да овако широка, а сљедствено томе и непрецизна одредба изазива проблеме у пракси, поготово оне који се односе на перципирање радњи којим се полно узнемиравање чини (и последице), што сљедствено изазива и одређене проблеме у доказивању овог кривичног дјела. За прешироку инкриминацију се углавном као разлог наводи (поготово у Србији) дословно преузимање ове инкриминације из Истанбулске конвенције, међутим, када је у питању инкриминација у Кривичном законик Републике Српске (која није идентична инкриминацији у Кривичном законик Републике Србије) не би се могло рећи да је дословно преузета, из чега се може закључити да разлог непрецизне, веома широко постављене инкриминације није (примарно) у томе. Иначе, битно је навести да у Истанбулској конвенцији није захтијevano да се полно узнемиравање инкриминише већ да се пропише као кажњива радња, међутим, и Република Српска и Србија су се одлучили за инкриминацију. Сматрамо да

Чланом 170 Кривичног законика Републике Српске инкриминисано је кривично дјело „Полно узнемиравање”. У првом ставу је инкриминисано да кривично дјело чини „ко полно узнемирава друго лице које се према њему налази у односу подређености или зависности или које је посебно рањиво због узраста, болести, инвалидитета, зависности, трудноће, тешке тјелесне или душевне сметње”. Запријеђена казна је до двије године затвора.

У ставу два истог члана је одређен и појам полног узнемиравања, односно прецизирано је шта се сматра полным узнемиравањем. Под полным узнемиравањем се сматра „свако вербално, невербално или физичко нежељено понашање полне природе које има за циљ повреду достојанства лица у сфери полног живота, а које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење”.

Ставом 3 истог члана је одређено да се гоњење за полно узнемиравање предузима искључиво по приједлогу.¹⁴

Кривично дјело „Полно узнемиравање” је систематизовано у Глави XIV Кривичног законика Републике Српске – Кривична дјела против полног интегритета.

Из овако одређеног дјела, произлази да се у пракси може појавити проблем диференцијације са кривичним дјелима из ове главе, прије свега са блудним радњама, али и са другим кривичним дјелима мимо ове главе, поготово уколико је дјело учињено према дјечи или путем друштвених мрежа, односно коришћењем других информационо-комуникационих технологија.

2.1. Кривично дјело „Полно узнемиравање”

2.1.1. Радња дјела

Кривичним законом је, као радња овог кривичног дјела, предвиђено полно узнемиравање.¹⁵ Из описа радње, односно самог кривичног дјела,

је *ratio legis* инкриминације полног узнемиравања управо свијест да је полни интегритет лица, поготово у доба свеprisутне вулгаризоване сексуалности, једна од највећих вриједности из које проистиче и потреба да се она заштити кривичном репресијом као најексклузивнијим и најефикаснијим механизмом заштите ових вриједности од стране државе.

¹⁴ Иако је ово разумљиво имајући у виду природу кривичног дјела, те последице које изазива, ипак се може приговорити што је приједлог неопходан без обзира на то који је пасивни субјект у питању. Тако, нпр., приједлог за кривичним гоњењем треба да поднесе и дијете, па и лице са одређеним психичким потешкоћама која, имајући у виду објективне факторе, можда у довољној мјери и не могу да перципирају последице које су објективно настале. То није проблем само процесне природе (јер ће се приједлог поднијети у њихово име), већ и криминалистичке природе (квалитет и садржај исказа жртве неће одражавати ону перцепцију последице која је објективно наступила), што ће условити и доказне проблеме чије последице могу бити чак и такве да се констатује да не постоји ово кривично дјело.

¹⁵ У литератури се овакав приступ инкриминације критикује, прије свега зато што представља својеврсни плеоназам, те се своди на таутолошки приступ, док се, са друге стране, полно

видљиво је да је законодавац користио трајни („ко полно узнемирава”), а не свршени глаголски облик („ко полно узнемири”), из чега се може закључити да је за извршење овог кривичног дјела потребан континуитет радње, односно понашања којим се изазива последица кривичног дјела. То даље произлази и из одређења самог полног узнемиравања гдје законодавац наводи да се под њим подразумева, поред последице, и „понашање” из чега опет проистиче одређени континуитет више радњи. Стога сматрамо да се примарно под радњом овог кривичног дјела може перципирати више радњи у одређеном периоду које су међусобно повезане и усмјерене како би изазвале последицу.

Овакву перцепцију сматрамо оправданом, имајући у виду и телеолошко и језичко тумачење инкриминације, међутим, поставља се питање може ли и једна радња која ће изазвати тражену последицу представљати ово кривично дјело. Имајући у виду широко одређену последицу дјела, без прецизирања радњи којима се дјело може извршити (то је један од приговора за широку инкриминацију овог кривичног дјела),¹⁶ исто тако, не би се априори могло сматрати да се и једном радњом, односно једним понашањем не би могло извршити ово кривично дјело, поготово имајући у виду да се и са једном радњом, односно понашањем може произвести предвиђена последица.¹⁷ Стога, ово треба посматрати као изузетак у недостатку релевантне судске праксе.

узнемиравање дефинише у једној прилично прешироко постављеној норми, која се посматра као каучук норма. Поред тога што овакав приступ не доприноси остваривању начела кривичног законодавства, свакако да изазива и одређене проблеме у пракси, поготово приликом подвођења одређених радњи у радњу извршења кривичног дјела. Опширније у: Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 409.

¹⁶ Додуше, у литератури су присутни, са једне стране, приговори који се уопштено односе на потребу инкриминације овог понашања, гдје се може примијетити да постоје приговори који указују на беспотребност уопште ове инкриминације, али постоје и приговори коју указују на то да је непотребна ова инкриминација јер је она регулисана радноправним или неким другим законодавством, те да је стога беспотребна инкриминација у кривичном законодавству. С друге стране, дио приговора се не односи на потребу инкриминације као такве, већ се приговори односе на ширину, односно непрецизност инкриминације, поготово имајући у виду да је последично одређена, те да сама радња није прецизирана.

¹⁷ Примјер у судској пракси постоји гдје је оптужени оглашен кривим зато што је, као инструктор за обуку за полагање возачког испита, оштећеној коју је обучавао за вожњу дао инструкције у ком правцу да вози, те ју је упитао да ли може да је угризе за врат, што је она одбила, затим је питао да ли може да је пољуби, што је она такође одбила, а он је потом својом лијевом руком ухватио за лијеву страну врата у ауто и почео је привлачити према себи, а оштећена се почела отимати. Оптужени је након тога успио привући оштећену и пољубити је у предјелу усана, да би након тога ставио своју руку на њене груди говорећи јој да жели да је помази, а оштећена га је поново одгурнула. Описане радње су трајале једнократно, односно током једног часа обуке, али их је суд перципирао као полно узнемиравање.

Фактичко је питање када постоји таква радња која би се сматрала полним узнемиравањем, а у процјени да ли би конкретна активност могла да се сматра полним узнемиравањем, морале би се имати у виду како све објективне, тако и релевантне субјективне околности, не само са становишта потенцијалног пасивног субјекта, односно жртве овог кривичног дјела, већ и његовог могућег извршиоца.¹⁸ Стога, иако је перцепција жртве неспорна и нужна, није ирелевантна и перцепција, а прије свега умишљај и намјера извршиоца. Како ће се накнадно видјети, то управо може да буде и диференцирајућа карактеристика између полног узнемиравања и сличних кажњивих радњи, па и других кривичних дјела.

На овај начин се ипак у битној мјери избегава претјерано широко тумачење радње извршења полног узнемиравања (што би било спорно и са аспекта начела законитости), те се искључују став и доживљај потенцијалног пасивног субјекта у оцјени да ли је одређеном радњом заиста дошло до полног узнемиравања. Стога, оцјена постојања или непостојања овог кривичног дјела свакако не зависи само од доживљаја, разумијевања или увјерења самог лица које је одређено понашање доживило као полно узнемиравање, већ и од свих осталих релевантних околности у сваком конкретном случају, гдје је, наравно, од посебног значаја и субјективни елеменат кривичног дјела, јер се и полно узнемиравање, као и било које кривично дјело против полне слободе, може извршити искључиво с умишљајем, а не их нехата. То значи да је у сваком конкретном случају битно оцијенити свијест и вољу потенцијалног учиниоца овог кривичног дјела, а не само и искључиво поћи од тога како је могућа жртва, односно пасивни субјекат овог кривичног дјела, доживио и схватио конкретно понашање.¹⁹

Из наведеног проистичу и основни елементи законске дефиниције полног узнемиравања:²⁰

1. Одговарајуће понашање извршиоца, које опционо може да буде вербално, невербално или физичко,
2. Одговарајућа функција понашања извршиоца која је циљно усмјерена тако да се њоме тежи повреди достојанства лица у сфери полног живота, што се своди на специфичну последицу у кривичноправном смислу,
3. Конкретна последица која наступа радњом која представља полно узнемиравање, а то су алтернативно изазивање страха или стварање

¹⁸ Оп. цит., стр. 411.

¹⁹ Оп. цит.

²⁰ Ђорђе Ђорђевић, *Кривично дјело полног узнемиравања*, Казнена реакција у Србији, Правни факултет, Београд, 2018. године, стр. 115.

непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења. Ова последица је веома специфична у кривичноправном смислу, јер је она формулисана алтернативно: тако што се прво омогућава да се тиче једног чисто субјективног осјећаја (перцепције/доживљаја) пасивног субјекта, а то је страх, док се, друго, она може свести и на једну објективну/објективизирану манифестацију, што значи на стварање непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења.²¹

Наравно, поред претходно наведена три елемента, посебан елемент јесте однос подређености или зависности или карактеристика посебне рањивости жртве у односу на извршиоца.

2.1.1.1. Радње полног узнемиравања

Као што је већ наведено, радња извршења дјела није прецизирана, већ је одређена посљедично. Из одређења полног узнемиравања произлази да се радње којим се чини полно узнемиравање превасходно могу груписати у три групације: вербалне радње, невербалне радње и физичко нежељено понашање.

Ово представља веома широк дијапазон потенцијалних радњи, коме је потребно посветити посебну пажњу. Ширина одређивања радњи извршења директно је повезана са политиком нулте толеранције сексуалног узнемиравања (оно се не може оправдати ниједном објективном или субјективном околношћу), као и жељом да се жртве што боље заштите, односно да у круг потенцијалних радњи извршења буде укључен што већи број недозвољених активности.²²

Под вербалним радњама којим се лице полно узнемирава би могли подразумијевати најшири круг порука, ширење гласина, негативне коментаре, узвике и сличне вербалне радње подсмјавајуће, погрдне, омаловажавајуће, деградирајуће или увредљиве природе. Под вербалним узнемиравањем се подразумијева и пренаглашено, вулгаризовано давање комплимената, поготово непрестано комплементирање или у присуству што већег броја лица са циљем стварања непријатности код жртве. Такође, под овим се подразумијева и директан разговор између насилника и жртве уколико садржи овакве поруке са јасно израженим циљем, али такође и разговор између насилника и другог лица (свједока), па чак и у оним ситуацијама када жртва за њега индиректно сазна. Под вербалним радњама полног узнемиравања треба подразумијевати и слање гласовних или видео порука путем телефона

²¹ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 412.

²² Марија Бабовић, Марно Рељановић, *Оп. цит.*, стр. 45.

или средстава масовне комуникације, те слање одговарајућих видео и сличних садржаја који су иначе безазлени, међутим, у одређеном контексту могу да имају понижавајући, деградирајући, омаловажавајући, стигматизујући или увредљиви карактер усмјерен ка жртви. Креирање и намјерно ширење или потенцирање (у случају када насилник није иницирао) ширења гласина о сексуалном животу жртве или о другим аспектима полне сфере личности жртве су такође радње вербалне природе којим се жртва, додуше индиректно, полно узнемирава.

Ако извршилац изговара одређене ријечи о конкретном лицу, које објективно могу имати карактер полног узнемиравања, али то не допире до лица на које се одређени коментар или изјаве односе, већ то сазнају нека друга лица, тада се не може радити о овом кривичном дјелу, осим ако таквим изјавама не дође до полног узнемиравања тих других лица.²³

Упркос томе што је прва асоцијација на вербални контакт давање нежељених, мање или више вулгарних комплимената, сексуално узнемиравање се заправо подједнако често дешава и кроз изражавање негативних емоција, вријеђање, ниподаштавање, које се односи на сферу сексуалног живота жртве. Невербално сексуално узнемиравање се односи на понашање којим се вријеђа достојанство другог, али при томе нема директног физичког контакта нити писаних порука. То могу бити гестикулације, изрази лица, фиксирање погледом, уздаси и други непримјерени звуци и гласови (звиждање), пантомима, и слично. Заједничко им је што се односе на сферу полног живота жртве, односно у најширем смислу имају сексуалну конотацију и значење. Сексуално узнемиравање овог типа постојаће и када се таква комуникација одвија на начин да одређено понашање представља повреду сфере интимног живота коју само жртва разумије (није разумљива широј околини, односно не врши се кроз опште препознатљиве знаке и покрете²⁴).²⁵

Коначно, физичко понашање које може представљати сексуално узнемиравање јесте оно које најчешће примјећујемо и најлакше окарактеришемо као недозвољено. И код ове категорије постоје различити модалитети, који се градирају најприје у односу на агресивност и инвазију приватне сфере жртве. Док нема апсолутно никакве дилеме да ће недозвољено

²³ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 413.

²⁴ На примјер, у једном случају жртва је сматрала изузетно узнемирујућим када је узнемиравач опонашао мирисање (цвијећа) и покрете мажења по глави, јер је то доживила од њега у директном контакту у затвореном простору (лифт) када јој је мирисао косу и додиривао је по глави. Иако се ови покрети не могу сами по себи сматрати узнемирујућим, за жртву су имали сасвим друго значење („лијепо миришеш“, „мазићу те опет када кренеш са посла“).

²⁵ Марија Бабовић, Марно Рељановић, *Оп. цит.*

понашање које се изражава кроз физички контакт са интимним дијеловима тијела, примјену физичке силе ради физичког контакта, као и свака друга употреба силе или покушај непримјереног или непристојног контакта, бити окарактерисано као сексуално узнемиравање, а можда и полно узнемиравање у смислу кривичног дјела, постоје и друге суптилније форме које могу бити подједнако непријатне и створити понижавајућу атмосферу, страх и несигурност, нарочито ако се понављају и ако су системски усмјерени ка стварању нелагоде код жртве. У ову категорију на примјер могу спадати загрљаји, миловање по врату, коси, раменима, држање за руку, и слично. Они су по правилу праћени и другим, вербалним и невербалним радњама сексуалног узнемиравања.²⁶

Такође, као посебне радње које се могу схватити као комплексне (могу бити комбиноване вербалне, невербалне и физичке) су радње навођења на прихватање сексуалног понашања, путем обећања неке награде или санкције. Оне се врше у разним модалитетима у којима су присутне разне од наведених тактика али се углавном свode на изнуду сексуалног понашања кроз стварање атмосфере страха (од губитка посла, али и од физичког повређивања) или кроз стварање система директних повластица запосленом. У другом случају је дискутабилно да ли постоји сексуално узнемиравање јер је у питању понашање за које постоји консензус оба запослена који га практикују; ипак, требало би у сваком појединачном случају испитати околности под којима је дошло до пристанка и утврдити да ли је заиста дошло до обостране жеље (по правилу ће се овакви случајеви испитивати управо када уцијењена страна престане да прихвата такав однос по цијену драстичног погоршања свог положаја на раду). Свакако се мора напоменути да је и такав „пристанак” веома лако окарактерисати као изнуду, нарочито у условима када су стране неравноправне (у смислу хијерархије и позиције код послодавца али и у смислу карактера њиховог односа без обзира на положај у процесу рада).²⁷ Наравно, у овим случајевима треба провјерити да ли има и елемената полне уцјене.

Иако ово није експлицитно садржано у самој дефиницији, требало би поменути и чињеницу да сексуално узнемиравање не мора увијек бити окренуто искључиво ка једном лицу. Напротив, поједине радње могу бити усмјерене ка више запослених истовремено, чак и свим запосленим једног пола, или неке друге личне карактеристике.²⁸

²⁶ *Оп. цит.*, стр. 46.

²⁷ *Оп. цит.*

²⁸ *Оп. цит.*, стр. 50.

Уколико извршилац у односу на пасивног субјекта испољава у истој ситуацији како вербално, тако и невербално, односно физичко понашање, тако да сваки од тих облика понашања само по себи испуњава све законске услове да се сматрају полним узнемиравањем, радиће се о само једном кривичном дјелу полног узнемиравања, што представља случај привидног стицаја на основу алтернативитета.²⁹

2.1.2. Повреда достојанства лица у сфери полног живота

Радње које индицирају да је у питању полно узнемиравање, да би стекле тај карактер, морају да буду такве да могу довести до повреде достојанства лица у сфери полног живота. Са друге стране, циљ извршиоца такође мора да буде управо то – повреда достојанства лица у сфери полног живота.

Под достојанством треба подразумевати један иманентан осјећај самовриједности и самопоштовања конкретног лица, који притом у једном уређеном социјалном систему подразумева да и друга лица поштују такав осјећај и својим понашањем га не нарушавају. Нека кривична дјела су по логици ствари усмјерена на нарушавање, односно повреду нечијег општег достојанства, што је повезано са чашћу и угледом.³⁰

Када се ради о достојанству у контексту полног узнемиравања, оно је знатно уже дефинисано него опште достојанство, на које, иначе, у демократском друштву сваки човјек има право, а које подразумева друге врсте достојанства, попут достојанства у полној сфери. Овдје се дакле ради о специфичном облику достојанства које се непосредно тиче сексуалне сфере. У питању је достојанство у сфери полног живота, што значи да се оно повређује онда када се понашањем извршиоца пасивни субјект циљано деградира баш у сексуалној сфери, а фактичко питање је на који начин се проузрокује такав кривичноправни релевантан ефекат.³¹

2.1.3. Елемент подређености, зависности или посебне рањивости

Имајући у виду инкриминацију полног узнемиравања, односно опис овог дјела у Кривичном законiku Републике Српске, разумљиво је да је подређеност или зависност жртве, односно њена посебна рањивост један елемент кривичног дјела. Штавише, сама чињеница (опште) подређености

²⁹ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 415.

³⁰ *Оп. цит.*

³¹ *Оп. цит.*

или зависности, односно посебне рањивости није довољан за постојање овог кривичног дјела већ је нужно доказати да је то лице према извршиоцу у односу подређености или зависности, односно да је „према њему” посебно рањиво.

Елеменат подређености или зависности није прецизиран у опису дјела, сматрајући да је он ноторан, што свакако да није најбоље номотехничко рјешење. Може се претпоставити да овај однос постоји у породичним односима, па и у ширим родбинским односима, поготово у случајевима гдје је одређено лице повјерено на старање другом лицу. Под „старањем” не подразумејемо искључиво уговорни или сличан правни, већ примарно фактички однос гдје се одређено лице предаје другом лицу на одређени период или под одређеним околностима како би се бринуло о њему, најшире посматрано.³² Предуслов постојања овог односа јесте да је и лице, односно потенцијална жртва свјесна властите подређености, односно зависности, а поготово да је извршилац свјестан властите или перципиране надређености и „посједовања власти” над тиме лицем.

Овај елеменат је израженији у радноправним и пословним односима. Наиме, у том амбијенту постоје правила која је прописао послодавац или су дио радних права, односно права и обавеза запослених која проистичу из радног права или уговора о радном односу или дјелу, те најчешће нису спорни хијерархијски односи у радном окружењу. Штавише, у радном окружењу, чак и уколико одређено лице има формалну надређеност, не значи нужно да има и фактичку надређеност, чега су запослени релативно често свјесни.³³ У том амбијенту, елеменат надређености није тешко дефинисати и чини се релативно лаким за доказивање.

И елеменат зависности у пословном амбијенту је релативно препознатљив. Наиме, он може бити финансијски условљен (да је жртва финансијски зависна од извршиоца), може бити хијерархијски условљен чиме се неријетко поистовјећује и са подређеношћу, а може бити и радноправно условљен (радни однос жртве или радне активности жртве зависе од

³² Примјер за то би могло бити када родитељи, с обзиром на то да увијек раде јутарњу смјену, те да су у том периоду одсутни из стана, своје малољетне кћерке повјеравају комшији на чување, односно да их повремено обилази док су оне саме у стану.

³³ Примјер за наведено постоји у пословном амбијенту гдје одређено лице, због формалних компетенција, има хијерархијски надређену улогу и радно мјесто, међутим, друго лице, услед недостатка формалних, али посједовања фактичких компетенција или услед одређеног односа (познанства, родбинских веза, политичких веза) са руководиоцем или власником предузећа или најчешће услед посједовања оба фактора, у суштини, врши све или најбитније функције руковођења. Врло брзо, у пословном амбијенту, поготово у мањим пословним заједницама, запослени буду свјесни фактичких хијерархијских односа у пословној заједници.

ангажмана, активности или дозволе, односно одобрења извршиоца).³⁴ Поготово су у приватном сектору запослени свјесни елемента зависности, међутим, чињеница је да је овај елеменат свакако присутан и у свим пословним заједницама, невезано за власничку структуру, тип друштва, бројност колектива, развијеност интерперсоналних веза...

Посебна рањивост, као елеменат кривичног дјела, алтернативно је одређена и односи се на узраст, болест, инвалидитет, трудноћу и тешке тјелесне и душевне сметње.

Узраст, као критериј посебне рањивости, није споран. Дјеца, као и млађа пунољетна лица су, због своје физичке, али прије свега психичке развијености и (не)искуства посебно рањива у односу на одређене појаве у друштву. Једна од њих је и сексуалност, која им најчешће није непознаница, међутим, услед неискуства, али и бројних других фактора (међу којима је изостанак родитељске пажње, вршњачки притисак и утицај средине свакако јаче изражен) најчешће неадекватно перципирају неријетко и властиту, а поготово туђу сексуалност, услед чега су посебно подложни полном узнемиравању. Уколико се томе дода да услед свеprisутне, вулгаризоване сексуалности која се посебно намеће као прихватљив или чак и нужан образац понашања, и то поготово млађих лица, разумљиво је што се чине подложним, односно посебно рањивим за полно узнемиравање. Другим ријечима, управо као посебно рањиви због свог узраста чине се „типичним”, па и „идеалним” жртвама чега су насилници итекако свјесни.³⁵

³⁴ Примјер перцепције елемента подређености или зависности може да буде и следећа пресуда донесена за кривично дјело „Полно узнемиравање”. Основни суд је 29.5.2018. године, поступајући по споразуму о признању кривице који је оптужени склопио са тужилаштвом, огласио кривим оптуженог да је починио кривично дјело „Полно узнемиравање”, и изрекао условну осуду на казну затвора од три мјесеца, са роком провјере од двије године. Оптужени је 20.11.2017. године, као инструктор за обуку за полагање возачког испита оштећеној коју је обучавао за вођњу дао инструкције у ком правцу да вози, те ју је упитао да ли може да је утрize за врат, што је она одбила. Након тога, оптужени је оштећену упитао да ли може да је пољуби, што је она такође одбила, а он је потом својом лијевом руком ухватио за лијеву страну врата у ауто и почео је привлачити према себи, а оштећена се почела отимати. Оптужени је након тога успио привући оштећену и пољубити је у предјелу усана, да би након тога ставио своју руку на њене груди говорећи јој да жели да је помази, а оштећена га је поново одгурнула. Из описа радњи дјела које је починио оптужени несумњиво произилази да је искористио положај подређености и зависности оштећене, с обзиром на чињеницу да је он њен инструктор за полагање возачког испита, те извршио радње полног узнемиравања у складу са законским одређењем овог дјела, које су код оштећене изазвале осјећаје страха, угрожености и понижења. *Анализа судских пресуда у Републици Српској за кривична дјела Прогањања и Полног узнемиравања, Удружене жене, Бања Лука, 2019. године, стр. 8-9.*

³⁵ У следећем примјеру се види како је суд перципирао узраст као посебну рањивост жртве и донио пресуду за кривично дјело „Полно узнемиравање”. Дана 19.2.2019. године Основни суд је

Наравно, узраст, као критериј посебне рањивости не подразумијева нужно да постоји диспропорција у годинама између насилника и жртве, и то велика. Жртва може бити посебно рањива због узраста чак и у оним ситуацијама када и насилник није много старији или уопште није старији од жртве. Такође, не значи нужно да насилник мора бити старији од жртве да би искористио њену посебну рањивост због узраста. Иако такве ситуације у пракси нису честе, могуће је и да се узраст, као посебна рањивост, користи и у дијаметрално супротном смјеру – да жртве, услед своје (дубоке) старости, а сљедствено и сенилности (те других фактора које доноси старост) буду посебно рањиве у односу на млађе насилнике.

Лица могу бити посебно рањива и због болести. Поготово старија лица су посебно зависна од помоћи млађих лица са којима неријетко и нису ни у каквом породичном, родбинском, пословном, правном или финансијском односу, којом приликом та лица могу управо болест, односно старост искористити за полно узнемиравање. Наравно, болест као сегмент посебне рањивости није нужно везан за старија лица, већ за сва лица, те се она може посматрати као било каква везаност жртве за насилника којом приликом је немоћна да му пружи отпор услед стања у којем се налази изазваног болешћу.

Један од облика тог стања изазваног болешћу јесте и инвалидитет. Међутим, вјероватно због практичних импликација и одређених специфичности (дуготрајност), издвојен је као посебан сегмент рањивости. Наравно, нису сва лица са инвалидитетом посебно рањива, међутим, управо та карактеристика их чини подложнијим, виктимизиранијим у односу на друга лица, те се та чињеница мора узети у обзир приликом сагледавања свих радњи које су индицирале да је извршено полно узнемиравање.

у поступку против оптуженог за кривично дјело „Полно узнемиравање”, на основу споразума о признању кривице, донио осуђујућу пресуду, којом је оптужени оглашен кривим и осуђен на новчану казну у износу од пет хиљада КМ. Оптужени је 16.09.2018. године на сеоском путу сусрео и зауставио једанаестогодишњу дјевојчицу, која је наишла бициклом. Дјевојчицу и њене родитеље познаје одраније јер су комшије. Махао јој је руком да стане, па кад је стала, ухватио ју је за њену десну руку говорећи јој да је воли, а потом ју је почео љубити и грлити по врату, и вући у правцу гробља које се налазило у непосредној близини. То је код дјевојчице изазвало страх и шок, те је покушала да се отме и није успјела, јер ју је оптужени још јаче вукао у том правцу. Оптужени је дјевојчицу одвукао пар метара од мјеста гдје ју је зауставио, и у периоду од око пет минута док се то дешавало стално ју је грлио и љубио, те јој је говорио да остане још мало и да се требају поново наћи када буде пролазила. У једном тренутку, оптужени је пустио дјевојчицу и рекао јој је да се морају поново видјети. Дјевојчица је услед страха почела да плаче и одмах је отишла кући, те испричала сестри а потом и родитељима шта се догодило. Оптужени је полно узнемиравао дјевојчицу користећи њену посебну рањивост због узраста, а и чињеницу да познаје њу и њене родитеље јер су комшије, те је да она има према њему извјестан однос повјерења, те се несумњиво због тога и зауставила на његов позив да стане. *Оп. цит.*, стр. 8.

Трудноћа је стање женског лица које је посебно рањиво услед саме чињенице да је у „другом стању”, али и због слабије покретљивости, условљености према одређеним устаљеним радњама или посјетама медицинским установама. Трудноћа као фетиш међу одређеним лицима која имају одређене сексуалне склоности или фрустрације је такође разлог за издвајање овог стања као сегмента посебне рањивости.

Тешке тјелесне или душевне сметње су такође сегмент посебне рањивости и он не би требао бити споран. Оно што може бити спорно са доказног аспекта, јесте да се нагласи да је законодавац као посебну рањивост узео у обзир искључиво тешке тјелесне или душевне сметње, а не било коју тјелесну или душевну сметњу, због чега, најчешће, за доказивање овог стања није довољно здраворазумско закључивање, већ је нужно вјештачење жртве, односно стања у којем се налази. Иако је то логично, повезано је са низом потешкоћа кривичноправне, а поготово криминалистичке природе, док је о секундарној виктимизацији приликом таквог вјештачења излишно и говорити.

Оно што је битно код елемента подређености или зависности или посебне рањивости јесте да се овај елемент за постојање кривичног дјела не сматра подразумијевајућим, већ га је нужно и доказати. То је најчешће фактографске природе (однос година жртве и извршиоца), међутим, неријетко је потребно предузети и друге радње и мјере како би се он сматрао доказаним. Наравно, као нужна, али неријетко не и довољна доказна средства се узимају искази жртава и свједока, те исказ осумњиченог, али и фактичко стање у којем се жртва налази, те доказивање коришћењем исправа. Такође, медицинска документација може бити релевантан извор на основу којег се доказује посебна рањивост жртве, док правни прописи и организациона структура у оквиру правног лица може да послужи за доказивање хијерархијских односа, односно подређености и зависности у оквиру правног лица.

2.1.4. Посљедица кривичног дјела

Инкриминација полног узнемиравања је примарно одређена посљедично. То конкретно значи да је нужно, да би дјело постојало, доказати да је одређеним радњама изазвана тражена посљедица. Уколико посљедица није изазвана, односно није наступила, не постоји ово кривично дјело.³⁶

³⁶ Додуше, има и другачијих схватања. Наиме, поставља се питање да ли је сексуално узнемиравање извршено самим чином предузимања неке од радњи које се могу тако квалификовати, или је потребно да наступи и нека од посљедица које су наведене? У образлагању да је довољно да је само предузета радња са циљем, одговор се проналази у

Наравно, не постоји ни покушај овог кривичног дјела, имајући у виду запријећену казну.

Посљедица кривичног дјела је двојако одређена. С једне стране, тражи се да је радња извршиоца изазвала „страх” или да „ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење”. Није прецизирано да се оно односи на жртву, али се језичким тумачењем може закључити да се мисли да се полним узнемиравањем ствара такво окружење за жртву. Међутим, пажљивим читањем одређења полног узнемиравања дâ се примијетити да је ово нужна чињеница коју је потребно утврдити и доказати да би постојало ово кривично дјело, али није и довољна. Наиме, Закоником је прописано да се под полним узнемиравањем подразумијева понашање извршиоца „које има за циљ повреду достојанства лица у сфери полног живота”, из чега се може закључити да је умишљај једини облик виности код овог дјела.³⁷ Нехатно се ово дјело не може извршити. То свакако усложњава доказивање овог кривичног дјела, имајући у виду да се нехатни облици повреде достојанства личности лица у сфери полног живота, који су изазвали страх или створили непријатељско, понижавајуће и увредљиво окружење, не могу подвести под ово кривично дјело. Наравно, то не значи да је и такво нехатно понашање дозвољено – могуће је да је регулисано радноправним правом и прописима или подлијеже дисциплинској или неког другој врсти одговорности. Наравно,

тумачењу европске дефиниције. Употреба израза „са циљем“ подразумијева да је довољно да је радња предузета. У зависности од личности жртве она може доиста изазвати једну или више наведених посљедица, али то није од примарне важности. Неко лице врши сексуално узнемиравање самим тим што извршава неку од радњи које се могу тако квалификовати, уз једини изузетак да то неће увијек бити прва таква радња, уколико се тражи изричито одбијање стране према којој су такве радње упућене да би се могло говорити о сексуалном узнемиравању. Марија Бабовић, Марио Рељановић, *Оп. цит.*

³⁷ Из потврђене првостепене пресуде произилази да је окривљени у критичном периоду у просторијама биоскопа полно узнемирио малољетно лице женског пола, на тај начин што је када је оштећена дошла у двориште биоскопа, заједно са својим друговима и када је кренула у простор биоскопске сале пењући се степеницама позвала свједока да јој помогне да упали свјетло, који је није чуо, за њом је пошао окривљени и пошто јој је упалио свјетло, питао да ли јој још нешто треба, на шта му је оштећена рекла да не треба, онда је окривљени пришао до ње, загрлио је, ухватио за задњицу и пољубио у уста и рекао да то остане њихова мала тајна, након чега је одмах напустио биоскопску салу, док је оштећена остала скамењена на мјесту, а затим истрчала напоље врло узнемирена и уплашена, плачући, иако је био свјестан свог дјела, хтио његово извршење и био свјестан да је његово дјело забрањено. Полазећи од наведеног, по налажењу Врховног касационог суда, произилазе сва законска обиљежја кривичног дјела за које је окривљени оглашен кривим, како објективна обиљежја која се односе на радње окривљеног (полно узнемирио малољетно лице), тако и субјективна обиљежја дјела која се тичу урачунљивости и умишљаја (свијести и воље) окривљеног за извршење дјела, који укључује и свијест о забрањености дјела.

разумљиво је да је у том случају активност полиције, сем информисања и савјетодавне природе, умногоме ограничена.

Не би се могло рећи да је последица дјела у закону одређена као свршена. Са једне стране, да би постојало ово кривично дјело, односно да не би остало у покушају, нужно је да је радњама извршиоца створен страх код жртве. Са друге стране, уколико код жртве није створен страх као изузетно изражена негативна емоција, не значи да не постоји ово кривично дјело, односно да последица није испољена. Законом је прецизирано да последица постоји и уколико се радњама, односно понашањем полног узнемиравања ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење. Значи, законодавац користи термин „ствара” као трајни, а не „створи” као свршени глаголски облик. Наравно, фактичко питање је шта се сматра непријатељским, понижавајућим и увредљивим окружењем, међутим, сходно актуелној инкриминацији, довољно је да је извршилац својим понашањем стварао такво окружење, а не нужно и да га је створио.³⁸

Непријатељским би се сматрало окружење у којем се пасивни субјекат осјећа изразито неприхваћено, и то у једном високом степену, тако да у таквом окружењу осјећа и извјесну стријењу, узнемиреност и несигурност. У таквом окружењу други људи пасивног субјекта посматрају и третирају као мање

³⁸ Иначе, ово може да буде релевантан основ и за диференцијацију кривичног дјела „Полног узнемиравања” од других кажњивих радњи гдје се полно узнемиравање појављује као недозвољена радња. Нпр., последица недозвољеног понашања је двојака – повреда достојанства или стварање лошег радног окружења. Ове две последице међутим тијесно кореспондирају, може се рећи да су комплементарне. Повреда достојанства свакако наступа извршењем било које од радњи сексуалног узнемиравања. Потпуно је небитно да ли је то био циљ запосленог који је радњу извршио, или није. Према европској дефиницији може се чак направити и градација последица али она не може имати неку практичну примјену (осим можда разграничења између лакших и тежих дисциплинских прекршаја у радноправном смислу). Наиме, уколико се сексуално узнемиравање заврши на повреди достојанства неком једнократном или мање интензивном радњом, може се рећи да оно постоји али ће вјероватно бити изоловани случај који се неће поновити (ово је наравно увијек оборива претпоставка). Уколико је међутим учесталост и интензитет радњи сексуалног узнемиравања такав да се код жртве јављају и „секундарне” последице, као што су у самој дефиницији наведени застрашујуће, непријатељско, деградирајуће, понижавајуће или увредљиво окружење, може се говорити о дуготрајном (или макар трајнијем) сексуалном узнемиравању које по правилу неће престати само од себе, односно неће престати док се жртва не супротстави и не потражи помоћ или покрене неки доступан механизам заштите. Иако последица сексуалног узнемиравања зависи од лица којем је упућено и начина на који ће оно узнемиравање протумачити или доживити, мора се још једном нагласити да је само извршење радње сексуалног узнемиравања довољно да настане прекршај радне дисциплине (или неко теже дјело). Дакле, иако лице којем је такво поступање било намијењено није застрашено, или се чак није осјећало ни непријатно, може пријавити овакав случај и тражити заштиту. Марија Бабовић, Марио Рељановић, *Он. цит.*, стр. 48.

вриједну особу или као човјека који је из одређених разлога деградиран, а у контексту кривичног дјела полног узнемиравања, таква деградација је сексуалне природе, односно она као таква произлази из полне сфере.³⁹

Понижавајуће је окружење у којем се пасивни субјекат осјећа битно унижено у смислу да му се поричу неке општељудске вриједности, деградирано или дехуманизовано у једном вишем степену. Када је ријеч о полном узнемиравању, понижење је повезано са сексуалном сфером, што значи да понижавајуће окружење има у том смислу одговарајућу сексуалну конотацију. Тако се, на примјер, у оквиру тог окружења пасивни субјекат посматра само као сексуални објекат или му се умањује вриједност на основу одређених сексуалних параметара, тако што се, на примјер, за пасивног субјекта тврди да је лака роба, радајка и сл., односно ствара се такво окружење у коме произлазе такви вриједносни ставови о пасивном субјекту.⁴⁰

Увредљиво би било оно окружење из којег за пасивног субјекта произлази осјећај увријеђености, односно нарушавање његове части или угледа, а притом до увреде не долази непосредно самом радњом извршиоца, већ извршилац својим радњама практично креира такво увредљиво окружење.⁴¹ Наравно, то не значи да се и конкретним и директним увредама не креира такво окружење, већ најчешће подразумијева и друге радње којим се реализује полно узнемиравање.

Изазивање страха се своди на стварање осјећаја угрожености и стрепње за пасивног субјекта, али не у односу на живот и тијело, јер би тада постојало кривично дјело угрожавање сигурности, већ у погледу осјећаја спокоја у односу на полну сферу.⁴²

Осјећај пасивног субјекта, иако битан, није и кључан, односно не представља *condicio sine qua non* за постојање полног узнемиравања, већ је неопходно и да сам извршилац, свјесно и са вољом, односно умишљајно ствара специфичан страх код пасивног субјекта, што ће у пракси, по свему судећи, бити прилично ригидна категорија.⁴³

2.1.5. Нежељеност

У литератури се наводи и нежељеност као битна карактеристика (радњи) полног узнемиравања, поготово уколико се оно посматра у ширем, а

³⁹ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 417.

⁴⁰ *Оп. цит.*

⁴¹ *Оп. цит.*

⁴² *Оп. цит.*, стр. 416.

⁴³ *Оп. цит.*

не само у кривичноправном смислу. Иако се ово чини и иманентном карактеристиком радњи полног узнемиравања, свакако је није наодмет појаснити.

Нежељност као карактеристика полног узнемиравања се не смије схватити дословно – постоје понашања која ће очигледно бити нежељена и чије само предузимање може бити окарактерисано као сексуално узнемиравање без обзира што није дошло до формалног изражавања незадовољства запосленог према којем су радње упућене. На примјер, сасвим је извјесно да сексуално узнемиравање постоји уколико запослени покаже полни орган својој колегиници. У другим случајевима може се говорити о потреби да адресат таквог понашања изрази своје незадовољство, односно да га изричито одбије. Тада је довољно само једно одбијање и свака наредна радња ће бити сматрана непожељном, чак и када се не ради о истој, односно истоврсној радњи. На примјер, уколико запослени пита колегиницу да изађу на вечеру а она га одбије, свако даље инсистирање путем СМС-а, мејлова, или на други начин, може створити нелагодност и бити сматрано сексуалним узнемиравањем, без обзира на чињеницу да не излази из граница пристојног обраћања. Понекад се нежељеност понашања може утврдити и без изричитог одбијања – уколико запослени не одговара на поруке и електронску пошту личне природе, сексуалног или експлицитног садржаја, не може се сматрати да је дао одобрење да се такво понашање настави. Ово је нарочито важно у ситуацијама када је адресат таквих порука очигледно у подређеној позицији у односу на пошљаоца (на примјер, однос директора и радника) као и у ситуацијама када је ријеч о односу између запослених у којем је пошљалац у доминантној (физичкој, психичкој) улози у односу на примаоца порука, без обзира на формалну хијерархију у процесу рада. Због тога се „жељеност” понашања која уклања могућност сексуалног узнемиравања тражи експлицитно, а „нежељеност” се може и претпоставити.⁴⁴

2.1.6. Мотив, намјера и умишљај извршиоца

Иако мотив, односно намјера извршиоца за полним узнемиравањем није релевантна као сама перцепција жртве, свакако да није ни ирелевантна. Већ је наведено да се ово кривично дјело може извршити само са умишљајем, што значи да нехатно извршење овог кривичног дјела није могуће. То се чини и разумљивим, имајући у виду опис овог кривичног дјела, међутим, свакако да у пракси може да продукује одређене проблеме у разграничењу одређених

⁴⁴ Марија Бабовић, Марно Рељановић, *Оп. цит.*, стр. 47.

радњи које се жртви чине полним узнемиравањем, а извршилац није поступао са том намјером, иако се његово понашање и његове радње неспорно не сматрају прихватљивим.

Мотив понашања извршиоца је сексуалне, односно полне природе. И овај елемент се мора посматрати широко. Оно што за некога није сексуалне природе, за другу особу ће бити. Субјективни доживљај али и околности случаја могу диктирати како се неко понашање може окарактерисати. На примјер, уношење у приватни простор и блажи физички контакт колегинице или колеге у току неког интензивног процеса рада, може се сасвим другачије тумачити у односу на исти покрет тијела и понашање када се на примјер та колегиница и тај колега налазе у лифту који се креће. Док је у првом случају могуће замислити да постоји неко објективно и нужно оправдање за ненамјеран физички контакт, у другом случају је веома тешко замислити да се такво понашање не окарактерише као инвазивно и недозвољено.⁴⁵

На крају је битно навести да је перцепција последице од стране жртве нужна, али не и довољна за постојање овог кривичног дјела. Нужно је и да су радње извршиоца обухваћене његовим умишљајем. Наиме, сама перцепција, односно доживљај пасивног субјекта није довољан јер је, према општим кривичноправним правилима (објективно-субјективни општи појам кривичног дјела), увијек неопходно да је умишљај извршиоца био усмјерен на полно узнемиравање пасивног субјекта, што је повезано како са кривицом као субјективним елементом општег појма кривичног дјела, тако и са природом кривичних дјела против полне слободе уопште, али и посебно с карактером и основним специфичностима самог кривичног дјела полно узнемиравање.⁴⁶

2.2. Диференција у односу на друга кривична дјела

Полно узнемиравање је кривично дјело са којим се у пракси могу десити, сходно начину извршења, поистовјеђивања са другим кривичним дјелима. Како би се избјегле одређене недоумице или бар како би се понудиле одређене смјернице у циљу предупређивања или превазилажења тих недоумица (уважавајући ипак да је свака ситуација специфична), потребно је упоредити елементе појединих кривичних дјела са елементима полног узнемиравања.

⁴⁵ Марија Бабовић, Марно Рељановић, *Оп. цит.*, стр. 49.

⁴⁶ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 420.

2.2.1. Силовање и обљуба

Када је у питању силовање и обљуба, као изразито тешка сексуална кривична дјела, чини се да није тешка диференцијација између ових кривичних дјела и полног узнемиравања. Најједноставније би се могла повући дистинкција да је код силовања и обљубе дошло до (принудног, недобровољног) физичког, односно сексуалног односа (сексуални однос без пристанка), док код полног узнемиравања није дошло до сексуалног односа. Наравно, овим се не диференцира покушај силовања и обљубе од полног узнемиравања, па чак ни од са полным односом изједначеним радњама.

Стога, битно је осврнути се на ове сексуалне деликте, као и на њихов међусобни однос (елемената), односно евентуална преклапања и поклапања.⁴⁷

Дуги низ година је у судској пракси превладавало становиште да је за постојање овог кривичног дјела неопходно утврдити постојање принуде на страни учиниоца, односно постојање отпора на страни пасивног субјекта. Начини и критерији за утврђивање ова два елемента су се мијењали, с тим што је доминантно било становиште да се принуда учиниоца најбоље доказује постојањем дуготрајног и озбиљног отпора на страни пасивног субјекта.⁴⁸ Управо је у томе највећа разлика у савременом тумачењу појединих елемената силовања. Да би се схватила та разлика, потребно је дати краћи осврт на тумачење појединих елемената силовања у не тако давној прошлости. Када је у питању пријетња, тражила се квалификована пријетња (пријетња да ће се непосредно напасти на живот и тијело тог или њему блиских лица), и то

⁴⁷ Ово је посебно битно имајући у виду да су у полицијској супкултури одавно увријежена одређена „правила” диференцијације (тежине) сексуалних деликата на основу диференцирајућих елемената:

- уколико је сексуални однос (или покушај сексуалног односа) резултат силе или пријетње, ради се о силовању, с тим да је сила мора да буде физичка, а пријетња мора да буде апсолутна. Такође, повреде код лица су „доказ” да је силовање извршено.
- уколико не постоји сила или пријетња, али сексуални однос није добровољан (изнуђен је или је жртва уцијењена или је он резултат „преваре” жртве), ради се о обљуби;
- уколико се ради о сексуалном чину код којег пенетрација није извршена мушким полным органом, ради се о изједначеној полној радњи са обљубом;
- уколико предузетим радњама није дошло (и није било непосредни циљ) до сексуалног односа, а ради се о радњама гдје су жртва и извршилац остварили физички контакт, ради се о блудним радњама.

По аналогiji ових „правила”, полно узнемиравање би вјероватно обухватало оне радње гдје није дошло до физичког контакта између жртве и насилника, као и све радње вербалне природе који нису (директна) пријетња, уцјена или изнуда.

⁴⁸ Иванка Марковић, *Силовање – Кривично дјело против полног интегритета (дилеме у судској пракси)*, Српска правна мисао, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, број 53, 2019. године, стр. 10.

пријетња која мора бити озбиљна⁴⁹ и остварива. Надаље, пријетња, а поготово сила морале су да буду таквог интензитета да сломи отпор пасивног субјекта и управо је овај елеменат дуго времена сматран кључним питањем за постојање силовања.⁵⁰ А, интензитет принуде се процјењивао на основу трајног, озбиљног и чврстог отпора пасивног субјекта.⁵¹ Изостанак таквог отпора од стране жртве је био доказ да не постоји сила у смислу овог кривичног дјела.⁵² Чак, уколико извршилац сматра да не постоји отпор жртве или да је он само привидан, и то је био елеменат на основу којег би се процјењивало да не постоје сви неопходни елементи силовања.⁵³ Посебно поражавајуће је да се питање постојања силовања заснивало и на (не)постојању повреда код жртве и/или извршиоца, иако тек новија судска пракса и теорија сматрају да употреба силе при вршењу кривичног дјела силовања не мора увијек да буде таквог интензитета да оставља физичке трагове на оштећеној.⁵⁴ У овим схватањима се пренебрегава чињеница да

⁴⁹ При оцјени озбиљности пријетње мора се водити рачуна о томе да ли је таква пријетња код пасивног субјекта објективно могла створити утисак да ће бити реализована, односно да ли је пасивни субјекат имао основа да повјерује да ће пријетња бити остварена. У том смислу поступа и суд утврђујући постојање кривичног дјела силовања у случају у којем је оптужени пријетио жртви дјечијим пиштољем, за који је оштећена с обзиром на његов изглед мислила да је прави, наводећи да ће јој пуцати у главу, због чега се она уплашила и није пружала отпор, услед чега је оптужени скинуо њене хлаче и доње рубље и обавио с њом полни однос.

⁵⁰ *Оп. цит.*, стр. 11.

⁵¹ Стога се у пресудама из старијег периода често наилазило на став да кривично дјело силовања може бити само онда када оштећена пружа озбиљан отпор обављању полног односа и када се тај отпор савлађује употребом силе или озбиљне пријетње. У стручној литератури из тог времена се често наилази на констатације да уколико отпор није био озбиљан већ привидан, иза кога се крила жеља женског лица на обљубу, не постоји кривично дјело силовања.

⁵² У пресуди је утврђено да не постоји кривично дјело силовања јер у конкретном случају женско лице нити је задобило какве повреде, нити је пак нанијела повреде оптуженом, нити је пак викала и позивала у помоћ, те се даље наводи, можда је оштећена давала само привидан отпор који је уобичајен код свих жена у оваквој ситуацији!

⁵³ За утврђивање умишљаја учиниоца кривичног дјела силовања, потребно је на поуздан начин утврдити да је извршилац био свјестан да савлађује стварни отпор женског лица пријетњом или употребом силе, јер - уколико му се с обзиром на понашање женског лица учинило да отпор није озбиљан (*vis haudingrata*) - тада није остварена субјективна страна тог кривичног дјела. Силовање је, наиме, груб и безобзиран акт насиља до којег долази баш због тога што се жртва опире и што неће полни акт, па се брани на све могуће начине, а пасивно трпљење односно преслаби отпор може учиниоца завести да се ради о прикривеном пристанку (преговарању учиниоца и оштећене или голог вербалног одбијања - „немој”, „имај срца” и сл.), те даљна насртљивост учиниоца од његове намјере под таквим околностима не упућује увијек на свјесно насиље.

⁵⁴ *Оп. цит.*, стр. 12. Суд је донио пресуду којом се оптужени ослобађа оптужбе јер се у налазу вјештака наводи да се са аспекта струке коју обавља, спољне повреде које су карактеристичне код насилне обљубе су у предјелу груди, бутина, врата и ушију, а гинеколошким прегледом

постојање силе, у смислу овог кривичног дјела, није релевантно у случају када су постојали оправдани разлози због којих пасивни субјекат није пружао отпор или је пружао отпор слабијег интензитета.⁵⁵ Отпор постоји и онда када је жртва у физичкој или психичкој немогућности да даје отпор.⁵⁶ Стога се може закључити да отпор жене и сламање тог отпора од стране учиниоца нису нужна обиљежја кривичног дјела, већ су то стварне околности на основу којих се, у неким случајевима, може закључивати о постојању одлучујућих радњи које указују на то да је учинилац жену присилио на полно општење. Дакле, противљење се не мора увијек манифестовати у давању физичког отпора одређеног интензитета, а поготово не у давању сталног отпора у току трајања обљубе, јер пасивни субјекат може из разних разлога престати с давањем отпора, а да то ипак не представља накнадно саглашавање, односно пристанак на обљубу или неку другу полну радњу. Такође, ни накнадни (након силовања) пристанак на обљубу није елеменат релевантан за постојање овог кривичног дјела.⁵⁷ Кључни елеменат кривичног дјела силовања, према

повреде се могу наћи у предјелу роднице. Оштећена је особа старије животне доби (72 године) тако да је оптужени могао лакше савладати отпор исте, али тим прије код оштећене која је старије животне доби морале су бити констатоване повреде у предјелу руку, ногу, лица, гениталија, чак и ломови и губитак свијести (оштећена је срчани болесник), јер је, како је и сама изјавила, насилна обљуба трајала сат времена, цијело вријеме је пружала отпор, чак је у једном тренутку успјела да одгурне оптуженог. Видљиви знакови насиља и повреде одбрамбеног карактера нису могли изостати код употребе силе коју је оштећена описала као неодољиву и несавладиву. Ако се претпостави да је отпор оштећене био стваран и озбиљан, повреде су морале бити констатоване и код оптуженог.

⁵⁵ Околност да оптужени по доласку у свој стан осим што је наредио оштећеној да се скине у његовом стану, док он остави пиштољ, није на други начин примјењивао силу и испољавао пријетњу, не доводи у сумњу закључак првостепеног суда о постојању истих, јер је отпор оштећене већ био сломљен прије доласка у кућу оптуженог, што је и логично, имајући у виду да се она налазила са оптуженим сама, у ситуацији када је била свјесна да он има пиштољ при себи, да је физички знатно јачи од ње и посебно имајући у виду њено психичко стање након понашања оптуженог у кафани, а што је потврђено и од стране саслушаних свједока.

⁵⁶ Чињеница да је јасно оптуженом рекла да не жели с њим полни однос, да је након што је чула за његову изјаву да са њом има интиман однос, плакала, да ју је оптужени довео ноћу око 01,00 час на напуштено мјесто, гдје нема кућа у близини, да иста није познавала терен, оптужени је помињао пиштољ и алудирао на убиство, доводи до закључка да оштећена није имала физичких могућности да пружи физички отпор те је изабрала мање зло и без физичког отпора дозволила оптуженом да са њом има полни однос. Имајући у виду исказ оштећене суд налази утврђеним да није нити једним својим гестом оштећена пристала на полни однос, а самим тим у радњама оптуженог се стичу сви елементи кривичног дјела силовања.

⁵⁷ Стога се сматра да је неприхватљиво становиште према којем накнадни пристанак женске особе на обљубу искључује кривично дјело силовања. У пресуди се наводи да није извршио то дјело оптужени који је додуше употребио силу и пријетњу према оштећеној увукавши је у кухињу коју је након тога закључао и, оборивши је на кревет и пријетећи да ће је убити ако му се не пода, јер је оптужени током идућих пет сати у неколико наврата поновио обљубу, а

савременој судској пракси и правној теорији већине европских држава, јесте недостатак пристанка жртве, а не физичка сила и њој адекватан отпор жртве. Из тога произилази да само добровољни пристанак на обљубу који постоји кад се пасивни субјекат властитом вољом одлучи на акт обљубе или с њом изједначене полне радње или на престанак давања отпора, може дјеловати као околност која искључује постојање кривичног дјела силовања. С тим у вези, сматра се да добровољни пристанак у смислу претходне тврдње постоји само онда када је дат прије него што је кривично дјело силовања довршено.⁵⁸

Актуелни Кривични законик Републике Српске користи синтагму обљуба или са њом изједначена полна радња, али не наводи које су то радње. Под њима се подразумијева сваки облик оралне, вагиналне или друге пенетрације усмјерене на задовољавање полног нагона, као и анални и орални полни однос, односно радње које су према општем разумијевању у збиру својих посљедица и попутних појава упоредиве са полным односом.⁵⁹ Кривичноправним изједначавањем полног односа са сличном полным радњом треба се водити рачуна о упоредивом интензитету полног кориштења жртве, тежини задирања у полно самоодређење као и о мјери понижавања и омаловажавања жртве, водећи рачуна о томе да оне обухватају и полно злостављање између лица истог пола. У складу са тим, таква полна радња постоји у сваком случају већ код самог додиривања примарних полних органа жртве или извршиоца, а које има сексуално значење, ако је тиме дошло до оралне, аналне или вагиналне пенетрације или би, према намјери учиниоца, требало доћи до тога.⁶⁰ Према владајућем схватању, са обљубом изједначеном полным радњом подразумијева се свака пенетрација полног органа која је усмјерена на задовољавање полног нагона (*immissio in anus, immissio in os, fellatio*) као и пенетрације другим дијеловима тијела у полне органе лица истог или различитог пола, уколико су предузете у намјери задовољавања полног нагона (нпр. имисија језика *invaginatio* или *per anum*). При томе се упозорава да не треба унапријед искључити и неке друге могућности које се с

оштећена је изричито признала да је само прва обљуба била на силу, а да су све касније биле уз њену сагласност, те да је при том доживила и оргазам.

⁵⁸ *Оп. цит.*, стр. 14.

⁵⁹ За радње попут фрикције мушког полног органа (у ерекцији) по бедру жртве или излијевање сперме по тијелу и лицу жртве још увијек није заузет априорни став да ли представљају са обљубом изједначене полне радње или представљају блудне радње, односно неко друго кривично дјело.

⁶⁰ Маријан Шуперина, Ана Гарачић, *Учесталост казnenих дјела против сполне слободе и сполног ђудоређа у Републици Хрватској, те нека питања у свези тумачења и примјене казnenоправних рјешења из главе XIV Казненог закона*, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2, 2000. године, стр. 423.

обзиром на начин и средства дјеловања ради сексуалног иживљавања или без обзира на то иживљавање и напад на сексуалне слободе у интимним сексуалним односима могу поистовјетити са полним односом (ејакулација сперме у уста и без имисије, гурање прстију у женски полни орган или анус било које особе).⁶¹ У истом смислу треба цијенити и увлачење неких предмета у полне органе лица истог или различитог пола, ако је то учињено у циљу задовољавања полног нагона (нпр. код лезбејског односа може доћи у обзир увлачење неких предмета, нпр. имитација фалуса, свијећа итд.). Судска пракса је прихватила наведена тумачења па се под другим полним радњама подразумијева нпр. додиривање по грудима и другим дијеловима тијела оштећене, стављање прста у вагинални отвор, стављање руке оштећене на свој полни орган, мастурбирање и ејакулирање у њеном присуству, дирање и лизање по полном органу оштећене, пенетрирање прстом у анус оштећене, пенетрирање језиком у вагинални отвор, итд.⁶²

У судској пракси нема дилеме у погледу утврђивања момента који се сматра моментом довршења кривичног дјела силовања. Оно је довршено када су остварена оба акта која чине радњу извршења, тј. када је употребијена принуда и остварена обљуба, односно нека друга полна радња. Сматра се да је обљуба извршена моментом почетка продирања мушког полног органа у женски полни орган. Када су у питању неке друге полне радње, тј. са обљубом изједначене полне радње, сматра се да је дјело довршено када је започето пенетрирање било којег дијела тијела или предмета у било који дио тијела жртве, односно када је извршено додиривање појединих дијелова тијела жртве (или присилно додиривање полног органа учиниоца од стране жртве) које је усмјерено на постизање сексуалног задовољства (нпр. трљање полним органом учиниоца уз полни орган жртве у циљу постизања сексуалног задовољења).⁶³ Доминира став да покушај овог кривичног дјела постоји већ са

⁶¹ Са обљубом изједначена полна радња постоји у радњама учиниоца који је жртви, лицу мушког пола, наредио да пређе на задње сједиште гдје га је скинуо до гола, ставио у крило и продро својим полним органом у његов анус, извршивши на тај начин над њим са сполним односом изједначену полну радњу.

⁶² Иванка Марковић, *Оп. цит.*, стр. 15.

⁶³ Оптужени је силовање довршио када је утврђено да је оштећеној из руку истраго стајске виле, којим се покушала обранити од његовог напада, затим је срушио на под, легао на њу, подигао јој сукњу и комбине изнад струка, стргао и до зглоба свукао чарапе и гаће, задавши јој при том и лаке тјелесне повреде, а како се она одлучно бранила, а у немогућности постизања ерекције није успио угурати свој полни орган у њен, већ је језиком полизао њен полни орган, дакле, другу особу употребом силе присилио на са полним односом изједначену полну радњу јер контакт језика оптуженог са полним органом оштећене, уз употребу силе, укључује свакако и продирање језика у полни орган оштећене, па се, стога, та радња може сматрати полном радњом која је изједначена са полним односом.

предузимањем било које радње која је усмјерена на сламање отпора пасивног субјекта у циљу извршења обљубе или с њом изједначене радње, независно од карактера и интензитета предузете радње.⁶⁴ За покушај овог кривичног дјела довољно је да се таква пријетња и упуту, а није потребно да се са самим чином полног односа и започне.^{65 66}

Одређена потешкоћа се може појавити уколико је дошло до покушаја силовања, а поготово до покушаја обљубе. У том контексту, свакако да је намјера диференцирајућа.⁶⁷ Међутим, имајући у виду потешкоће приликом доказивања намјере, свакако да се може десити да и у случајевима покушаја силовања, а поготово обљубе, услед немогућности доказивања намјере, дјело

⁶⁴ Стога се вожња женске особе на одређено мјесто ради почињења полног односа против њене воље употребом силе, уколико и не дође до обљубе, сматра покушајем силовања. Исто тако, пријетња оптуженог упућена оштећеној да ће је угушити ако буде звала упомоћ, а која је уследила након кратког силовитог поступка оптуженог, који ју је ухватио најприје за руке, а потом за врат, тражећи да му се добровољно пода, а ако на то не пристане да мора и силом – представља, најпослије због околности под којима је изречена (ноћно доба, на путу која није фреквентан, јер у непосредној близини нема кућа) озбиљну пријетњу, а тиме и уједно елеменат силовања (у овом случају покушаја).

⁶⁵ У пресуди Основног суда у Приједору се наводи да је оптужени извршио кривично дјело силовање у покушају тако што је у намјери да оштећену, коју је раније сексуално узнемиравао принуди на обљубу или са њом изједначену полну радњу и да би задовољио свој полни нагон ушао у кухињу док се иста налазила за трпезаријским столом и скидала лак са ноктију на ножним прстима, те јој рекао да жели да јој мириши стопала, носећи у руци њену патику коју је мирисао, потом је спустио на сто, пришао оштећеној те је својом руком покушао да је ухвати за стопала, након чега је оштећена уплашена за свој живот и сигурност јер је оптужени и раније хватао за интимне дијелове тијела и упућивао јој пријетње да ће је силовати и убити спустила ногу на под, а оптужени је почео снажно да је додирује по грудима, стомаку и у предјелу међуножја и док се оштећена опирала и својим рукама склањала руке оптуженог са свог тијела исти је наставио са нападом због чега је оштећена покушала да се истргне из његових руку на начин да је штитила своје груди рукама и повила главу према кољенима, а оптужени је у намјери да јој сломи отпор и да са њом изврши насилну обљубу и задовољи свој полни нагон на то реаговао тако што ју је са обје шаке више пута ударио у предјелу рамена, главе и леђа и тако јој задао тјелесне повреде, и при том је оштећена дозивала помоћ, вриштећи и вичући гласно да би је неко чуо, након чега је оптуженикова сестра чула позиве у помоћ и гласно позвала оптуженог који је на тренутак застао са нападом на оштећену, а који тренутак је оштећена искористила те је успјела да побјегне од оптуженог и истрчи из кухиње када успјева отићи у доњи дио спрата куће.

⁶⁶ *Оп. цит.*, стр. 17. Примјери у овом поглављу, као и сам садржај и концепт су преузети из цитираног рада, уз извјесно скраћење и прилагођавање.

⁶⁷ Нпр, у анализи пресуде, односно околности кривичног дјела за које је донесена пресуда, описана у фусноти 35, износи се и могућност да је оптужени имао и намјеру да обљуби дјевојчицу, за шта закон прописује много тежу казну. *Анализа судских пресуда у Републици Српској за кривична дјела Прогањања и Полног узнемиравања, Удружене жене, Бања Лука, 2019. године*, стр. 8.

квалификује као полно узнемиравање. Ово је посебно битно нагласити код покушаја обљубе злоупотребом положаја или користећи се одређеним карактеристикама жртве гдје су управо ти елементи неопходни и за постојање полног узнемиравања. Међутим, исто тако, битно је нагласити да не постоји потпуно поклапање са елементима посебне рањивости код полног узнемиравања и обљубе. Наравно, код силовања је овај елеменат у смислу постојања кривичног дјела ирелевантан – утицај може да има искључиво за одређивање кривичне санкције.

2.2.2. Полна уцјена

И у случају диференцијације између „Полне уцјене” и „Полног узнемиравања” чини се да она не би била спорна. Поред нужности постојања сексуалног односа код полне уцјене, нужно је и постојање пријетње да ће се према том лицу или њему блиском лицу нешто открити што би могло шкодити његовој части или угледу или пријетње неким дугим тешким злом.

Диференцирајућа карактеристика полног узнемиравања у односу на покушај полне уцјене јесте, поред постојања пријетње, и непостојање стварања непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења. Међутим, имајући у виду да би ова посљедица свакако била спорна, јер је разумљиво да сама полна уцјена, односно пријетња откривањем одређених чињеница које би жртви могле нашкодити или је осрамотити свакако да код ње изазива страх или другу негативну емоцију која резултира и окружењем које свакако за жртву није афирмативно.

Такође, код полне уцјене, за разлику од полног узнемиравања, није нужно да постоји елеменат подређености или зависности нити било која од карактеристика посебне рањивости.

2.2.3. Блудне радње

За разлику од претходно наведених сексуалних кривичних дјела, односно кривичних дјела из главе XIV Кривичног законика Републике Српске, код којих, иако може доћи до поистовјеђивања одређених елемената, у пракси не би требало да се појаве дилеме око квалификације, са кривичним дјелом „Блудне радње” то није случај. Неколико је разлога за потенцијалне недоумице око диференцијације, па чак и кривичноправне квалификације радњи које би се могле квалификовати једним од ова два кривична дјела.⁶⁸

⁶⁸ Илустративан примјер за наведено јесте и случај који је резултирао пресудом број Кж-104/14 Жупанијског суда у Бјеловару од 23.10.2014. године. Првостепеном пресудом оптужени је

У првом реду, спорно је које су радње „блудне”, односно шта обухвата ово кривично дјело. Негативним одређењем, разумљиво је да оне не представљају силовање, ни обљубу, ни са њом изједначену полну радњу. Другим ријечима, представљају неке друге (полне) радње, међутим, у закону није дефинисано које су то друге радње. То и иначе код инкриминације блудних радњи представља проблем.

Судска пракса је у том смислу у најмању руку неуједначена, а неријетко и контрадикторна.

Увијек треба имати на уму да је за постојање блудних радњи, као кривичног дјела, неопходно да се оне предузимају под условима из чланова којима су предвиђена друга кривична дјела против полне слободе, тако да је потребна употреба силе или пријетње, искоришћавање стања немоћи пасивног субјекта или злоупотреба положаја, а полно узнемиравање би постојало уколико је нека полна радња предузета на тијелу пасивног субјекта, ван наведених ситуација.⁶⁹ Стога, да би постојало ово кривично дјело, неопходно је да није реализован сексуални однос нити обљуба или са њом изједначена полна радња, већ нека друга полна радња, али то није довољно за постојање овог дјела, иако је нужно. Поред тога, нужно је и да постоји:

- принуда на неку другу полну радњу (силовање),
- пријетња откривањем некакве компромитујуће чињенице о лицу (полна уцјена),
- искоришћавање одређене карактеристике или стања жртве у циљу реализације неке друге полне радње (обљуба над немоћним лицем),
- злоупотреба властитог положаја лица које наводи на неку другу полну радњу лице које се према њему налази у односу подређености или зависности (обљуба злоупотребом положаја).

Битно је нагласити да покушај кривичног дјела „Блудне радње” није кажњив.

оглашен кривим за три кривична дјела блудних радњи почињених у периоду од маја 2009. до октобра 2012. према рањивим особама (једна оштећена је била у односу зависности, а друге двије су у старијој доби и непокретне), те за кривично дјело полног узнемиравања почињено у истом периоду (оштећеној која је била према њему у односу зависности говорио је да би је „ј...о“, да би јој „лизао“, да би му могла „попушити“, а 1.9.2012. извадио је пред њом полни орган, тражећи да га задовољи рукама или орално, што је код оштећене изазвало анксиозно-депресивни поремећај). Осуђен је на јединствену казну затвора у трајању од двије године. Петар Новоселец, *Судска пракса*, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, број 2, 2014. године, стр. 681.

⁶⁹ Ђорђе Ђорђевић, *Нове инкриминације и њихова усклађеност са осталим одредбама Кривичног законика Србије*, Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана послјије) – кривичноправни аспекти, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, 2017. године, стр. 136.

Стога би као диференцирајуће карактеристике овог кривичног дјела у односу на кривично дјело „Полно узнемиравање” требало диференцирати неколико елемената:

- нужно је постојање односа подређености или зависности. Међутим, ово није довољна диференцирајућа карактеристика, јер је и код кривичног дјела „Обљуба злоупотребом положаја” ово неопходни елемент. У том случају, диференцијација између ова два кривична дјела јесте друга полна радња на коју је лице злоупотребом положаја насилника наведено.
- нужно је постојање елемената посебне рањивости. Међутим, ово није довољна диференцирајућа карактеристика, јер је, као и у претходном случају, и код кривичног дјела „Обљуба над немоћним лицем” ово неопходни елемент. У том случају, диференцијација између ова два кривична дјела јесте друга полна радња на коју је жртва приморана. Међутим, уколико се ради о елементима посебне рањивости који нису наведени као елементи дјела „Обљубе над немоћним лицем” онда би се, под условом да постоје и други елементи, могло радити о кривичном дјелу „Полно узнемиравање”.
- За кривично дјело „Полно узнемиравање” неопходно је постојање последице, односно стварање страха или непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења. Наравно, разумљиво је да је страх и друга негативна емоција пратилац било којег (покушаја) сексуалног деликта према жртви, те најчешће није спорно постојање ове емоције. Такође, не би се могло рећи ни да је спорно стварање непријатељског, понижавајућег или непријатног окружења према жртви уколико је дјело извршено у окружењу у оквиру којег егзистирају и жртва и насилник. Међутим, потребно је да је страх или овакво окружење изазвано управо у сфери полне природе, односно другом полном радњом. Уколико постоји континуитет тих других радњи и стварање овог окружења, онда би се могло радити о овом кривичном дјелу.
- Умишљај и намјера су битни диференцирајући елементи ових кривичних дјела и „Полног узнемиравања”. Наравно, имајући у виду да је умишљај и намјера релативно теже доказати код тежих кривичних дјела, па чак и када се ради о покушају тежих сексуалних кривичних дјела, у одређеним случајевима се дјело квалификује као „Полно узнемиравање”.
- Елемент диференцијације могу бити и саме друге полне радње. Наиме, имајући у виду да у радњи извршења „Полног узнемиравања” није

прецизирано које су то радње којима се ово дјело може извршити, односно дјело је одређено посљедично, сматрамо да су усљед запријеђене казне, „Блудне радње” теже кривично дјело, те уколико су испуњени и други елементи дјела, дјело се треба квалификовати као ово кривично дјело уколико се радње перципирају као теже.

Питање диференцијације блудних радњи и полног узнемиравања посебно долази до изражаја уколико знамо да се полно узнемиравање може реализовати, не само вербално, већ и физички. Уколико се физичким понашањем непосредно у односу на пасивног субјекта изврши нека друга сексуална радња физичке природе, попут додиривања гениталија пасивног субјекта, љубљења, грљења пасивног субјекта против његовој вољи, или се извршилац непристојно и у сексуалном контексту својим тијелом, односно дијеловима свог тијела, припија уз пасивног субјекта и сл., тада ће се радити о кривичном дјелу недозвољене полне радње,⁷⁰ односно о блудним радњама.

2.2.4. Упознавање дјеце са порнографијом

Ко дјетету млађем од петнаест година прода, поклони, прикаже или јавним излагањем, посредством комјутерске мреже или других видова комуникације или на други начин учини доступним списе, слике, аудио-визуелни материјал или друге предмете порнографске садржине или му прикаже порнографску представу, чини кривично дјело упознавање дјеце са порнографијом које је инкриминисано чланом 177 КЗ РС.

Као модалитети испољавања овог кривичног дјела, а које би феноменолошки могло бити блиско радњама полног узнемиравања, појављују се секстинг, *live streaming*, те порнографија, што наравно не значи да се ово кривично дјело не може учинити и на мноштво других начина, поготово посредством ресурса интернета, превасходно друштвених мрежа. Наравно, да би постојала одређена корелација са кривичним дјелом „Полно узнемиравање”, нужно је да постоји однос подређености или зависности или карактеристика посебне рањивости, те да је предузетим радњама дошло до испољавања посљедице.

Да би постојало ово кривично дјело, потребно је доказати да је извршилац знао да дијете има мање од 15 година. Другим ријечима, не постоји ово кривично дјело уколико се са порнографијом упозна старије лице, што би сљедствено, под другим условима, наравно, могло да се подведе под лакшу инкриминацију, а то је полно узнемиравање. Односно, ово кривично дјело се

⁷⁰ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 415.

може реализовати само према дјетету млађем од 15 година. Имајући у виду да ово кривично дјело припада Глави XV – Кривична дјела против сексуалног искоришћавања и злостављања дјетета, којима је циљ заштита дјеце у најширем смислу ријечи, а поготово у сфери полности и сексуалности, разумљиво је да је управо узраст жртве главна диференцирајућа карактеристика у случају питања диференцијације између ова два кривична дјела. Међутим, она није и једина.

Имајући у виду наведену одредницу, спорна ситуација би постојала у нпр., случајевима гдје извршилац који има надређену улогу према жртви или је жртва зависна према њему, или је лице посебно рањиво због узраста (а то би постојало, нпр., у односима професор – ученик) путем друштвених мрежа прослиједи порнографске материјале, што код дјетета изазове страх или неку другу негативну емоцију због које избјегава ићи у школу. Свакако да у овој ситуацији значајан диференцирајући елеменат представља и намјера, односно умишљај извршиоца, поготово да ли је предузетим радњама хтио да дјелује на достојанство лица у сфери полности, односно да ли је са дјететом намјеравао да оствари такву комуникацију и интеракцију која ће у перспективи резултирати сексуалним односом, без обзира на узраст лица.

Закоником је прописано да се порнографијом сматра материјал који визуелно или на други начин приказује лице у правом или симулираном евидентном сексуалном понашању или који приказује полне органе људи у сексуалне сврхе. Материјали који имају умјетнички, медицински или научни значај не сматрају се порнографијом. За разлику од дјечије порнографије, гдје се сматра да дјечију порнографију представљају и симулиране улоге дјетета (као што је анимирани филм), то код порнографије није случај, док су остали сегменти релативно идентични. У опису овог дјела се мисли на порнографске материјале (представе) које не морају нужно да буду дјечија порнографија.

2.2.5. Задовољење полних страсти пред дјететом

Кривично дјело задовољење полних страсти пред дјететом је прописано чланом 179 КЗ РС као вршење, пред дјететом, радње намијењене задовољавању властите или туђе полне страсти, или ко наведе дијете да оно пред њим или пред другим лицем врши такве радње.

Илустративан примјер овог кривичног дјела јесте мастурбирање, као и симулирање сексуалног односа пред дјететом, те приморавање дјетета да оно мастурбира или симулира сексуални однос. Модалитет овог кривичног дјела би било и додиривање полног органа дјетета у циљу постизања властите ерекције или због другог начина задовољења полних страсти извршиоца.

Наравно, претходно наведене ситуације би могле бити спорне уколико су изазвале страх или су створиле непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење за жртву, што је реално очекивати, поготово имајући у виду да ће овакво понашање и радње код дјетета створити те негативне емоције. Међутим, наведена чињеница се не подразумејева сама по себи, већ се мора доказати.

Друга диференцирајућа каактеристика јесте да се кривично дјело „Задовољене полних страсти пред другима” може починити само пред дјететом. Уколико неко инкриминисане радње почини пред одраслим лице, а не дјететом, не може се радити о овом кривичном дјелу. Значи, потенцијална спорна ситуација може постојати само уколико је жртва дијете.

Трећа диференцирајућа карактеристика јесте однос зависности или подређености. Уколико она не постоји, а то се, нпр., може радити у ситуацијама гдје се жртва и насилник не познају, свакако да се не може говорити о кривичном дјелу „Полно узнемиравање”.

У блиској вези са наведеним јесте и елеменат посебне рањивости. Наиме, с обзиром на то да је дијете, по правилу, посебно рањиво због свог узраста, потенцијална спорна ситуација би се могла десити уколико је извршилац радњу реализовао према дјетету управо свјестан његове посебне рањивости због узраста. Наравно, наведено би требало да буде обухваћено умишљајем извршиоца, како перцепцијом о узрасту жртве, тако и свијешћу да ће због тога бити посебно рањиво. Иако се наведено најчешће подразумејева, потребно је то и доказати, што не би требало да изазове веће проблеме. Одређени проблем би могао да се појави уколико између жртве и извршиоца не постоји већа старосна разлика, иако је жртва дијете.

2.2.6. Прогањање

Потенцијално можда најспорнија ситуација може бити у диференцијацији између кривичног дјела „Прогањање” и кривичног дјела „Полно узнемиравање”.⁷¹

⁷¹ У том контексту, може да послужи примјер из пресуде за кривично дјело „Прогањање” од 27.5.2019. године. Основни суд је у првостепеном поступку донио пресуду против оптуженог за кривично дјело „Прогањање”. Изречена му је условна осуда којом му је утврђена казна затвора у трајању од шест мјесеци, са изјавом да се казна неће извршити уколико у року од годину дана не понови дјело. Истом пресудом, оптуженом је изречена мјера безбједности Забране приближавања и комуникације са оштећеном у трајању од једне године. Другостепеном пресудом по жалби, окружни суд је потврдио првостепену пресуду. Пресуда указује да је оптужени у периоду од 5-18.4.2018. године упорно уходио жену са којом је претходно био у интимној вези, настојећи да са њом директно оствари нежељени контакт.

Чланом 144 КЗ РС инкриминисано је кривично дјело прогањање које чини онај ко упорно и кроз дуже вријеме прати или уходи друго лице или с њим директно или преко трећег лица настоји успоставити или успоставља нежељени контакт или на други начин код тог лица изазива промјене животних навика, тјескобу или страх за властиту сигурност или сигурности њој блиских лица.

Овај облик кривичног дјела се у јавности обично поистовјећује са прогањањем и ухођењем у реалном окружењу, међутим, данас је све више овај облик инкорпориран и у интернет окружење, па чак и до те мјере да не само да се прогањање врши у реалном и у виртуелном окружењу, већ се примарно реализује путем интернета. Наравно, то прогањање не чини мање опасним и не оставља мање последице на жртву. У интернет окружењу овај феномен је свакако од раније познат под називом сајбер ухођење и представља један од облика интернет насиља.⁷²

Узнемиравао ју је телефонским позивима, упућивао пријетње да ће је убити и уништити, долазио је ноћу до њеног стана и лупао на прозор, звонио на врата, сачекивао је у простору гдје се налази гаража, у мраку, уз пријетње смрти, те јој упућивао писма са пријетећом садржином. Овакво понашање оптуженог је код жртве изазвало осјећај страха за властиту сигурност. Суд је на основу изјава свједока и прикупљених других доказа правилно утврдио да је оптужени извршио тежи облик „Прогањање”, будући да је са жртвом насиља, односно оштећеном претходно био у интимној вези дужи период (од 2003. године), коју је она настојала да прекине, што је и учинила током његовог одласка на одслужење затворске казне од три мјесеца за друго кривично дјело. Након повратка оптуженог из затвора, који се поклапа са временом када је започео вршење кривичног дјела, оштећена је одбијала наставак интимне везе и комуникацију. Важно је истаћи да пресуда није заснована искључиво на свједочењу оштећене, већ је суд у пресуди детаљно усмјерио пажњу и на свједочење два полицијска службеника који су у априлу 2018. године поступајући по пријави оштећене провели теренску интервенцију и сачинили службену забиљешку, дакле поступак суда је проведен разматрањем низа доказа којим се поткрепљују чињенице да је оптужени несумњиво провео радње које улазе у опис кривичног дјела. Суд је у образложењу пресуде значајну пажњу усмјерио на исказ оштећене, којој је омогућио да изнесе све детаље не само у вези са радњама оптуженог усмјереним на Прогањање, већ и природе интимне везе коју је оштећена имала са оптуженим, њеним покушајима да оконча везу и прије његовог одласка на одслужење затворске казне за друго кривично дјело, као и образложи своја осјећања тјескобе, страха за живот и властиту сигурност и промјене животних навика које су узроковане поступцима оштећеног након изласка из затвора, када су почели његови континуирани телефонски позиви, праћење на улици и радном мјесту, звоњење и лупање на врата и прозоре стана, дозивање и вријеђање. Због ових околности, оштећена није била у могућности да живи нормалним животом, нити да се креће на улици и нормално одлази на посао, осјећала се обезвријеђена као личност и непрекидно је страховала за живот и сигурност. *Анализа судских пресуда у Републици Српској за кривична дјела Прогањања и Полног узнемиравања, Удружене жене, Бања Лука, 2019. године.*

⁷² 19.3.2019. године основни суд је у поступку против оптуженог за кривично дјело „Прогањање” на основу споразума о признању кривице, донио осуђујућу пресуду, којом је оптужени оглашен кривим и осуђен на новчану казну од 600 КМ. Из пресуде је видљиво да је

Диференцијацији полног узнемиравања и прогањања, и појмовној и садржинској, битно је посветити већу пажњу, због њихових многобројних преплитања, поготово у интернет сфери. Не постоји јединствена дефиниција он-лајн узнемиравања и сајбер прогањања, па ни јасна разлика, јер се ради о сродним појмовима који се наизмјенично преплићу. Заправо, може се рећи да сајбер прогањање садржи он-лајн узнемиравање. Поступци које карактеришемо као он-лајн узнемиравање прерастају у сајбер прогањање када се нежељена комуникација понавља, било да је она директна или пак индиректна, и када се врши у одређеном периоду, путем једног или више средстава интернет или неке друге врсте електронске комуникације. Елемент изазивања разумног страха код жртве је такође неопходан за квалификацију сајбер прогањања.⁷³ Прогањање је усмјерено ка праћењу људи, док је узнемиравање усмјерено ка стварању непријатности за особу. Узнемиравање укључује понашање које је пријетеће и проузрокује узнемирење, спроведено са циљем да заплаши или створи непријатност. Број радњи које узнемиравање обухвата је мањи, гдје се неке од тих радњи сматрају потпуно легалним. С друге стране, прогањање је усмјерено ка остварењу контакта са жртвом, било да је то упућивање телефонских позива, слање писма или стајање испред куће и слично. Укратко, прогањање представља врсту узнемиравања, али је ближе усмјерено.⁷⁴

Једна од најшире прихваћених дефиниција под интернет прогањањем подразумијева скуп поступака којима појединац, група или организација користећи информационо-комуникационе технологије узнемирава једну особу или више појединаца. Таква понашања могу да укључе пријетње и

оптужени током периода од маја 2018. године до фебруара 2019. године настојао да успостави нежељени контакт са оштећеном, са којом је био у емотивној вези, те ју је уходио, на начин да јој је прилазио на улици и покушавао да разговара на разне начине, пријетио да је његова или божја. Оптужени је направио више лажних профила на друштвеној мрежи, са којих је оштећеној слао увредљиве поруке, те је на тим профилима објављивао фотографије оштећене са увредљивим текстуалним натписима, због чега је оштећена у више наврата напуштала град и одлазила у друго мјесто гдје је боравила код пријатељице. Током два дана у фебруару 2019. године, оптужени је оштећену и њене пријатеље узнемиравао телефонским позивима и порукама увредљивог садржаја које се односе на оштећену, те је оцу оштећене, којег је срео на улици, рекао да ће објавити фотографије које је компромитују уколико га буде пријављивала полицији. Ове радње су код оштећене изазвале промјене животних навика, увријеђеност, тјескобу и страх за властиту сигурност, због чега га је пријавила полицији. *Он. цит.*

⁷³ Randy McCall, *Online harassment and cyber stalking: Victim access to crisis, referral and support services in Canada – concepts and recommendations*, Victim Assistance Online Resources, 2004. године.

⁷⁴ Весна Николић – Ристановић, Марина Ковачевић – Лепојевић, *Прогањање: појам, карактеристике и друштвени одговори*, Темида, Виктимолошко друштво Србије, број 4, 2007. године, стр 10.

лажне оптужбе, крађу идентитета, крађу података, уништавање података или опреме, електронско праћење и надгледање, намамљивање малолетника у сврхе сексуалне експлоатације и друго. Као узнемиравајући дефинисани су они поступци који би и код друге особе у сличној ситуацији изазвале разуман страх.

Ухођење интернаута на друштвеним мрежама свакако да има облике насиља над њима, с обзиром на то да им се нарушава приватност, односно спокојство и склад, нарушава им се или онемогућава афирмација њихове личности на начин на који они сматрају да је она адекватна и репрезентативна у овом окружењу. Као што се у реалном свијету ухођење и прогањање састоји од праћења кретања жртве, тако се и на друштвеним мрежама прати „кретање” жртве кроз активности које има, те се „прати” са ким жртва остварује комуникацију и садржај комуникације, које садржаје дијели са интернета, које садржаје лајкује, којих страница или група је (активни) члан, какве статусе објављује... Наравно, за све наведене активности би се тешко могло рећи да су недозвољене, имајући у виду да већина корисника, свјесно или несвјесно, понекад остварује увид у садржаје других корисника. Међутим, криминогени контекст наведених активности, које им дају атрибут насилности кроз шиканирање, али и кроз далеко небезазленији контекст, конкретизује се приликом даљих активности самог насилника који ће такав садржај злоупотријебити ради реализације властитих активности и циљева. Наиме, циљ насилника није само увид у активности жртве, већ управо прикупљање „садржаја” којим ће према жртви конкретизовати одређену активност која ће код ње саме изазвати осјећај узнемирености, несигурности, па и страха. Тај осјећај може да буде резултат како упознатости насилника са одређеним активностима жртве, тако и систематичност насилника у прикупљању садржаја и контролисању жртвиних активности. Наравно, овдје се полази од тога да жртвине активности нису, саме по себи, компромитујуће по њу саму, али осјећај константног и континуираног „праћења” њених активности на интернету, те коришћење тих сазнања у одређене, нелукративне сврхе свакако да не изазива позитивне ефекте коришћења интернета код жртве.⁷⁵

⁷⁵ У једном случају у Великој Британији, кривични поступак због узнемиравања покренут је против мушкарца због тога што је својој бившој дјевојци послао захтјев за пријатељство на Фејсбуку. Сматра се да је то било прво суђење ове врсте у Британији. Случај тужилаштва се заснивао на томе да је његово понашање, које се састојало од слања захтјева за пријатељство на Фејсбуку његовој бившој дјевојци и слања књиге на њено радно мјесто, представљало узнемиравање. Одбрана је сматрала да је придруживањем Фејсбуку тужитеља позвала људе да ступе у контакт са њом. Суд је, сматрајући да није било узнемиравања, одбацио оптужбу. Neal Geach, Nicola Haralambous, *Regulating Harassment: Is the Law Fit for it*, *The Journal of Criminal Law*, 2009. године, број 73, стр. 241-258.

У литератури се конкретизују примјери интернет прогањања:⁷⁶

- слање пријетећих или нежељених електронских порука, инстант порука, попраћених и СМС порукама,
- коришћење адресе жртве како би се она претплатила (*subscribe*) на различите услуге,
- куповина и наручивање производа у име жртве,
- крађа идентитета и постављање лажних информација,
- постављање података о жртви на различите сервисе, ћаскаонице, са циљем да се жртва понизи, застраши, изопшти и слично,
- постављање података о жртвиној адреси или подацима на порнографским и сличним сајтовима,
- приступање, праћење и манипулација подацима на рачунару жртве,
- приступање банковним подацима, телефонским рачунима или другим подацима који су доступни на мрежи, а чији је власник жртва,
- прављење интернет сајтова „у част” жртве,
- праћење жртве путем нелегалног прислушкивања, идентификатора позива, камера, система за глобално позиционирање или других система за праћење.

Веома битан елемент овог кривичног дјела јесте и угрожавање мира и личног живота жртве, односно нарушено спокојство и стање узнемирености које су интернет активности прогањања и ухођења изазвале код жртве (промјена расположења, узнемиреност, бијег од куће, страх од одласка у школу, страх од изласка, лоше оцјене у школи...). Другим ријечима, битно је да је прогањање код жртве условило мијењање дотадашњег начина живота. Та промјена може да се односи и на дигитални идентитет и интернаутске активности (избјегавање интернета, непосјеђивање одређених страница или сервиса, гашење профила на одређеним друштвеним мрежама, некоришћење комуникационих ресурса, избјегавање постављања властитих фотографија или статуса на профил, избјегавање коментарисања било каквих активности или садржаја...).

Из наведеног произлазе сљедећи елементи које је потребно диференцирати и документовати када је у питању ово кривично дјело:

⁷⁶ Лазар Станојевић, *Криминалитет прогањања*, Правни факултет Ниш, 2015. године, стр. 47.

⁷⁷ Из наведеног произлази да би жртва требало да буде свјесна тога да је праћена, те да услед тога промијени одређене животне навике и дотадашњи начин живота. Ово се наглашава зато што се одређена особа може пратити, па и до нивоа прогањања, уз помоћ интернета и савремених информационо-комуникационих средстава, а да сама жртва уопште тога не буде свјесна (уградња софтвера за праћење на жртвин мобилни телефон, увид у садржај жртвиног таскања преко компромитованог профила на друштвеним мрежама...). Стога сматрамо да се не би могло говорити о овом кривичном дјелу, већ евентуално о неком другом кривичном дјелу.

- Конгломерат активности које се сматрају ухођењем и прогањањем жртве преко друштвених мрежа или у реалном окружењу користећи се дијелом и интернет ресурсима,
- Успостављање контакта или покушаји успостављања контакта, те истовремено избјегавање остваривања интеракције и комуникације од стране жртве,
- Континуитет и дужи период нежељених интернет активности између жртве и насилника,
- Промјене животних навика, тјескоба или страх за властиту сигурност или сигурност блиских лица жртве.⁷⁸

За доказивање овог кривичног дјела извршеног коришћењем друштвених мрежа битно је да се оствари увид у преписку и друге интернет активности и пласиране интернет садржаје између насилника и жртве или које је насилник продуковао према жртви. Битно је утврдити какве је посљедице прогањање изазвало код жртве, укључујући под посљедицама и промјену

⁷⁸ 18.4.2019. године основни суд је у поступку против оптуженог за кривично дјело „Прогањање” на основу споразума о признању кривице, донио осуђујућу пресуду, којом је оптужени оглашен кривим и осуђен на казну затвора у трајању од шест мјесеци. Суд је оптуженом такође изрекао мјеру безбједности Забрана приближавања и комуникације са оштећеном и то на начин да му је забрањено посјеђивање радног мјеста оштећене на удаљеност од 50 метара, посјеђивање породичне куће оштећене на удаљеност од 100 метара и забрана састајања са оштећеном на сваком мјесту гдје се она налази, на удаљености од 100 метара. Опис радњи којим је оптужени извршио кривично дјело који је наведен у пресуди указује не само на дуготрајност вршења дјела, већ и на нарочиту упорност у извршењу. Оптужени је од краја јула 2017. године до 11.2.2019. године пратио и уходио оштећену са којом је прије 2016. године био у интимној вези. Оптужени је упорно настојао да са оштећеном оствари нежељени контакт, долазећи на њено радно мјесто, испред њене породичне куће, као и свуда гдје се она налазила. Слао јој је бројне СМС поруке, пратио аутомобилом и узнемиравао је испитивањем гдје је била, вријеђајући је пред оцем, те јој је дужи временски период слао СМС поруке са захтјевима да се помире. Због свега наведеног, рјешењем суда му је 5.11.2018. године одређена мјера безбједности Забрана приближавања и комуникације са оштећеном и то забране посјеђивања радног мјеста оштећене на удаљеност од 50 метара, породичне куће оштећене на удаљеност од 100 метара и забрана састајања са оштећеном на сваком мјесту гдје се она налази на удаљеност од 100 метара. Дана 16.12.2018. године, оптужени је прекршио ову мјеру јер јој је дошао на посао и узнемиравао је на начин да јој је постављао увредљива питања, и тражио да му каже да ли је у вези са другим мушкарцем, те ју хватало за руку и пољубио, те почео да плаче. Након овог му је рјешењем суда одређен притвор у трајању од мјесец дана, па је опет, након непуних мјесец дана од изласка из притвора, 11.2.2019. године у вечерњим сатима дошао у кафић у којем се налазила оштећена. Након што му се она обратила ријечима да је касно и да више не служе пиће у локалу, оптужени ју је почео вербално вријеђати говорећи да је курва и фукса, након чега је оштећена позвала полицију која га је лишила слободе и оптужени је остао у притвору до дана изрицања пресуде. *Анализа судских пресуда у Републици Српској за кривична дјела Прогањања и Полног узнемиравања*, Удружене жене, Бања Лука, 2019. године, стр. 6-7.

начина живота, као и дигиталног идентитета и интернаутских активности. Такође, за утврђивање одређених елемената овог кривичног дјела, битно је да се саслушају свједоци који би могли посвједочити промјени понашања жртве, жаљењу жртве на насилничке активности, хваљењу насилника...

Једно од најдетаљнијих истраживања о интернет прогањању наводи да постоје четири профила интернет прогонитеља: осветољубиви, сталожени, интиман и заједнички прогонитељ.⁷⁹ Посебно су интересантни, у односу на полно узнемиравање, интимни прогонитељи. Интиман прогонитељ жели да придобије пажњу и/или осјећања жртве. Они се користе најширим радњама интернет прогањања, од порука, група на интернету, до интернет сајтова за упознавање. Такође се детаљно упознају са профилем своје жртве. Ова група се може подијелити у двије подгрупе: бивше интимне прогонитеље, који су били у вези са жртвом и на „залуђене” (*infatuates*), оне који траже интимну везу. Прва група се користи углавном порукама и пријетњама жртви или блиским лицима. Оно што је битно јесте да је прогањање почело преко интернета, те се по томе разликују од класичних прогонитеља. Занимљиво је да се овакво понашање није пренијело у стварни живот, већ је остало на мрежи.

2.2.7. Насиље у породици

Насиље у породици, због посљедица које изазива, поготово у перспективи, и то не само за жртву насиља већ и за друге чланове породице, једно је од најтежих кривичних дјела. Не изазива посљедице само према жртви, већ индиректно и према дјечи, односно онима који су индиректно изложени насиљу, те тако има тенденцију и да нарушава друштво у цјелини, поготово имајући у виду чињеницу да је „породица основна ћелија друштва”. Међутим, чини се да релевантни субјекти, не амнестирајући од тога ни полицију, још увијек тога нису свјесни, односно не придају насиљу у породици адекватну пажњу.

Евентуално спорна ситуација између диференцијације насиља у породици и полног узнемиравања као кривичних дјела би могла постојати у ситуацијама када члан породице према другом члану породице (без обзира на то да ли је жртва члан породице истог домаћинства или члан породице који не живи у истом домаћинству, али припадају истој породици са осумњиченим) продукује радње које се могу подвести и под полно узнемиравање, стварајући код лица страх или непријатељско, понижавајуће

⁷⁹ Leroy McFarlane, Paul Bocij, *An exploration of predatory behavior in cyber-space: Towards a typology of cyber stalkers*; www.firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1076/996.

или увредљиво окружење. Иако је овдје разумљиво да имамо неколико елемената полног узнемиравања (однос зависности или подређености, можда и карактеристику посебне рањивости попут узраста, изазивање страха или стварање непријатељског окружења), свакако да се не може говорити о полном узнемиравању (нити о неком другом кривичном дјелу), већ искључиво о насиљу у породици, с обзиром на то да се ради о недозвољеним, насилним, патолошким, криминогеним активностима у оквиру породице, односно чланова породице. Чак, за разлику од полног узнемиравања, за постојање насиља у породици, намјера је ирелевантна.

2.3. Шта није полно узнемиравање

У ову групу се могу убројати разне одлуке послодавца које су везане за радну дисциплину, ношење радних униформи, мјере унапређења безбједности и заштите здравља на раду и слично. Таквих поступака је објективно веома мало. Међутим, дискутабилно је да ли неке друге радње могу да се окараактеришу као сексуално узнемиравање, нарочито ако су изведене у околностима које могу представљати (дјелимично) објективно оправдање за понашање запосленог – на примјер, показивање средњег прста у току свађе запослених ће се веома тешко оквалификовати као сексуално узнемиравање, иако наизглед постоје сви елементи да оно то буде. Наравно, уколико овакве радње представљају дио комуникације која се понавља, онда се мијењају и околности под којима би их требало посматрати.⁸⁰

Такође, без обзира на то да ли се ради о радном, породичном или неком другом окружењу, навалентно понашање насилника, базирано на полној или сексуалној сфери, не значи нужно да ће представљати ово кривично дјело, без обзира на то што реално може да изазове посљедицу према жртви, односно према лицу према коме је навалентно понашање усмјерено. Чак и у ситуацијама које реално представљају непримјерено и вулгаризовано понашање, оно само по себи није и довољно да постоји кривично дјело полно узнемиравање.

Нека понашања која су више у сфери неукуса и бонтона, попут, на примјер, причања масних вицева и сл., свакако се, по правилу, искључују из криминалне зоне, без обзира на иначе (што произлази из Истанбулске конвенције) широко постављену радњу извршења полног узнемиравања.⁸¹ Наравно, у овом смислу, релевантна је свакако, поред тежине и континуитета радње, и намјера, односно умљишај извршиоца. Наравно, тиме што се ово

⁸⁰ Марија Бабовић, Марно Рељановић, *Оп. цит.*, стр. 51.

⁸¹ Милан Шкулић, *Оп. цит.*, стр. 411.

искључује из криминалне зоне, не значи да неће бити и кажњиво по другом правном основу.

Такође, битно је навести и да нехатно некултурно, неподразумијевано, недруштвено понашање, понашање које не одговара друштвеним нормама и култури понашања и опхођења сходно контексту и окружењу у оквиру којег егзистира углавном не подразумемијева ово кривично дјело, чак и у ситуацијама када је оно непријатељско, понижавајуће или увредљиво према жртви, односно жртва га таквим перципира. Чак се не би могло априори рећи да постоји ово кривично дјело и у ситуацијама када жртва укаже на посљедице које јој чини такво понашање, а насилник настави са таквим понашањем, несвјестан посљедице коју изазива. Другим ријечима, иако је посљедица релевантан и нужан елеменат за постојање овог кривичног дјела, није и једини. Нужан је и одређени однос према тој посљедици, односно циљ тих радњи који би требао да буде резултат свјесног и циљног понашања извршиоца.

3. КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТ

Полно узнемиравање је кривично дјело које се релативно лако открива и најчешће се за њега сазнаје од стране жртве. Штавише, рекло би се да без пријаве жртве, а поготово без сарадње жртве и њене перцепције радњи и понашања којим је обухваћен садржај полног узнемиравања, а сљедствено и последице која је усмјерена ка њој и окружења у оквиру којег она егзистира, тешко би се могло и сазнати, а поготово доказати ово кривично дјело. Наравно, то не значи да је исказ жртве пресудан, али да је битан, свакако да јесте, поготово у односу на исказ свједока код неких других кривичних дјела. Поред тога, за ово кривично дјело се може сазнати и од свједока, односно запослених који егзистирају или који раде заједно са жртвом или живе и раде у окружењу које се перципира као непријатељско, понижавајуће или увредљиво за жртву, а сљедствено свакако да има импликације и за друга лица у том окружењу.

Са друге стране, потребно је поменути и ситуације које су могуће, а односе се на „праксу ћутања” свједока, па и жртве која трпи полно узнемиравања. Жртва најчешће трпи због стварне или претпостављене потчињености или зависности или усљед недостатака фактичких механизма пружања отпора осумњиченом, док свједоци најчешће ради „мира у кући” и незамјерања („гледања свог посла”) не желе да пријављују полно узнемиравање. Последица тога је да се приликом сазнања за један случај полног узнемиравања од стране осумњиченог⁸², изненада пријаве и други случајеви полног узнемиравања истог осумњиченог. Наиме, управо жртве, али и свједоци, охрабрени чином пријаве прве жртве, одлучују да и они пријаве осумњиченог, односно полно узнемиравање које су трпили. Управо је то разлог „масовног” пријављивања полног узнемиравања против једног осумњиченог након прве пријаве против тог истог лица.

⁸² Први пријављени случај полног узнемиравања од стране осумњиченог, у случају када се накнадно пријаве и други случајеви иницирани или охрабрени том првом пријавом (гдје би се могло радити и о својеврсном серијском полном узнемиравању или паралелном полном узнемиравању, имајући у виду да се догађа према различитим жртвама, можда и у различитом окружењу, али од стране истог осумњиченог, најчешће упоредо, односно истовремено), и не мора да буде најдрастичнији, у смислу последица према жртви. Чак, не мора ни да буде кулминација радњи и понашања које су обухваћене полным узнемиравањем, већ може да буде само резултат храбрости, личне одлуке, али и конкретне процјене жртве да „није толико” потчињена, беспомоћна (као други)... Поред тога што је сам чин пријаве полног узнемиравања афирмативан, а за жртву најчешће представља и катарзично олакшање, чињеница је да ће свакако позитивно утицати на остале жртве, поготово оне које трпе већи интензитет насиља, да се поведу њеним примјером.

Осумњичени за ово кривично дјело је најчешће познат у тренутку сазнања или пријаве за дјело. То је и разумљиво имајући у виду нужан однос подређености или друге зависности или интеракције између осумњиченог и жртве. Стога се у криминалистичкој пракси ово најчешће не перципира као проблем, већ управо доказивање тог односа између жртве и осумњиченог. Наравно, некад се тај однос подразумијева или је ноторан, међутим, ипак су чешће ситуације гдје се он мора детаљније поткријепити, па чак и у ситуацијама када се сматра ноторним (разлика у годинама старости између жртве и осумњиченог).

И код овог кривичног дјела требало би прије испитивања осумњиченог прикупити релевантан доказни и чињенични супстрат којим би се поткријепили наводи пријаве. То конкретно значи да је битно, прије свега, кроз исказ жртве, али и других свједока утврдити радње и понашање полног узнемиравања, а потом и посљедицу коју је изазвало такво понашање. Стога сматрамо да и овдје вриједи криминалистичко правило да се осумњичени испита на крају прикупљања информација и доказа без обзира на то што се хитним поступањем, које најчешће подразумијева и испитивање осумњиченог, неријетко и његово позивање, привођење или хапшење, „шаље порука” да је полиција озбиљно схватила наводе пријавиоца, те да полном узнемиравању свакако посвећује дужну пажњу. С друге стране, имајући у виду природу и криминалистички садржај доказивања овог кривичног дјела, свакако не треба дозволити да између пријаве овог кривичног дјела, провјере навода пријаве и прикупљања релевантног доказног и чињеничног материјала, са једне стране, и испитивања осумњиченог, са друге стране, прође дужи период.

У извјештају о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу нужно је да се, поред описа кривичног дјела, односно радње кривичног дјела, посебно акцентира однос зависности или подређености, те посљедица коју је изазвала радња кривичног дјела, односно стварање непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења, односно страх који је жртва доживила или коју још увијек (у вријеме подношења пријаве) обузима.

С обзиром на то да је кривично гоњење за ово кривично дјело могуће једино подношењем приједлога за кривичним гоњењем, оно се намеће као нужан предуслов који је потребно испунити одмах приликом пријаве кривичног дјела, односно приликом узимања исказа од жртве. Међутим, у пракси, ни то није лишено одређених потешкоћа.

3.1. Пријава кривичног дјела

Полно узнемиравање је кривично дјело за које се, по природи ствари, најчешће дознаје на основу пријаве жртве, односно свједока који је у одређеном блиском односу са жртвом.

Пријава кривичних дјела од стране оштећеног или жртве је најчешћи начин пријављивања кривичних дјела којом приликом жртва долази у службене просторије да поднесе пријаву. Подношењем пријаве, полиција настоји да сазна релевантне чињенице и информације о златним питањима криминалистике, а након тога, у зависности од природе кривичног дјела и од времена протеча од извршења дјела, на лице мјеста се упућује патрола полиције или екипа за увиђај како би провјерила наводе пријаве, након чега се прикупљају информације, сазнања, трагови и докази који даље усмјеравају оперативну активност полиције на расвјетљавању кривичног дјела и прикупљању доказног материјала. Слично поступање је и код пријаве на терену, с том разликом што полицијски службеник којем се пријава подноси ипак није у могућности да детаљније прикупи релевантне чињенице и околности садржаја пријављеног кривичног дјела, али се о томе одмах обавјештава дежурна служба, а потом је поступак сличан.

Без обзира на који начин се пријава подноси, запримање пријаве је изузетно важна службена радња полиције, јер је она најчешће прва активност, прва радња на основу које полиција иницира властите активности, конкретизује их и усмјерава их ка одређеном догађају и одређеном лицу (или лицима) са јасним циљем: постављања криминалистичко-диференцијалне дијагнозе, а уколико се ради о кривичном дјелу, расвјетљавање и давање одговора на сва златна питања криминалистике, укључујући и прикупљање доказног материјала којим ће се поткријепити добијени одговори на златна питања криминалистике. С обзиром на претходно наведено, полицијски службеник у поступању са жртвом треба:

- показати да жртва може имати повјерења у полицијског службеника,
- показати жртви разумијевање и емпатију за насиље која је преживјела,
- бити стрпљив и не пожуривати жртву,
- избјегавати изјаве које се могу схватити као дискриминаторне и звучати као да се жртва окривљује за доживљено насиље,
- саслушати жртву без обзира што можда нису све информације релевантне за писање пријаве и даљи поступак,
- дозволити жртви да изрази емотивне реакције (допустити јој да плаче или да спорије говори, прави дуже паузе у говору, буде љута и сл.),

- дозволити жртви да се изражава оним језиком и терминима у којима јој се најлакше изразити, те се у складу с тим и обраћати жртви на начин да се поштује њен сексуални и родни идентитет,
- избјегавати питања интимне природе (сексуалног идентитета и родног изражавања) која су најчешће и ирелевантна за сам поступак – жртва није дужна одговарати на таква питања.⁸³

У случајевима када је пријавитељ жртва, полиција мора да схвати, поред криминалистичке, и своју социјалну улогу. То подразумијева да, поред криминалистичких аспеката запримања пријаве, полиција посебан аспект приликом запримања пријаве мора да посвети и асертивној подршци жртви. Жртва у службеним просторијама мора да наиђе на подршку од стране полиције и оно што је важније, треба да се осјећа заштићено у присуству полиције. Под заштићеношћу се не подразумијева само физичка заштита, мада је она нужна, већ полицијски службеници морају да вербално, гестикацијама, а потом и самим предузетим радњама пруже заштиту и подршку жртви. Подразумева се да жртва не смије да од полицијских службеника доживи пријекор или критику или неодобравање због радњи које су претходиле полном узнемиравању, а поготово не смију да јој пребацују позицију у којој се нашла или за коју они сматрају да ју је жртва сама иницирала или испровоцирала.

Посебан аспект на који полиција мора да обрати пажњу приликом запримања пријаве јесте да онемогући секундарну виктимизацију жртве. Полицијски службеници имају највећу одговорност у спрјечавању секундарне виктимизације. Када се жртва насиља одлучи на пријаву насиља, полицијски службеник је најчешће први који долази у контакт са њом, било у полицијској станици, било на самом мјесту на којем је насиље извршено. Неприхватљиво је да се на том, првом кораку, догоди секундарна виктимизација те да се особа због тога поново осјети угрожено или одустане од даљег поступка. При поступању са жртвом која је управо проживила насиље јако је важно имати на уму да она није искључиво свједок који ће пренијети информације о доживљеном насиљу, већ да се ради у првом реду о рањивој, истраумираној особи. Неопходно је увијек имати на уму осјетљивост жртве која је проживјела трауму и која не смије доживјети још једно лоше искуство од стране полицијских службеника. Полицијски службеници оштећеној особи треба да приступе са емпатијом, разумијевањем и поштовањем проживљене

⁸³ Група аутора, *Приручник о сузбијању насиља против ЛГБТ лица за полицијске службенике/службенице*, Загреб Прајд и Центар за ЛГБТ равноправност, Загреб, 2013. године, стр. 23.

трауме, а своје ставове, посебно уколико су негативни, никако не би смјели исказивати.⁸⁴

Полицајац који води интервју мора располагати одговарајућим комуникацијским вјештинама, прије свега вјештином слушања; умијећем емпатије, које укључује вјештину препознавања емоционалних стања друге особе и умијеће комуницирања с топлином; искреност, односно отвореност за комуникацију, спремност да на жртвина питања одговара искрено, без давања обећања која не може испунити и поштовање, које подразумијева прихватање особе онаквом каква она заиста и јесте, без моралног оцјењивања и без окривљивања.⁸⁵

Подразумијева се да комуникација полицијског службеника са жртвом приликом запрамања пријаве мора да буде асертивног карактера. Поред тога, потребно је да таква комуникација буде и истрајна и темељна како би се добили одговори на што већи број златних питања криминалистике, а по могућности и на сва златна питања криминалистике, поготово уколико се води разговор са жртвом. Наиме, криминалистичка наука и пракса говоре да је највећи извор информација за даљу криминалистичку активност, поред лица мјеста, сама жртва, поготово још уколико је жива, свјесна и сарађује са полицијом. Стога се овај важан извор криминалистички релевантних информација мора адекватно искористити. Међутим, истрајност и темељитост не значи да се од саговорника инсистира на одговору по сваку цијену. Ово се посебно односи на оне ситуације када полицијски службеник претпостави или је логично да би саговорник требало да зна одређену информацију, али је не саопштава, чак ни на поновљено питање. И у овим случајевима је битно поштовати правило криминалистичке праксе да је боље не добити садржајан одговор неинсистирањем на прецизирању одређених сегмената изјаве (који се свјесно ускраћују), него ризиковати да саговорник на инсистирање полицијског службеника да непотпун, конфузан или чак и неистинит, па и лажан исказ. Наиме, услед недостатка одређених сегмената у изјави, полицијски службеник ће то покушати надомјестити другим криминалистичким методама, међутим, релативно ријетко ће потпун и садржајан исказ провјерити и другим методама, не поштујући криминалистичко начело скепсе и самокритичности.

⁸⁴ Јан Литавски, Невена Дичић-Костић, Саша Ђорђевић, *Збирка предлога практичне политике за реформу полиције у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику/Београдски центар за људска права, Београд, број 8, 2013. године, стр. 39.

⁸⁵ Биљана Симеуновић-Патић, Тања Кесић, *Криминалистичка виџимологија*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2016. године.

Поред асертивног приступа и инсистирања на детаљима кривичног дјела, приликом пријаве, односно након пријаве, полицијски службеници требају жртви да пруже све релевантне информације на основу којих она може да заштити властита права, односно да их оствари, а која проистичу на основу пријаве кривичног дјела. Поред наведеног, полицијски службеници би жртву требали и да упуте на одређене субјекте који имају одређену надлежност у поступању када је у питању индиција да је учињено полно узнемиравање (сигурна кућа, невладине организације, здравствене институције, школа, организације за правну помоћ...).

Блиско лице се појављује у оним случајевима гдје је жртва посебно трауматизована, повријеђена, уплашена, постиђена или се налази под утицајем друге јаке негативне емоције због којих не жели или није у стању да сама пријави полно узнемиравање. Сама та чињеница да неко други, а не жртва, пријављује полно узнемиравање треба да буде релевантна индиција која говори у погледу озбиљности саме радње полног узнемиравања, а поготово посљедице коју је према жртви изазвала радња полног узнемиравања.

Као блиско лице, пријаву полног узнемиравања може да поднесе и родитељ жртве у случајевима када се ради о малољетним жртвама. Ово је и разумљиво јер се жртве те доби, због природе самог дјела, неријетко и повјеравају родитељима, чешће мајкама, те су и они ти који пријављују кривично дјело. Наравно, пријаву може да поднесе и малољетна жртва, без присуства (па чак и обавјештавања) родитеља.

Уколико је жртва малољетно лице, пријаву о извршеном кривичном дјелу може да поднесе и запослени у школској институцији, као и запослени у здравственој институцији. То ће се најчешће радити у оним ситуацијама када запослени примијете одређене индикаторе (попут промјена у понашању жртве) које указују на то да је у питању полно узнемиравање или када у оквиру вршења службених активности дођу до тих сазнања.

Одмах по добијању сазнања за извршено кривично дјело нужна је хитност у поступању. Изузетно и прије формалног запримања пријаве пожељно је да се хитно предузимају радње и мјере на провјери навода пријаве, прикупљању доказног материјала и испитивању осумњиченог. Ова хитност, поред криминалистичког значаја, свакако да има утицај и на превентивну и репресивну функцију полиције. Тиме се жртве оснажују, али се такође и потенцијалним осумњиченима шаље порука о недопуштеном понашању, као и о посљедицама које сноси осумњичени за такво понашање.

Хитност у реаговању подразумијева прије свега предузимање мјера првог оперативног захвата. Иако је код полног узнемиравања осумњичени

најчешће познат, ипак је потребно предузети радње и мјере како би се он што прије испитао на околности и наводе из пријаве. Наравно, то не значи да се испитује прије прикупљања релевантног чињеничног и доказног супстрата. Уколико је непознат, разумљиво је да је потребно предузети радње и мјере на његовом идентификовању и локализовању, те му онемогућити бјекство.

Поред радњи које су усмјерене ка осумњиченом, код полног узнемиравања је битно предузети одмах и радње којима се обезбјеђују лични докази. Наиме, имајући у виду да су лични докази, односно искази, најчешће информациони фондус из којег се извлаче докази, потребно их је у што краћем року прибавити. То подразумијева да се одмах саслушају лица која могу дати релевантне информације у погледу навода из пријаве, као и на наводе који проистичу из других прикупљених информација. Ово има и своју практичну страну – наиме, свједоци ће релативно брзо заборавити одређене информације, поготово оне на које и нису обраћали посебну пажњу, а имајући у виду радње полног узнемиравања, понекад управо те информације, које само у оквиру одређеног контекста и заједно са другим информацијама, могу управо да буду кључне за потврђивање навода да је извршено кривично дјело, односно да радње коју су предузете представљају управо полно узнемиравање.⁸⁶ Наравно, хитност у поступању не значи и брзоплетост. Стога тактичност и планирање у предузимању хитних радњи мора да дође до изражаја. То се посебно односи на оне ситуације гдје је предузимање одређених радњи условљено претходно предузетим радњама или је условљено потврдом или демантовањем одређених информација.

Одмах приликом запримања пријаве, односно дојаве о полном узнемиравању или постојања индиција које указују на ово кривично дјело, нужно је планирати и предузимање одређених оперативно-тактичких радњи и мјера и истражних радњи у циљу провјере навода пријаве и прикупљања чињеничног и доказног материјала. Нужан предуслов за планирање јесте и рад са криминалистичким верзијама. Уважавајући криминалистичка начела у планирању верзија разумљиво је да се као једна од верзија поставља и верзија о лажној пријави. Иако је ово свакако криминалистички исправно планирање, из чега проистиче и планирање радњи и мјера које би потврдиле или оповргле ову верзију, код овог кривичног дјела ипак треба поштовати одређене

⁸⁶ Илустративан је примјер из праксе гдје је свједок изјавио да је примијетио жртву како је након изласка из просторије гдје се налазила са осумњиченим била узнемирана, уплахирана, да је брзо поред њега протрчала и не погледавши га, иако ју је он позвао, те да је потом примијетио одвојену од других ученика у школском дворишту и замишљену. Наводи да томе није придавао никакву пажњу, али је навео у исказу који је дао дан након што се десио догађај који описује. Разумљиво је да би овај свједок, поготово имајући у виду да је и малољетан, врло брзо заборавио наведено, јер томе није придавао пажњу, да није одмах саслушан.

смјернице које су и криминалистичке, али проистичу и из ширих, социјалних обзира. Оне се превасходно односе на потврђивање, односно оповргавање верзије о лажној пријави. Наиме, као и код свих сексуалних деликата, па и код родно заснованог насиља, није неочекивана лажна пријава полног узнемиравања из разних разлога. Међутим, имајући у виду да је жртва (стварно почињеног) полног узнемиравања, као и код других деликата полне, односно сексуалне природе у посебном емотивном и психичком стању, често може бити и контрапродуктивно, али и виктимизирајуће, па и трауматизирајуће по њу изложити је провјери вјеродостојности пријаве. Неријетко то није ни нужно одмах предузети, имајући у виду криминалистичке, а поготово кривичнопроцесне разлоге. Стога се најчешће приликом запримања пријаве као довољан предуслов за накнадну провјеру вјеродостојности (и садржајности) пријаве чини довољним и садржајно запримање пријаве, односно узимање исказа од жртве. Наравно, то подразумијева и разјашњавање свих спорних и недоречених, а поготово контрадикторних тврдњи које проистичу из исказа, укључујући и разјашњавање одређених недоумица, па чак и оних сегмената исказа које жртва очигледно избјегава да саопшти или за које сматра да је чине одговорном за полно узнемиравање. Наравно, провјера ових тврдњи не смије да буде, бар не у овој фази, у форми оптужујућих питања, нити сама гестикалација и понашање полицијских службеника морају то да наговјештавају.

3.2. Приједлог за кривичним гоњењем

Полно узнемиравање је кривично дјело које се гони по приједлогу оштећеног, а не по службеној дужности. То иницира потребу да се одмах након што се прикупе основи сумње који указују на то да је извршено ово кривично дјело (а то је најчешће одмах након пријаве жртве), од жртве узме изјава у којој ће она поднијети приједлог за кривичним гоњењем.

Приједлог за кривичним гоњењем је пожељно да жртва поднесе одмах приликом запримања пријаве, односно приликом саслушање ње као свједока, мада није погрешно ту изјаву узети и касније. Чак и сам тужилац, када након добијања извјештаја за неко друго кривично дјело које се гони по службеној дужности, а на основу прикупљених информација и доказног материјала процијени да се ради о полном узнемиравању, може од жртве захтијевати подношење приједлога за кривичним гоњењем или може, што је у пракси чешће, од полиције захтијевати да жртву поново саслушају на околности да ли жели да поднесе приједлог за кривичним гоњењем. Како год, увијек када

постоји прилика да се од жртве одмах приликом саслушања узме приједлог за кривичним гоњењем, то је пожељно тада урадити. Тиме се и избјегава потенцијално успоравање поступка, али се избјегава и потенцијална секундарна виктимизација жртве која се поново мора позвати у службене просторије како би се од ње узео исказ на ове околности, односно како би она дала приједлог за кривичним гоњењем. Неријетко саме жртве поновни долазак у полицију и давање исказа, па чак и на ове околности, доживљавају као непотребно малтретирање од стране полиције, с обзиром на то да поново морају да „проживе” полно узнемиравање, без обзира на то што се сам исказ и не узима на те околности (јер је већ узет).

Приједлог за кривичним гоњењем жртва у сваком моменту може повући. Чак и уколико је полиција тужиоцу прослиједила извјештај о извршеном полном узнемиравању и његовом извршиоцу, уколико у службене просторије приступи жртва са захтјевом да повуче приједлог за кривичним гоњењем, полицијски службеници су дужни да је или упуте тужиоцу како би њему дала исказ о повлачењу приједлога или да они сами, уколико жртва одбије да повлачење приједлога изнесе пред тужиоцем, узму исказ од жртве којим она повлачи приједлог за кривичним гоњењем. Такође, једном повучен исказ за кривичним гоњењем не значи да жртва и касније не може опет ставити приједлог за кривичним гоњењем. То се, нпр., може радити у ситуацијама када жртва наивно сматра да је (првобитно) полно узнемиравање резултат инцидентне ситуације, односно да није резултат намјере осумњиченог, те сматра да ће сама пријава на њега корективно дјеловати, а њу заштитити. Међутим, уколико се и након тога понови полно узнемиравање, жртва може поднијети пријаву на поновљено узнемиравање, али исто тако може и поново дати приједог за кривичним гоњењем за полно узнемиравање на које је већ повукла приједлог. То проистиче из саме природе ове одредбе, односно овлашћења које има жртва, односно оштећени.

У полицијској пракси су спорне ситуације на који начин поступити уколико жртва пријави кривично дјело које се гони по приједлогу, али не поднесе приједлог за кривичним гоњењем, односно иако је кривично дјело пријавила, изричито се противи кривичном гоњењу осумњиченог, иако је свјесна да је њен приједлог неопходан за предузимање било које радње ради расвјетљавања тог кривичног дјела и поступања по њеној пријави! Иако се ово чини апсурдним, ове ситуације нису ријеткост у полицијској пракси. Честе су код кривичних дјела гдје су жртва и осумњичени у одређеном односу (додуше, управо је код ових кривичних дјела углавном и прописана неопходност приједлога оштећеног за кривичним гоњењем), те сама жртва, иако је пријавила кривично дјело, не жели ни његово процесуирање, а

поготово не санкционисање. Разлог за овакво, у први мах, нелогично поступање јесу првобитни интереси жртве, што полиција мора узети у обзир. Наиме, пријавом полног узнемиравања жртва најчешће жели да се оно оконча, поготово уколико дуже траје, односно уколико је од познатог лица и сматра да ће се управо пријавом полицији оно окончати, јер ће она самом пријавом „послати поруку” осумњиченом да је озбиљна, односно да се оснажила и да неће толерисати његово понашање које представља полно узнемиравање. Уколико из навода пријаве не проистиче да је у питању полно узнемиравање, већ неко друго кривично дјело које се гони по службеној дужности, разумљиво је да ће полиција предузети све радње и мјере како би прикупила доказе, провјерила наводе пријаве и идентификовала и локализовала осумњиченог. Међутим, уколико из навода пријаве проистичу основи сумње да се ради о овом кривичном дјелу, полицијски службеници не могу даље предузимати истражне радње јер је у кривичнопроцесном смислу неопходан приједлог оштећене за кривичним гоњењем.

У овом смислу, пријаву оштећене у којој она изричито одбија да да приједлог за кривичним гоњењем (иако је дјело пријавила) не би могли сматрати својеврсном замјеном за приједлог за кривичним гоњењем. Међутим, то не значи да полиција неће реаговати на пријаву полног узнемиравања, односно да сем заступања пријаве, неће предузимати даље радње и мјере. Поред тога што полиција може да предузме одређене радње и мјере како би потврдила наводе да се ради о овом кривичном дјелу или како би прикупила наводе који указују да се ради о другом кривичном дјелу (које се гони по службеној дужности), може да предузме одређене радње и по другом основу, а не само на основу Закона о кривичном поступку. У првом реду, мисли се на предузимање одређених радњи које представљају полицијска овлашћења прописана Законом о полицији и унутрашњим пословима. У оваквим ситуацијама, сврсисходно би било прикупљање обавјештења, давање упозорења, те друге радње и мјере у зависности од конкретних ситуација.⁸⁷ Другим ријечима, иако жртва приликом пријаве

⁸⁷ Уколико пођемо од нормативног основа за давање упозорења (по којем је полицијски службеник дужан да упозори лице за које оцијени да својим понашањем или чињењем, односно пропуштањем чињења одређене радње може нарушити јавни ред и мир или довести у опасност свој живот или живот и личну безбједност другог лица или имовине, као и када се оправдано очекује да би то лице могло да учини или да изазове друго лице да учини прекршај или кривично дјело), разумљиво је да се у ситуацијама које жртва пријави као полно узнемиравање, али не поднесе приједлог за кривичним гоњењем, односно изричито се томе противи, са пријављеним лицем треба обавити разговор и упозорити га на последице, односно да својим понашањем може „довести у опасност личну безбједност другог лица”, као и да „се оправдано очекује да би то лице могло да учини или да изазове друго лице да учини прекршај или

полног узнемиравања не даје и приједлог за кривичним гоњењем или то изричито одбија, то свакако не амнестира полицију да провјери наводе који проистичу из пријаве и да реагују на сваки облик недозвољеног понашања, а поготово понашања које може довести до нарушавања јавног реда и мира, односно до вршења прекршаја и кривичних дјела.

Још једна је ситуација могућа. Наиме, у случајевима када је полно узнемиравање извршено од стране непознатог лица или чак и у ситуацијама када су радње које у почетку и нису квалификоване као полно узнемиравање а извршене су од непознатог лица, након откривања идентитета извршиоца, могуће је да жртва не стави приједлог за кривичним гоњењем. Са једне стране, узрок тога може бити и чињеница да протеклом времена више не жели да се „враћа на тај случај”, односно не жели да се подсјећа на узнемиравање, а може бити, што је у пракси и чешће, да се идентификовањем осумњиченог утврди да је он у одређеном односу са жртвом, те она сама због тог односа не жели да поднесе приједлог за кривичним гоњењем. Разумљиво је да је управо код полног узнемиравања то могуће. У том случају, тужилац се мора обавијестити, без обзира на предузете радње и мјере у расвјетљавању пријављеног кривичног дјела.

3.3. Изјава оштећене (жртве)

Исказ жртве треба да буде опширан и детаљан. То се у првом реду односи на саму радњу која индицира да је у питању полно узнемиравање, али и на последицу коју је код жртве изазвала та радња. Такође, исказ жртве треба да садржи и потенцијалну генезу полног узнемиравања уколико оно дуже траје, а поготово гдје се жртва и осумњичени познају, односно гдје између њих постоји одређени однос.

Када је у питању потенцијални или претпостављени однос између жртве и насилника, потребно је у исказу томе посветити велику пажњу, наравно, тамо гдје жртва наводи да јој је познат насилник. У том контексту је

кривично дјело”. Да би се са лицем обавио разговор, потребно је постојање вјероватноће „да би могло дати обавјештење о кривичном дјелу или прекршају, починиоцу или о другим важним околностима у вези са кривичним дјелом или прекршајем, као и о околностима значајним за извршавање других послова из надлежности Министарства”. С обзиром на то да је сврсисходније и ефектније да се разговор на околности пријављеног полног узнемиравања, те евентуално давање упозорења лицу на уздржавање од даљих радњи које су пријављене, одвија у службеним просторијама, пожељно је позвати пријављено лице у службене просторије, а основ за позивање би био „разговор ради прикупљања обавјештења и давања упозорења”. Александар Миладиновић, *Полицијска овлашћења*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, 2021. године.

битно обратити пажњу на детаље који индицирају на почетак узнемиравања, а не само на кулминацију која је иницирала пријаву. Такође је битно разјаснити потенцијални емотивни, љубавни или сексуални однос уколико је постојао између жртве и насилника, с тим што је битно нагласити да жртва може и ускратити одговор на ово питање, што је и разумљиво. Уколико је у питању радноправни или пословни однос између насилника и жртве, битно је разјаснити природу тог односа, као и међусобни ангажман у току радног времена или у оквиру радног окружења или који проистиче из радноправног или пословног односа. Код родбинског односа, битно је утврдити породичне релације, али исто тако и егзистирање жртве у једном породичном или родбинском окружењу, те активности и присуство насилника у таквом окружењу. Није безначајно ни да се утврди атмосфера која влада у породици, односно у ширим родбинским односима.

Из овог проистиче или се на ово надовезује и још један сегмент исказа жртве, а то је конкретизација односа између насилника и жртве. Кроз исказ је битно конкретизовати потенцијални однос подређености или зависности, те га образложити. Најчешће није довољно да се само наведе на који је начин жртва подређена или зависна од насилника, већ је то битно и детаљно образложити. Уколико је жртва посебно рањива због узраста, болести, инвалидитета, трудноће, тешке тјелесне или душевне сметње, и ове факте је битно кроз исказ документовати. Иако се неријетко они подразумевају или проистичу из исказа (узраст), није надомет да се и у исказу посебно акцентирају, с једне стране, а са друге стране, да се додатно образложе, имајући у виду посебну рањивост због таквог стања жртве од стране насилника. Уколико жртва зна да је насилник знао да је она посебно рањива, поготово на основу одређеног стања које није видљиво или општепознато (трудноћа, зависност), и то је потребно да исказ садржи, с обзиром на то да се на тај начин може доказ(ив)ати и умишљај извршиоца.

Погрешно је да се у исказу највећа пажња посвећује самој радњи полног узнемиравања, и то, по правилу, оној радњи која је толико кулминирала да је била иницијална да жртва пријави узнемиравање. Иако је то најчешће кулминација, по интензитету или по учесталости, односно континуитету, полног узнемиравања, сама та радња не представља једино полно узнемиравање, односно радњу кривичног дјела. Поготово је то битно у односу на посљедицу, јер само та радња код жртве најчешће неће изазвати одређене психичке посљедице, већ све претходне радње насилника код ње изазивају психичке посљедице. Стога је битно разјаснити све те радње, а поготово однос и окружење у оквиру којег се реализују, како се не би стекао утисак да је сама та радња која је иницирала пријаву, посматрана сама за себе,

релативно безазлена да би се окарактерисала као релевантна за полно узнемиравање.

Исказ жртве треба да садржи детаље у вези свих радњи које су претходиле полном узнемиравању, као и опис првих радњи које је према њој предузимао насилник, а које су њој самој, у најмању руку, биле непријатне. Кроз њен исказ, битно је да се увиди континуитет и повећање интензитета узнемиравања, поготово уколико је он трајао у дужем периоду, као и када је постојао однос који се у почетку између жртве и насилника не би могао посматрати као узнемиравајући.

Посебан сегмент исказа жртве мора да се базира на посљедици коју је на жртву оставило или оставља полно узнемиравање. Ово је и разумљиво уколико имамо у виду да је и Закоником прописано да ово кривично дјело постоји гдје је полно узнемиравање изазвало страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење. Кроз исказ је битно да жртва наведе, односно да се да увидјети на који су начин радња или радње полног узнемиравања код ње изазвале страх или на који начин су за њу створиле непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење у оквиру којег она ради, борава, креће се или, једноставно, живи. Иако се чини да то проистиче из самог факта пријављивања кривичног дјела („чим је дјело пријављено од стране жртве, проистиче да ју је страх, односно да трпи одређене психичке посљедице”) или из самог исказа жртве, најчешће се то не подразумијева, те је стога битно посебну пажњу посветити и овом питању. Чак, ово питање је утолико битније, с обзиром на то да чини елеменат кривичног дјела, те уколико оно не постоји, односно уколико се оно не докаже, не постоји ни кривично дјело. Чињеница је да се оно најлакше може доказати управо кроз исказ жртве.

Наравно, у овом контексту, жртва може да изнесе и одређене доказе који поткрепљују да је полно узнемиравање код ње створило страх, односно створило или да ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење. У том контексту, жртва може да изнесе доказе који указују на то да је за вријеме или након што је била изложена полном узнемиравању запоставила школске обавезе (слабије су јој оцјене у школи, не долази на наставу, расејана је на настави и није фокусирана, избјегава ваннаставне активности), запоставила спортске активности (не иде на тренинге, нагло смањење интересовања за такмичење, тренинге и за спорт, избјегавање комуникације са тренером мимо другим такмичара и спортиста), запоставила или избјегава радне активности, избјегава породична окупљања... Наравно, пожељно је да жртва дâ овај исказ за коју она сматра да представља посљедицу, међутим, то полицију свакако не амнестира од обавезе да и на

други начин поткријепи ове наводе жртве (узимањем исказа од свједока, других ученика, школског особља, тренера, других такмичара и спортиста, других запослених, родбине...). Такође, изостанак ових навода од стране жртве не значи да она стварно и није претрпјела наведене посљедице. Штавише, у одређеним случајевима, услед многобројних разлога, често повезаних са интровертношћу или одбрамбеним механизмима личности, она може бити и несвјесна стварних посљедица полног узнемиравања.

3.3.1. Лажна пријава полног узнемиравања

Поред свих предности исказа оштећеног, с обзиром на специфичну страну његовог својства у поступку (угроженост кривичним дјелом, повријеђена сујета, нарушена законом загарантована права и интерес), постоје и одређене слабости исказа оштећеног, које се огледају у одбијању свједочења у току поступка (услед страха, стида или срамоте),⁸⁸ тенденциозном и неискреном одговору (пренаглашен степен примјењене агресије, драматизација ситуације, преувеличавање штете) што је посљедица заинтересованости за исход поступка, као и због повријеђених права и интереса, затим жртва услед изложености агресији или другим малтретирајућим или понижавајућим радњама (поготово уколико је изложеност била дужег периода) може да се не сјећа одређених детаља, односно може да их несвјесно потискује, те да их такође несвјесно надокнађује властитим, измишљеним детаљима, а, исто тако, оштећени може и да свјесно преувеличава опасност у којој се нашао, као и да негира или омаловажава властити допринос извршењу дјела. Наравно, нису ријетки ни случајеви лажних пријава од стране пријавиоца.

Већ је поменут проблем лажних пријава које могу бити присутне код пријава свих кривичних дјела, а полицијска пракса показује да су оне посебно присутне код кривичних дјела сексуалне, односно полне природе. Разумљиво је да су лажне пријаве присутне и код полног узнемиравања, а разлози могу бити многобројни. Међутим, за разлику од методике расвјетљавања других деликата код којих се лажне пријаве појављују, код полног узнемиравања, као и код других кривичних дјела гдје је сексуалност, односно полност жртве један од сегмената пријаве, свакако да је нужно поштовати одређене специфичности. Те специфичности се примарно односе на то што пријавиоца

⁸⁸ Наиме, оштећени или свједок неријетко су свјесни да су увелико допринијели властитој виктимизацији или виктимизацији жртве, због чега знају да ће то наићи на подсмјех, па чак и осуду околине, услед чега избјегавају свједочење или свјесно избјегавају говорити истину, па чак и лажу како би умањили властити допринос извршењу кривичног дјела.

не треба одмах сумњичити за лажну пријаву код одређених контрадикторности, нелогичности, недоумица или празнина у исказу. Иако наведено јесте индиција лажне пријаве, свакако да није и доказ, а имајући у виду да је директно сумњичење жртве за лажно пријављивање често контрапродуктивно, не само за криминалистичку активност, пожељније је од жртве узети детаљан исказ, те јој указати на одређене нелогичности и контрадикторности, тражећи од ње да их образложи.

Неријетко се може десити и да оштећени у потпуности или дјелимично да лажан исказ, а разлози су многобројни. То не амнестира полицију од даљег рада на том предмету, већ налаже да полиција, уколико постоје индиције у погледу кривичног дјела (не мислећи на лажну пријаву, већ на садржај пријављеног дјела), предузима даље активности криминалистичког и кривичнопроцесног карактера како би провјерила наводе пријаве, па чак и уколико су они у извјесној мјери неистинити. Стога, исказу оштећене, у први мах, мора се посветити дужна пажња. Чак и у оним случајевима који су противрјечни, односно гдје из исказа проистичу одређене недоумице, па чак и контрадикторности, битно је поклонити дужну пажњу исказу жртве и према њему се односити тако све до провјере навода који проистичу из исказа.

Изузетак од тога постоји у случају очигледних изношења неистина. Међутим, контрапродуктивно је жртви одмах ставити до знања да је ухваћена у изношењу неистина, већ јој треба омогућити давање исказа, а потом пажљиво питањима разјаснити потенцијалне недоумице, па и очигледне или ноторне лажи. Наравно, том приликом, жртву не треба „притиснути уз зид”, већ јој омогућити да објасни наводе који су контрадикторни или који представљају очигледну или ноторну лаж.

Оно што је битно нагласити у погледу изношења неистина од стране жртве јесте да изнесена неистина, па чак и када је жртва ухваћена у њој и не зна како да је одбрани или ћути на указивање на неистину, не мора да значи да је и преостали садржај исказа неистинит, а поготово се на основу једног неистинитог навода или навода на који се сумња да је неистинит, не смије закључивати да се полно узнемиравање није ни десило, односно да је жртва измислила полно узнемиравање или намјерно пријављује лице из неких других мотива.

Различити су мотиви изношења неистина од стране жртве приликом пријављивања дјела и саслушања свједока. Као што је у криминалистичкој пракси познато, жртве често могу непријатне ситуације да „попуњавају” одређеним информацијама које су на граници истинитог, односно да свјесно пренебрегавају изношење одређених чињеница наводећи да се не сјећају детаља, али исто тако, могу и да потенцирају одређене детаље како би

„замаглили” друге детаље или како би сам контекст догађаја представили другачије. Искusan полицијски службеник који саслушава свједока тога мора да буде свјестан, те је управо стога и битан детаљан и садржајан исказ, како би се елиминисала могућност ових (не)свјесних „интервенција” свједока у исказу. Наравно, у одређеним ситуацијама, жртва може и да „боји” догађај властитим доживљајем, поготово уколико је у питању емотивна или интимна ситуација, што је случај управо код полног узнемиравања. У тим ситуацијама, жртва ће пренаглашено и предетаљно реаговати и у исказу поменути одређене детаље, који су криминалистички ирелевантни, док оне друге криминалистички релевантније може да прећути, успут их помене или да их (не)свјесно промијени, сматрајући да њу представљају у неком другом свјетлу, а не као жртву. Чињеница је да у већини случајева, полно узнемиравање за жртву представља шок, стрес, изазива осјећај стида и срамоте, што су све јаке емоције које код жртве могу и регресивно да дјелују, те да жртва због тога те догађаје и настоји заборавити. Ово је посебно случај у ситуацијама када жртва није одмах пријавила кривично дјело, што треба узети у обзир приликом саслушања свједока након дужег периода од времена извршења. Надаље, жртва може да свјесно потискује догађаје који су јој се десили банализујући њихов значај. Иако је свјесна дјела, а неријетко и посљедица по њу саму, управо како би се изборила са том ситуацијом, иако дјелује нелогично, жртва прибјегава банализацији, те стога у исказу не придаје велики значај радњама полног узнемиравања, идући чак и до те мјере да намјерно у исказу те радње наводи као безазлени флерт, навалентније понашање у границама дозвољеног (иако неуобичајеног) или чак и наводи да би то понашање било неочекивано и неодобрено да је у питању неко други, а не осумњичени од којег се и очекује такво понашање. У пракси нису непознати ни случајеви гдје жртва наводи да је она сама или иницирала или у већој мјери одговорна за полно узнемиравање, свјесно оправдавајући насилничко понашање осумњиченог. Ово је посебно у оним случајевима гдје жртва није пријавила полно узнемиравање већ се за њега сазнало на основу јавног поговарања или пријавом других лица, неријетко и оштећених. Такође, узрок овог својеврсног штокхолмског синдрома може бити и у чињеници да је жртва зависна (у финансијском, радноправном, пословном, политичком смислу) од осумњиченог или да је у неком односу са истим (породичном, емотивном), те на тај начин не жели да дâ истинит исказ, из страха од освете или каснијих посљедица од стране осумњиченог.

У овом контексту треба разумијети и одустајање жртве од приједлога за кривичним гоњењем. Наиме, с обзиром на то да је полно узнемиравање кривично дјело које се гони по приједлогу оштећеног, а не по службеној

дужности, након што се прикупе основи сумње који указују на то да је извршено ово кривично дјело (а то је најчешће одмах након пријаве жртве), неопходно је од оштећене узети изјаву у којој ће она поднијети приједлог за кривичним гоњењем. Приједлог за кривичним гоњењем је пожељно да жртва поднесе одмах приликом заступања пријаве, односно приликом саслушање ње као свједока, мада није погрешно приједлог узети ни након исказа, односно све до потврђивања оптужнице.

3.3.2. Забрана саслушања жртве о њеном претходном сексуалном животу

Са процесног аспекта, битно је навести да Закон о кривичном поступку забрањује саслушање оштећеног о његовом претходном сексуалном животу. Тиме се избјегава стигматизација оштећеног у јавности и умањује могућност његове способности давања мање квалитетног исказа, што би свакако имало тешке доказне последице.

Међутим, иако је ова процесна забрана донекле разумљива, свакако да изазива многобројне проблеме у пракси, поготово са криминалистичког аспекта.

Један од тих проблема је свакако и шта се подразумијева под „сексуалним животом” оштећеног – да ли се под тим подразумијева само сексуално понашање (или и сексуална оријентација, те родни идентитет),⁸⁹ те

⁸⁹ Сексуалну оријентацију, сексуално понашање и родни идентитет не треба поистовјеђивати. Сексуални идентитет представља властиту перцепцију особе у контексту сексуалних склоности и сексуалног самоизражавања према јавности. Сексуални идентитет је скуп карактеристика којима се особа представља јавности у смислу сексуалности. Условљен је полом, родом, сексуалном оријентацијом, сексуалном самоспознајом и низом других карактеристика личности. Под сексуалном оријентацијом се подразумијева преовлађујућа физичка, емоционална и сексуална склоност која може бити према особама истог и/или супротног пола, услед чега имамо хетеросексуалну оријентацију (ка особама различитог пола), хомосексуалну оријентацију (ка особама истог пола) и бисексуалну оријентацију (ка особама оба пола). Од сексуалне оријентације треба разликовати сексуално понашање. Под сексуалним понашањем се подразумијева изабрани облик сексуалне активности, односно сам чин секса које упражњава појединац. Сексуално понашање је резултат и сексуалне оријентације, али и избора, што значи да на њега појединац може утицати. Иако најчешће јесте, не мора бити идентичан са сексуалном оријентацијом (нпр. хетеросексуалне особе у затвору или у другим сличним истополним заједницама могу упражњавати хомосексуалне односе, али изласком из затвора бирају да ли ће наставити са хомосексуалним односима). Род је идентитет који особа прихвата у односу на пол, али који нужно не мора да се поистовјеђује са властитим полом. Другим ријечима, род је доживљај властитог тијела, сексуалности и самоактуелизације кроз сексуални идентитет који не мора да се поистовјеђује кроз патријархални бинарни резултат искључивости мушко-женско. Однос између рода и пола је однос између биолошке датости и друштвене улоге – пол

да ли ова доказна забрана вриједи само у поступку за кривична дјела против полне слободе и морала или и у поступку за друга кривична дјела ако нека чињеница из полног живота наводне жртве постане правно релевантна. Исто вриједи и за питање отпада ли забрана у случају да се наводна жртва сложи с тим да тужилац доказује неку чињеницу из њеног полног живота.⁹⁰ Такође, дискутабилно је да ли се и „сексуални живот” оштећеног, за коју важи забрана саслушања, односи само на евентуалне сексуалне активности и понашање које је у вези са конкретним догађајем (кривичним дјелом) или се ова забрана односи на комплетну историју сексуалних активности оштећеног, односно комплетно сексуално искуство које оштећени има.⁹¹ Поставља се и питање да ли ова забрана саслушања важи чак и у оним случајевима гдје је битно, са криминалистичког, па и са доказног аспекта, диференцирати потенцијални квалитативни или квантитативни виктимогени однос између извршиоца и оштећеног, те виктимизираност и предиспонираност оштећеног.

Ово је посебно проблем код доказивања, нпр. кривичног дјела полно узнемиравања, гдје је потребно доказати да је одређено понашање извршиоца имало недвосмислено за циљ повреду достојанства лица, и то искључиво у сфери полног живота. Посебно ће бити потешкоћа у саслушању оштећених на ову околност, а да се тиме секундарно не виктимизују, као и у дефинисању понашања које, на примјер, ствара увредљиво окружење.⁹²

Услед наведеног, сматрамо да је, у недостатку садржајније судске праксе, „сексуални живот” оштећеног треба да се посматра као сексуално понашање и сексуалне склоности⁹³ оштећеног које су у одређеној вези са конкретним кривичним дјелом за које се саслушање реализује, те да се забрана саслушања оштећеног треба на то да се односи, уколико се оштећени са тим усагласи, наравно.⁹⁴

се одређује биолошки, док род намеће друштво. Александар Миладиновић, *Полиција и ЛГБТ – Криминалистички аспект*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске и Мрежа жена МУП РС, Бања Лука, 2021. године.

⁹⁰ Мирјан Дамашка, *Приговори једној преширокој доказној забрани*, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2009, стр. 852.

⁹¹ *Оп. цит.*

⁹² Група аутора, *Водич за судије и тужиоце на тему високотехнолошког криминала и заштите малолетних лица*, Save the Children in North West Balkans, Правосудна академија, Београд, 2017. године, стр. 70.

⁹³ Оно што вриједи за доказ претходног полног понашања, вриједи и за доказ сексуалних склоности. Ако би наводна жртва исказала да није пристала на полни однос са осумњиченим, јер је, као лезбејку, хетеросексуална обљуба обузима гнушањем, тешко би било негирати вриједност доказа о њеним честим полним односима с мушкарцима. Мирјан Дамашка, *Оп. цит.*, стр. 850.

⁹⁴ Овај проблем је препознат и у Истанбулској конвенцији, гдје се наводи да жртвино сексуално понашање не може бити повод за смањивање одговорности извршиоца, али се Конвенцијом

Полицијски службеници не смију свједока саслушавати, нити му постављати питања о његовој сексуалној оријентацији и сексуалном понашању, јер то нису питања релевантна за околности саслушања. Наравно, уколико се свједок изјасни о властитој сексуалној оријентацији и понашању, његов исказ ће се документовати.

3.4. Прикупљање обавјештења од свједока

Као што је већ наведено, исказ свједока је примарни, неријетко и најважнији извор личних доказа, међутим, не и једини. Остали извори личних доказа, односно свједоци као извори доказа релевантних за доказивање полног узнемиравања се појављују у двије ситуације.

У оквиру прве ситуације, свједоци полног узнемиравања су лица која могу свједочити о радњама полног узнемиравања. У том контексту, имамо свједоке који свједоче о радњама осумњиченог за које и нису свјесни да представљају полно узнемиравање. Сљедствено томе, логично је да су непристрасни, јер свједоче о ономе што су видјели, несвјесни конотације и посљедица које је то имало. Код ових свједока се не би требало десити да догађања, радње и понашање осумњиченог „боје” властитим доживљајем. У другим ситуацијама, може се радити о свједоцима који су свјесни да одређене радње, ако не представљају полно узнемиравање, бар представљају неподношљиво или непожељно понашање према жрви. Често су такви свједоци и сами жртве полног узнемиравања од стране осумњиченог или егзистирају у окружењу које је непријатељско, понижавајуће или увредљиво и по њих, без обзира на то што само полно узнемиравање или друге радње осумњиченог и нису предузете према њима. Разумљиво је да се код ових свједока, приликом узимања исказа, мора диференцирати оно што су видјели од онога што претпостављају, односно морају се раздвојити чињенице од претпоставки и закључака.

Поред ових ситуација, имамо и свједоке који не могу директно свједочити о радњама полног узнемиравања, јер нису очевици самог тог понашања, међутим, (ин)директни су свједоци посљедица полног узнемиравања. Наиме, свједоци могу да свједоче и о посљедицама полног узнемиравања, посљедицама које су испољене на жртви и које су они видјели,

ипак оставља могућност да докази повезани са сексуалним понашањем жртве буду размотрени, ако су релевантни за специфично питање на суђењу и уколико имају значајну доказну вриједност, али на такав начин да не доводе до секундарне виктимизације. Група аутора, *Кривична дјела силовања и осталог сексуалног насиља у БиХ*, Сарајевски отворени центар, Сарајево, 2017. године, стр. 26.

односно посљедица којих су свјесни. У том контексту, такође имамо двије групације свједока.

У првој групацији су они свједоци који су свјесни посљедица полног узнемиравања на жртви, те свједоче о промјенама које на жртву оставља полно узнемиравање и које су свјесне да су те посљедице резултат полног узнемиравања. То могу знати на основу исказа саме жртве или на основу исказа других свједока, али могу и саме закључити. Како год, битно је да у исказу наведу зашто сматрају да су те посљедице резултат полног узнемиравања.

Са друге стране, вјеродостојнијим се чине искази свједока који свједоче о одређеним промјенама које жртва испољава, али које нису свјесне узрока тих промјена. С тим у вези, и мања је могућност свјесног утицаја на те исказе, како од стране жртве, тако и од стране осумњиченог, што свакако појачава њихов кредибилитет. Наравно, са доказног аспекта, пожељно је утврдити везу између испољених промјена код жртве и посљедица полног узнемиравања, што неријетко није могуће само на основу исказа ових свједока, чак и у оним случајевима гдје постоје одређене подударности.⁹⁵

Посебна група свједока јесу свједоци који могу указати на одређени однос између осумњиченог и жртве. То су свједоци који могу посвједочити о одређеном односу потчињености или о посебној рањивости жртве. Наравно, разумљиво је да ови свједоци не морају нужно и да дају исказ о радњама полног узнемиравања, нити о самој посљедици коју су те радње изазвале. Чак, не морају ни да га буду свјесне.

3.5. Прикупљање (медицинске) документације

Као посљедица полног узнемиравања могуће је да се појаве и психички проблеми код жртве. Такође, могуће је да жртва потражи и стручну

⁹⁵ У том контексту, у пракси се често потенцира да се утврди подударност између периода полног узнемиравања и испољавања промјена у понашању жртве која се доводи у везу као посљедица полног узнемиравања. Међутим, ово се ипак не чини толико очигледним и неспорним колико би се на први поглед могло чинити. У првом реду, не мора да значи да ће посљедица полног узнемиравања наступити одмах након полног узнемиравања, поготово имајући у виду да се полно узнемиравање реализује у континуитету, те да кулминацију најчешће неће имати у почетним периодима, иако и тада жртва може да испољава промјене у виду посљедице. Са друге стране, промјене код жртве не морају да буду таквог интензитета, а поготово не морају да буду тако нагле да буду примјетне и околини, па чак ни блиским лицима са којима је жртва у контакту. Стога, подударност између полног узнемиравања и испољавања посљедица свакако да јесте релевантан показатељ потенцијалног полног узнемиравања и насталих посљедица, међутим, свакако да није неопходан и увијек присутан код полног узнемиравања.

психолошку, односно медицинску помоћ за претрпљени страх или за створено непријатељско, понижавајуће, увредљиво или непријатно окружење којем је изложена услед полног узнемиравања.

Уколико постоје индиције да је жртва потражила психолошку или медицинску помоћ у вријеме трајања полног узнемиравања или након полног узнемиравања или чак уколико сама жртва то изјави, свакако да је неопходно да се прикупи релевантна медицинска документација.

С обзиром на повјерљивост медицинске документације, неријетко неће бити могуће прикупити ову документацију пуким захтијевањем предаје документације од стране медицинске установе или психолога. Стога се као алтернатива може појавити захтјев жртви да преда тражену документацију, односно захтјев да она изузме, уколико не посједује документацију, те да је преда полицији или тужиоцу како би се поткријепили наводи у вези посљедице.

Наравно, прикупљање, односно достављање медицинске документације је могуће и по наредби тужиоца, односно суда, којом приликом је неопходно да полицијски службеници прослиједи приједлог (захтјев) за издавање наредбе за достављање (прикупљање) релевантне медицинске документације.

Наравно, у овом контексту је битно нагласити да само посједовање медицинске документације, чак ни сама чињеница да је жртва посјећивала психолога или да је захтијевала медицинску помоћ у критичном периоду не значи априори да је то посљедица полног узнемиравања. Тај однос се мора доказати, индиректно, може се доказати и на основу самог садржаја медицинске документације.

Додуше, потребно је поменути и да изостанак медицинске документације, односно чињеница да жртва није потражила психолошку помоћ или да се није обраћала за помоћ медицинским установама свакако да не значи и да није претрпјела посљедице полног узнемиравања које је према њој произведено.

3.6. Вјештачење жртве

Као што је претходно наведено, могуће је да се жртва због посљедица полног узнемиравања обрати психологу, односно да затражи психолошку или другу медицинску помоћ. У том случају, постојаће медицинска документација која се може користити ради доказивања посљедица полног узнемиравања, а индиректно и узрока самог стања у којем се жртва налази.

Међутим, без обзира на то да ли је жртва потражила психолошку или медицинску помоћ, могуће је да се изврши и психолошко или друго вјештачење жртве након што пријави полно узнемиравање. То ће се радити поготово у оним ситуацијама гдје су психичке посљедице на жртви очигледне или гдје се антиципира такво понашање жртве које је опасно и по њу саму (самодеструктивно или чак и суицидално понашање).

Стога је битно да полицијски службеници одмах приликом запримања пријаве, а поготово приликом саслушања свједока, уколико процијене да за тим има потребе, о стању жртве обавијесте релевантне медицинске службе или субјекта који може да пружи психолошку помоћ и подршку. Иако се ту, у формалном смислу, не ради о психолошком вјештачењу жртве, свакако да је то битан индикатор који указује на потребу психолошког вјештачења жртве, односно посљедица коју је на њу оставило полно узнемиравање. Наравно, мимо овог криминалистичког, односно кривичнопроцесног захтјева за психолошким вјештачењем, асертиван приступ жртви и указивање помоћи и подршке, те обавјештавање релевантних субјеката о стању у којем се жртва налази је свакако и сегмент полицијског рада који проистиче из социјалне функције полиције.

Када је у питању психолошко вјештачење жртве, нужно је да се утврди повезаност стања у којем се жртва налази са полным узнемиравањем којем је била изложена, те интензитет, степен, ниво и садржајност посљедица које је претрпела, односно које је изазвало полно узнемиравање. Такође, пожељно је да се у налазу и мишљењу вјештака нађе и прогноза њеног опоравка, односно могућност остављања дугорочни(ј)х посљедица по њено (психичко) здравље и стање. Разумљиво је да то може да има импликације и на висину изречене казне извршиоцу.

Иако се психолошко вјештачење жртве чини следственим и логичким за полно узнемиравање, не треба искључити ни друге врсте вјештачења. У том смислу, може се десити и да се вјештаче повреде, односно околности настанка самодеструктивних и суицидалних повреда код жртве у случајевима када је она покушала да сама себи науди, односно када је покушала да изврши самоубиство.

У одређеним случајевима, уколико је полно узнемиравање извршено путем друштвених мрежа, односно коришћењем информационо-комуникационих технологија, може бити пожељно, а понекад и нужно да се изврши дигитално вјештачење уређаја путем којих се одвијала интеракција између жртве и извршиоца. У том контексту, може бити релевантно утврдити учесталост и садржајност комуникације, иницирање комуникације, начин

иницирања комуникације, инсистирање на састанку, инсистирање на наставку комуникације...

3.7. Испитивање осумњиченог

По правилу, испитивање осумњиченог се предузима на крају криминалистичке истраге, онда када је квалитет и квантитет прикупљених информација, сазнања, доказа и другог доказног материјала такав да омогућава квалитетно и сврсисходно испитивање осумњиченог које ће резултирати криминалистички и кривичнопроцесно употребљивим исказом осумњиченог, док ће, са друге стране, онемогућити осумњиченог или му бар отежати креирање одбране коришћењем лажи, непровјерених или нетачних информација или неком другом одбраном, па чак и негирањем дјела, без обзира на право осумњиченог. То је и разумљиво јер само релевантан и чињенично прикупљен доказни фондус информација и сазнања омогућава квалитетно и криминалистички и кривичнопроцесно сврсисходно испитивање осумњиченог. У том контексту, треба знати да сврха испитивања осумњиченог, у криминалистичком, а поготово у кривичнопроцесном смислу, није добијање релевантних информација о кривичном дјелу, већ омогућавање осумњиченом да изложи властиту верзију о спорном дјелу, те да понуди доказе који поткрепљују његову верзију како би релевантни органи исту провјерили. Другим ријечима, сврха испитивања осумњиченог је омогућавање осумњиченом да се брани којом приликом се његовом исказу мора посветити дужна пажња – све чињенице, информације, а поготово доказе и верзије које наводи у своју одбрану се морају пажљиво провјерити и доказима поткријепити, укључујући и поткрепљивање те провјере негативним доказима, односно негативним чињеничним стањем.

Међутим, када је у питању полно узнемиравање, односно радње и посљедице овог дјела, у одређеним ситуацијама треба процијенити да ли ће се осумњичени испитати на крају криминалистичког рада или ће се разговор са осумњиченим, у форми испитивања, обавити одмах по добијању сазнања о кривичном дјелу, односно одмах након пријаве и саслушања оштећене. То се некад чини сврсисходним не из криминалистичких или кривичнопроцесних разлога, већ из виктимолошких, па и ширих, социјалних разлога, односно обзира према жртви, превасходно и из превентивног аспекта. Наиме, одмах након пријављивања кривичног дјела, те прикупљања релевантног чињеничног и доказног фондуса неопходног за садржајно испитивање осумњиченог, може се чинити сврсисходним да се одмах испита и осумњичени. На тај начин се „шале порука” и жртви, али и широј заједници

да полиција озбиљно схвата пријаву полног узнемиравања, те да одмах предузима радње и мјере на провјери навода пријаве, расвјетљавању дјела и на прикупљању доказног материјала. Међутим, имајући у виду да се у том моменту најчешће не располаже релевантним информационим и чињеничним супстратом који је нужен за ефикасно и садржајно испитивање осумњиченог, често се испитивање осумњиченог може свести на „пуки боравак у службеним просторијама” без икакве криминалистичке и кривичнопроцесне сврхе, што се не смије дозволити.

Међутим, испитивање осумњиченог одмах након сазнања за кривично дјело може бити и контрапродуктивно. Наиме, имајући у виду да је полно узнемиравање кривично дјело за које би се тешко могло очекивати одређивање притвора, па чак и стављање приједлога за одређивањем притвора од стране тужиоца, чињеница је да ће се осумњични након испитивања релативно брзо, а свакако у року од 24 часа, пустити на слободу (под условом да је уопште и лишен слободе ради испитивања, што није нужно, поготово имајући у виду околности кривичног дјела). То свакако да неће бити афимативна „порука јавности”, а прије свега жртви, иако је разумљиво да полиција нема утицај на одређивање притвора.

Стога би се ипак могло закључити да је много сврсисходније и ефектније, поготово са криминалистичког и кривичнопроцесног аспекта, да се испитивање осумњиченог реализује након прикупљања свих релевантних информација и сазнања, те доказа и доказног материјала којим се поткрепљују наводи пријаве, те да само испитивање осумњиченог буде посљедња радња, поготово истражна, у оквиру криминалистичке истраге за ово кривично дјело. Наравно, то не значи да сам исказ осумњиченог неће иницирати или условити предузимање и других радњи и мјера па и истражног карактера у циљу провјеравања навода из његовог исказа, односно ради поткрепљивања или оповргавања навода које осумњичени наводи у властиту одбрану.

У исказу се може диференцирати неколико „одбрана” осумњиченог у односу на његово признање, потврђивање или оповргавање навода пријаве о почињеном дјелу:

- Осумњичени у потпуности признаје дјело за које је осумњичен,
- Осумњичени у потпуности признаје кривично дјело, али наводи олакшавајуће околности, односно умањује властити степен кривице,
- Осумњичени признаје дјело за које је осумњичен, али наводи да је „наведен” на то,
- Осумњичени признаје да је извршио радње које му се стављају на терет, али не сматра их кривичним дјелом,

- Осумњичени не признаје кривично дјело, али наводи да је у одређеним блиским, односно интимним односима са жртвом,
- Осумњичени не признаје кривично дјело и наводи да је он, у ствари, жртва лажне пријаве коју је пријавиоц поднио,
- Осумњичени у потпуности негира кривично дјело,
- Осумњичени одбија да да исказ полицији.

Под потпуним признањем осумњиченог би могли подразумевати исказ у којем он наводи и радње којим је чинио полно узнемиравање, детаљно их описује, али наводи и мотиве, односно разлоге због којих је то чинио и због чега је жртву таргетирао. Овај исказ би садржавао детаље радњи полног узнемиравања које је осумњичени предузимао, континуитет тих радњи, те разлоге, мотиве и намјеру чињења радњи и понашања којим је полно узнемиравао жртву. Посебан аспект исказа би требао да се односи и на његову намјеру и умишљај – на сегмент којим осумњичени наводи да је био свјестан посљедица које његове радње изазивају и да их је хтио остварити, поготово у контексту изазивања страха, односно непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења.

Под признањем дјела би могли подразумевати и оне исказе осумњиченог гдје он, као и у претходном случају, у потпуности признаје кривично дјело, али наводи олакшавајуће околности, односно умањује властити степен кривице. У том контексту, наводи да је радње полног узнемиравања предузимао најчешће под дејством алкохола или опојних дрога или да је радње предузимао зато што не може да контролише властити сексуални налог или наводи да је повишени сексуални нагон који не може адекватно да задовољи разлог полног узнемиравања. Овдје је битно детаљно узети исказ од осумњиченог у оном дијелу гдје он настоји да смањи властити степен кривице. Наравно, бино је нагласити да осумњичени има право да износи чињенице и разлоге које он сматра релевантним, међутим, током испитивања осуњиченог битно је диференцирати његову перцепцију кривице од покушаја „сваљивања” кривице на жртву. Односно, полицијски службеници током испитивања осумњиченог морају да инсистирају да се исказ фокусира на радње полног узнемиравања, а не да се исказ сведе на уопштене наводе о разлозима радњи полног узнемиравања за које осумњичени сматра да су друштвено прихватљиви(ји).

У исказу се може десити и да осумњичени признаје дјело за које је осумњичен, али наводи да је „наведен” на то. У том случају, он властиту кривицу настоји да „свали” на жртву, којом приликом наводи да он иначе не би починио оно што му се ставља на терет да није био наведен (заведен) од стране жртве. Иначе, овај вид „одбране” осумњиченог, „сваљивањем”

кривице на жртву, односно њено понашање, није риједак код сексуалних кривичних дјела. Наиме, неријетко се у исказу осумњиченог за силовање, обљубу или слична кривична дјела осумњичени наводе да су били заведени, намамљени или чак и испровоцирани од стране жртве, те да су зато починили кривично дјело, односно радњу која му се ставља на терет. Другим ријечима, за почињено насиље окривљују жртву, а не насилника. Иако је ова одбрана за осумњиченог легитимна, приликом испитивања се мора инсистирати на детаљима понашања које осумњичени наводи као разлог за његово дјело, како би се такви наводи оповргли кроз касније прикупљање личних и других доказа. Најчешће се и код полног узнемиравања, као и код других сексуалних деликата, може десити да осумњичени властито инкриминисано понашање правда чињеницом да му се жртва „набацивала”, да је кокетирала, да је провоцирала, да је била навалентна, да су у претходном периоду били у емотивној, интимној или сличној вези или односу, да је „чуо” или да се „зна” да је жртва промискуитетнија... Све ове, као и друге изговоре осумњичени могу наводити како би оправдали властити степен кривице, што наравно, исказ треба да садржи, али исто тако му се и током испитивања мора јасно указати на то да је за насиље искључиво крив насилник и тај став током цјелокупног испитивања мора да провејава од стране полицијских службеника.⁹⁶ Са друге стране, обавеза полицијских службеника јесте и да се обавезно провјери исказ осумњиченог, па и овакве „одбране”, што свакако може да буде стигматизујуће и да изазове ретрауматизацију и секундарну виктимизацију од жртве, па и од других потенцијалних жртава, стога полицијски службеници морају да буду опрезни приликом провјере навода осумњиченог.

⁹⁶ На жалост, сљедећа образложења двије пресуде говоре у прилог ставу и да суд понекад не сматра да је за насиље крив искључиво насилник:

У пресуди се као олакшавајућа околност, на основу које је, између осталог, и ублажена осуђујућа казна наводи да је оштећена сама допринијела извршењу кривичног дјела тиме што је отишла радити код оптуженог у кафану иако је чула да је био осуђиван за кривично дјело убиства, да је била у кафани са њим до касно у ноћ и поред непримјерених опаски, ...она је сјела са њим у возило и са једним пијаним човјеком кога су наводно возили кући, самим тим довела се у ситуацију да је оптужени одвезе на напуштено мјесто и да се догађај одигра како је описано у диспозитиву оптужнице.

И у једној другој пресуди се као олакшавајућа околност, на основу које је, између осталог, и ублажена осуђујућа казна наводи да је оштећена сама свом том догађању одређени допринос дала својим понашањем, нарочито због чињенице што, знајући да је са њим раније ипак била у емотивној, односно љубавној вези... те је конкретне прилике пристала да се са истим вози те је тај њен поступак оптужени погрешно протумачио и као њен пристанак на сексуални однос са истим... Иванка Марковић, *Оп. цит.*, стр. 21.

Један од садржаја исказа осумњиченог јесте и да признаје дјело, односно признаје наводе који су предочени од стране жртве и свједока, али наводи да то не сматра забрањеним, односно да радње полног узнемиравања не сматра кривичним дјелом, те сматра да је то дозвољено, па чак и афирмативно. С једне стране, ово се може десити код кривичних дјела гдје је извршилац слабијег образовања или социјалне етаблираности, али и код кривичних дјела гдје је оно извршено у окружењу за које осумњичени сматра да није стигматизујуће за њега. У том случају, осумњичени може чак и тврдити да је он (у)чинио само оно што се њега у таквој средини и очекивало!

Слично са претходно наведеним јесте и садржај исказа осумњиченог у којем он наводи да је предузимао радње које му се стављају на терет, али да није проузроковао последице које му се стављају на терет, нити је имао ту намјеру, а као потврду властитог исказа наводи да је у пријатељским, родбинским, емотивним или интимним односима са жртвом. Ово посебно може бити садржај исказа осумњиченог гдје је постојала претходна емотивна или интимна веза између жртве и осумњиченог, те након окончања те везе, осумњичени настоји или да „изглади однос” предузимајући радње полног узнемиравања или да се освети жртви због прекидања односа тако што јој продукује радње полног узнемиравања настојећи проузроковати страх или непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење. У том контексту, ради провјере навода које осумњичени наводи у своју корист, изузетно је битно разјаснити и у његовом исказу садржај претходног (потенцијалног) односа између жртве и осумњиченог. Ово посебно долази до изражаја имајући у виду забрану саслушања свједока о претходном сексуалном животу, која за осумњиченог не вриједи. Наравно, ово може бити и контрапродуктивно у пракси – да осумњичени изнесе одређене наводе, који му иду у корист, а који се не могу провјерити саслушањем жртве зато што се користи правом да не одговара на питања која се тичу њеног претходног сексуалног живота.⁹⁷

Исказ осумњиченог може и да се базира у потпуности на негирању дјела. У том случају, најчешће осумњичени негира дјело и наводи наводе који потврђују да се радње које му се стављају на терет уопште нису ни десиле. Осумњичени наводи да је жртва лажне пријаве и најчешће наводи и због чега је баш он таргетиран као жртва лажне пријаве, односно зашто је баш он пријављен. Иако се може десити да је пријављен из личних разлога, односно да он наводи да је пријављен искључиво из личних разлога, може се десити и да наводи да је жртва конкретних околности који произлазе из његовог политичког или радноправног, односно пословног статуса, а није ријеткост и

⁹⁷ О проблемима у том контексту у: Мирјан Дамашка, *Оп. цит.*

да се наведе да је разлог лажне пријаве његова дискредитација из породичних или родбинских разлога.⁹⁸ Уколико осумњичени наводи разлоге због којих је лажно пријављен, а поготово уколико наводи идентитет лица због којег је лажно пријављен (што, наравно, не мора значити и да је то лице које је у ствари поднијело пријаву за полно узнемиравање), потребно је прецизирати наводе и околности, а поготово евентуалне доказе о лажној пријави, те евентуални алиби за вријеме предузимања радњи полног узнемиравања.⁹⁹

⁹⁸ Пријавитељка старости око двадесет година је пријавила мушко лице старости око 50 година да је претходну годину и по одржавао сексуалне односе са њом, а када је она захтијевала да се више на виђају, односно да више немају сексуалне односе, он јој је пријетио да ће јој дати отказ (с обзиром на то да је била запослена код његовог пријатеља), након чега је она пребачена на друго радно мјесто, да би потом била принуђена да да отказ, с обзиром на то да није могла да усклади радно вријеме на новом радном мјесту са захтјевима који су произлазили из њеног студентског статуса. Осумњичени је у потпуности негирао дјело, чак је и негирао да лично познаје пријавитељку, сем што је навео да зна да је радила у спорном предузећу, те да сматра да је била у интимним односима са власником предузећа за којег је навео да је његов пријатељ. Током истраге, полиција је утврдила да је лажну пријаву иницирала бивша супруга лица које је пријављено, с обзиром на то да је у току био поступак одређивања старатељства над њиховим малолетним дјететом. Намјера јој је била да бившег супруга прикаже као неморално и блудно лице које одржава сексуалне односе са дупло млађом дјевојком. Мотив дјевојке која је лажно пријавила дјело је био у томе што је она била у интимним односима са власником, те је од њега захтијевала да јој омогући боље радно мјесто, а када је он то одбио, запријетила му је обзнањивањем њиховог односа, због чега ју је он пребацио на ново радно мјесто. Том приликом је ступила у контакт са бившом супругом пријављеног лица, те су се њих двије договориле како да лажно пријаве дјело и тако се освете и једном и другом лицу.

⁹⁹ Додуше, алиби је тешко, непрактично, а неријетко и несврсисходно покушати утврдити у најмање три разлога. Прво, полно узнемиравање је кривично дјело које се дешава у континуитету, односно које се, по правилу, састоји од низа радњи које су предузете према лицу у циљу стварања посљедице полне природе. Врло је тешко утврдити алиби за тај низ повезаних радњи, поготово имајући у виду да се неће најчешће радити ни о неколико радњи, већ можда и десетину и више радњи. Наравно, то не значи да је потребно утврдити алиби за све радње, већ је практично и да се утврди алиби за онолико радњи за које осумњичени тврди да их није предузео из простог разлога што ту није био. Са друге стране, полно узнемиравање, с обзиром да траје релативно дужи период, најчешће и слиједи након протекла одређеног периода од прве или првих радњи које се могу посматрати као почетак полног узнемиравања. Уколико се има у виду да је криминалистичка пракса показала да се сигуран алибији може утврдити најчешће уназад неколико часова, ријетко и неколико дана, увиђа се потенцијална немогућност утврђивања алибија за претходни период од неколико седмица, мјесеци или чак и годину дана. Али, као и у претходном случају, то ипак не значи да се не може утврдити, већ само да је то отежано, те да се треба узети са резервом. Трећи разлог који може бити узрок тешкоће приликом утврђивања алибија код полног узнемиравања, бар код једног дијела ових кривичних дјела, јесте што се полно узнемиравање неријетко и реализује путем друштвених мрежа и коришћењем савремених информационо-комуникационих ресурса. Беспредметност утврђивања алибија код ових кривичних дјела је најчешће јасна сама по себи. Међутим, као

Са друге стране, треба навести да је осумњиченог потребно упозорити на посљедице лажног пријављивања уколико свјесно оптужује друга лица за кривично дјело. Односно, осумњичени има право да лаже (односно, његова лаж се „толерише” у интересу његове одбране), међутим, то не значи да има и право и да ће му се толерисати свјесно оптуживање других лица као извршиоца кривичног дјела, знајући да они нису извршиоци кривичног дјела.

Најчешће из разлога резигнације уколико су лажно осумњичени или они сматрају да је пријава лажна, осумњичени могу да негирају дјело, али не наводе никакве аргументе којим би поткријепили негирање исказа или којим би оповргли наводе из пријаве. Наравно, ово се може десити и у случајевима када је осумњичени „притјеран уз зид”, те схвата да је његов исказ (за његову одбрану или оправдање) у најмању руку небитан или чак и до те мјере да ће бити додатно и стигматизујући и оптужујући.

Није ријеткост, поготово код тежих кривичних дјела, да се осумњичени у потпуности брани ћутањем, односно одбија да се изјасни на наводе за које се терети. Разлози за такав приступ приликом испитивања осумњиченог могу да буду многобројни и тешко их је класификовати, а поготово све навести. Наравно, ово се може очекивати и код сумњичења за полно узнемиравање. Један од разлога може бити свијест, односно властита перцепција о штетности и неморалности, односно неприхвљивости таквог понашања у конкретној средини у оквиру које осумњичени егзистира, затим срамота због откривања дјела, страх од посљедица, не толико формалних, колико фактичких након повратка у средину из које је осумњичени, страх од стигматизације и проказаности... Наравно, као разлог одбијања давања исказа може бити и дубока озлојођеност према лажној пријави која је осумњиченог погодила, као што разлог може бити и перцепција о посљедицама које је жртва претрпела због понашања које он није сматрао недопуштеним или их је чак сматрао и афирмативним.

Полиција изјаву осумњиченог често релативизира, а поготово доказе које у одбрану наводи осумњичени. Иако је разумљиво да ће осумњичени углавном релативизирати властито учешће у дјелу (наравно, чак и уколико га призна), те да ће у том контексту наводити многобројне разлоге (на шта и има право), можда чак и лажући (приликом чега му се та лаж „толерише”), не би исказ осумњиченог требало беспоговорно одбацивати као ирелевантан, поготово када он наводи одређене доказе које поткрепљују наводе његове изјаве. То намеће обавезу полиције да и ове доказе прикупи, те да их посматра у односу са другим прикупљеним доказима, како би се детаљније и

што је већ наведено, и поред тога што је ово тешко, не значи да се априори треба одбацивати утврђивање алибија уколико га осумњичени потенцира.

садржајније комплетирала представа о самом кривичном дјелу, те о доказима који говоре у прилог постављених верзија до тог момента. У контексту наведеног, неопходно је навести и један прагматичан аспект овог проблема који овакво полицијско поступање чини још нелогичнијим, апсурднијим и контрапродуктивним. Игнорисањем доказа које иду у прилог осумњиченом или које он наводи у својој одбрани, не значи да се ови докази неће користити на суду, имајући у виду могућност одбране да тражи извођење и ових доказа, тако да се овакво поступање полиције чини апсурдним и нелогичним. Међутим, да је овакво поступање полиције и контрапродуктивно, говори ситуација у којој ће се наћи тужилац када му одбрана предочи нове доказе који говоре у прилог осумњиченом, а за које он не зна или у релативно кратком периоду не може адекватно на њих да реагује, услед чега су они за осумњиченог олакшавајући или чак и ослобађајући.¹⁰⁰

3.8. Утврђивање генезе узнемиравања, узроковање страха и ставарање негативног окружења

Када је у питању радња извршења овог кривичног дјела, већ је наведено да је из описа видљиво да се не користи свршени глаголски облик („ко узнемири”), већ трајни глаголски облик („ко узнемирава”), из чега проистиче да се једном радњом не може починити ово кривично дјело, односно да је за извршење овог кривичног дјела, поред тога што је потребно предузети неколико радњи, неопходан и одређени континуитет и повезаност међу њима, те проток времена. Иако наведена перцепција није без основа, ипак се не би требала узети здраво за готово.¹⁰¹ Наиме, чак и једна радња коју жртва посматра као полно узнемиравање може да код ње изазове тражене последице, уколико је насилник у претходном периоду створио такав амбијент којим је жртва, насилниковим радњама и поступањима које нису узнемиравајућег карактера, доведена до тог нивоа да и само једну радњу сматра као полно узнемиравање, односно као кулминацију претходног неузнемиравајућег (у кривичноправном смислу), али непримјереног или неподразумијевајућег понашања и амбијента.

Међутим, по правилу, полно узнемиравање, сходно језичком тумачењу, подразумева одређени континуитет више радњи са истим циљем.

¹⁰⁰ Александар Миладиновић, Наташа Сикимић, *Пропусти полиције приликом прикупљања доказа у истрази*, Криминалистички и кривично процесни аспекти доказа и доказивања, Интернационална асоцијација криминалиста, Сарајево, 2013. године, стр. 201.

¹⁰¹ Примјер су и претходно поменуте пресуде основних судова гдје је само једна радња узета као инкриминисана радња овог кривичног дјела.

Сходно томе, приликом провјере навода и утврђивања одговора на прво златно питање криминалистике, битно је одредити све радње, као и околности и амбијент у оквиру којег је извршено полно узнемиравање. То је неријетко неопходно чак и у детаље идентификовати како би накнадно утврђивање генезе узнемиравања, а прије свега намјере извршиоца, било непосредно и неспорно.

У том контексту, пожељним се чини разјаснити однос између жртве и насилника, поготово у оним случајевима гдје је жртва познавала насилника, односно гдје постоји одређена интеракција између њих, преко њихове међусобне комуникације у оквиру породичног, родбинског, пријатељског, емотивног, љубавног, сексуалног, радноправног или пословног миљеа у оквиру којег су егзистирали, до првих радњи које је жртва перципирала као непримјерене, неадекватне средини или времену, неподразумијеване, до радњи које сматра директно узнемиравајућим, односно као кулминацију претходног недопуштеног, узнемиравајућег односа од стране насилника.

Однос између насилника и жртве је нужно разјаснити, имајући у виду да је то елеменат кривичног дјела. Наиме, уколико нема одређеног односа између жртве и извршиоца, нема ни кривичног дјела. Чак, не тражи се било какав (познанички) однос, већ однос подређености или зависности или карактеристика посебне рањивости. Управо је тај однос (или карактеристику) битно идентификовати и документовати. Нужно је да се идентификује на који начин је жртва била подређена или зависна у односу на осумњиченог, као и да се утврди перцепција жртве о тој подређености или зависности. Сматрамо да не мора да постоји и фактичка подређеност или зависност жртве од осумњиченог (што је, додуше, и фактичко питање), већ је довољно да је жртва сматрала да је она подређена или зависна, а да је осумњичени такође наведеног био свјестан (да жртва сматра да је подређена или зависна, без обзира на то да ли јесте или није фактички или формално подређена или зависна) и то користио приликом полног узнемиравања.

Алтернативно са идентификовањем односа подређености и зависности, полно узнемиравање постоји и уколико је присутан елеменат посебне рањивости као специфичан однос између жртве и извршиоца. Наиме, када је у питању однос који карактерише посебна рањивост, могли би је сматрати и посебном карактеристиком жртве, са којом осумњичени треба да је упознат и да је стога користи у циљу полног узнемиравања. Није довољно само доказати да је жртва фактички посебно рањива, односно да има одређену карактеристику која је чини посебно рањивом, већ је нужно доказати да је та карактеристика детерминисала или у великој мјери узроковала понашање извршиоца према жртви.

Посебно је битно разјаснити на који начин је стварано непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење за жртву од стране насилника, те које је он радње, за које је можда и имао стварног основа, предузимао како би створио такво окружење. То се може утврдити и исказом жртве, међутим, свакако да је пожељно и од свједока узети изјаву којим би посвједочили стварању таквог окружења. Наравно, сам исказ жртве мора да буде детаљан у овом сегменту како би се створила слика о амбијенту у оквиру којег је она егзистирала, а који је за њу био непријатељски, узнемиравајући или увредљив због радњи које је према њој продуковао извршилац.

Поред исказа жртве, који је нужен ради поткрепљивања ових навода, свакако је битно узети изјаве и од свједока који могу посвједочити о односу насилника и жртве, као и о околностима и амбијенту који влада у окружењу гдје је полно узнемиравање реализовано, односно о окружењу које је жртва одредила као непријатељско, понижавајуће или увредљиво. Наравно, имајући у виду да је полно узнемиравање такво кривично дјело које се најчешће извршава на релацији извршилац – жртва, којом приликом и нема свједока који могу да посвједоче, ако не њиховом односу, онда бар не радњама полног узнемиравања, чини се да свједоци најчешће и нису потенцијални извори личних доказа, већ се као извори доказа појављују искази жртве и осумњиченог. Стога се посебно мора водити рачуна о криминалистичким аспектима саслушања свједока и испитивања осумњиченог како би се на основу њиховог исказа диференцирали битни сегменти исказа, међусобна преклапања и поклапања исказа, али и одређене недоумице и контрадикторности, те на основу тога диференцирао адекватан закључак.

Међутим, како је претходно наведено, иако свједоци најчешће нису присутни радњама полног узнемиравања између жртве и осумњиченог, те тако и не могу свједочити о тим радњама, чињеница је да се свједоци јављају као извор доказа у погледу других елемената кривичног дјела – односа између жртве и осумњиченог, поготово односа подређености и зависности, затим перцепције осумњиченог да је жртва „посебно рањива”, као и о посљедицама полног узнемиравања, како посљедицама на страни жртве, тако и о уопштеним посљедицама које се испољавају кроз стварање непријатељског, понижавајућег или увредљивог окружења за жртву. Наравно, свједоци могу свједочити и о намјери стварања посљедице код жртве, односно није нужно да се намјера, па и умишљај извршиоца доказује искључиво кроз његов исказ.

3.9. Извјештај о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу

Извјештај о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу кривичног дјела треба да буде разумљив, концизан, хронолошки и ходограмски прегледан и детаљан, са таксативним прегледом предузетих радњи и мјера, као и добијених резултата, те са евентуалним приједлозима у погледу даљих активности.

Језик коришћен приликом сачињавања извјештаја мора да буде језик који је у службеној употреби у кривичном поступку. С обзиром на то да се и оптужнице често (описно) базирају на извјештајима о извршеном кривичном дјелу, а потом и пресуде (наравно, уколико се верзија тужиоца наведена у оптужници докаже изведеним доказима), коришћење ријечи, вокабулара и стила изражавања који није у службеној употреби у кривичном поступку јесте и основ за жалбу на пресуду. Ово се посебно односи на термине и реченичке склопове уколико је у питању вербално полно узнемиравање.

Кроз извјештај, позивајући се на прикупљене доказе, битно је да се конкретизују одговори на златна питања криминалистике, па чак и они одговори који се сматрају подразумијевајућим и очигледним. Неријетко то није тако, поготово када се ради о доказном поткрепљивању навода из извјештаја.

У извјештају би требало хронолошки описати радњу извршења кривичног дјела, укључујући и криминогенезу и евентуалну виктимогенезу, акцентирајући конкретизацију начина извршења кривичног дјела. Хронологија у извјештају подразумијева да се наведе таксативни преглед предузетих оперативних и истражних активности полиције, са конкретизацијом резултата који су довели до идентификације, откривања и локализовања извршиоца, као и са конкретизацијом резултата који се могу користити као докази у току кривичног поступка. Изузетно је битно навести и оне доказе који су прикупљени на основу исказа осумњиченог, односно које је он навео у своју одбрану, као и оне доказе који иду у корист осумњиченог. Наравно, треба навести и доказе који оповргавају или дјелимично негирају доказе које је осумњичени навео у своју одбрану, а које је полиција прикупила након испитивања осумњиченог, предузимајући радње на провјери и документовању његовог исказа.

Не би требало бити спорно да се извјештаји о кривичном дјелу и о извршиоцу детаљно сачињавају, имајући у виду да на основу тих извјештаја тужиоци треба да донесу адекватну тужилачку одлуку, те да предузму одређене активности. Међутим, криминалистичка пракса указује да су ови извјештаји шутири и неконкретни, па чак и да опис радње кривичног дјела, те

предузетих радњи изостаје, што је свакако погрешна пракса. Полицијски службеници се правдају да је извјештај (само) информација да је кривично дјело извршено, те да је извршилац пронађен, а да се елементи кривичног дјела, као и предузете радње и мјере на откривању кривичног дјела и извршиоца, са прикупљеним доказним материјалом могу сазнати на основу садржаја цјелокупног извјештаја са прилозима.

Занемарује се фактички значај извјештаја о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу. Он не представља само информацију о кривичном дјелу и о извршиоцу, већ би требало да представља опис самог начина извршења кривичног дјела, као и свих релевантних околности извршења кривичног дјела које су утврђене и поткрепљене прикупљеним чињеничним фондусом који чини доказни материјал као резултат предузетих доказних радњи. У ствари, садржајан опис кривичног дјела је конкретизована криминалистичка верзија тог догађаја која је поткрепљена прикупљеним доказима, који би такође требало да су образложени, са потенцијалним или евентуалним недостацима приликом прикупљања тог доказног материјала или предузимањем доказних радњи.

Намјена овако конципираног извјештаја јесте да тужилац, коме је извјештај намијењен, управо на „прво читање” има представу о релевантним елементима кривичног дјела, те да увиди садржај доказног материјала који поткрепљује верзију кривичног дјела описану у извјештају. Наравно, то тужилац свакако може сазнати и прегледом и увидом цјелокупно достављеног доказног материјала и самог предмета, међутим, то свакако није ни практично, ни благовремено, а неријетко се управо од тужиоца очекује хитно предузимање одређених активности, укључујући и интензивирање истраге на прикупљању додатног доказног материјала.

У овом контексту је свакако битно додати и једну практичну спознају – полицијски службеници који су учествовали у расвјетљавању кривичног дјела и у прикупљању доказног материјала, те који ће слједствено и сачинити извјештај, свакако да су најбоље упознати о релевантним околностима и елементима кривичног дјела, те је потребно да та своја сазнања конкретизују у извјештају како би се и тужилац, који има површна сазнања о кривичном дјелу, детаљније упознао са тим релевантним елементима. Штутим извјештајем то ће се свакако онемогућити или отежати.

Квалитетан извјештај би требало да омогући квалитетан оптужни акт на основу садржаја самог извјештаја, укључујући у садржај и прикупљени доказни материјал. Међутим, разумљиво је да се на основу извјештаја о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу може покренути истрага (или се наставити, уколико је покренута), из чега произлази да је битно да садржајан

и исцрпан извјештај не „фризира” резултате прикупљеног доказног материјала, а поготово да не представи потенцијална „уска грла” прикупљеног доказног материјала. Наиме, потребно је да се реално и аналитички сагледа постојећи доказни супстрат, те да евентуално даља истрага усмјери у правцу прикупљања доказа који говоре у прилог те верзије. Међутим, исто тако, уколико прикупљени доказни материјал указује на потенцијална „уска грла”, те прикупљени докази могу на одређени начин бити спорни у доказном поступку, из многобројних разлога, битно је и то навести у извјештају како би тужилац адекватно и благовремено реаговао и на те доказе. Свакако је пожељно да се наведени докази покушају супституисати другим доказима или, уколико то није могуће, да се предузму благовремене мјере на потенцијалне покушаје одбране да наведене доказе компромитује. Када је у питању „доказна конструкција” која се темељи на прикупљеној количини и квалитету доказног материјала, те која ће као таква представљати верзију оптужбе у оптужном акту (уколико се прихвати верзија из извјештаја на основу прикупљеног доказног материјала), битно је да се она посматра као радна верзија, те да се, чим се појаве докази који негирају ту верзију, они интегришу у постојећи чињенични и доказни супстрат, усљед чега се мора прилагођавати и верзија, односно „доказна конструкција”.

У извјештају је битно да се наведе приједлог даљих активности, укључујући истражне и друге радње које је потребно предузети. Већ у фази истраге је потребно анализирати да ли има потребе за примјеном евентуалних мјера за обезбјеђење присуства осумњиченог у поступку и успјешно вођење кривичног поступка, односно да ли има основа да се поднесе приједлог за одређивање притвора за осумњиченог. У овом контексту, веома је битно да се анализира природа извршеног кривичног дјела, имајући у виду потенцијални утицај на јавност коју ова кривична дјела имају. Велику улогу имају и полицијски службеници адекватним, благовременим и садржајним прикупљањем релевантних података, индиција и доказа у погледу криминалне активности осумњиченог, а не само конкретног кривичног дјела.

Усљед тога је битно знати криминалистичку методику расвјетљавања ових кривичних дјела, али је исто тако битно га адекватно представити тужиоцу кроз извјештај и прикупљени доказни материјал.

4. „ЛОША ПРАКСА” У РЕАГОВАЊУ ПОЛИЦИЈЕ НА ИНДИЦИЈЕ ПОЛНОГ УЗНЕМИРАВАЊА

Анализирајући криминалистичко поступање на индиције или на пријаву да је извршено кривично дјело „Полно узнемиравање”,¹⁰² може се примијетити одређена пракса за коју се не може констатовати да је афирмативна, те би је у том смислу требало елиминисати, односно замијенити је адекватним, садржајним и сврсисходним криминалистичким поступањем:

1. Запримање пријаве се одвија одмах приликом приступања подносиоца пријаве у службене просторије. Међутим, примијетно је да је садржај пријаве изузетно штур, непоткријепљен, па чак и без основних одговора на златна питања криминалистике. Ово је посебно индикативно, имајући у виду да је код овог кривичног дјела жртва најбољи и најсадржајнији извор информација релевантних за накнадну криминалистичку активност, те би свакако требало инсистирати на детаљима приликом запримања пријаве. Иако се наведено може надомјестити и накнадним саслушањем жртве као свједока, чињеница је да ово није адекватно рјешење имајући у виду да код жртве свакако појачава секундарну виктимизацију, која поготово може бити изражена код овог кривичног дјела.
2. Иако није директно примијетно из анализираног материјала, битно је навести да је проток времена од (почетка, тока и кулминације) полног узнемиравања до пријаве полицији ирелевантан, и са криминалистичког, а поготово са кривичнопроцесног аспекта. Стога полицијски службеници не би требали разложима одлагања пријављивања дјела да посвећују пажњу, а поготово не требају да инсистирају на образложењу неблаговремене пријаве. Иако је разумљиво да ће се то одразити на садржај и квалитет

¹⁰² У оквиру пројекта, извршена је анализа поступања полиције у ситуацијама гдје постоје индиције да је извршено кривично дјело „Полно узнемиравање”, а које је резултирало прослеђивањем извјештаја тужилаштву за ово кривично дјело. Анализа полицијског (криминалистичког) поступања на пријаве, односно на индиције да је извршено кривично дјело „Полно узнемиравање” извршена је на основу извјештаја о извршеном кривичном дјелу и извршиоцу које су полицијски службеници прослиједили тужилаштвима у Републици Српској услед постојања основа сумње да је почињено кривично дјело у периоду од августа 2017. године (од ступања на снагу Кривичног законика Републике Српске којим је инкриминисано полно узнемиравање) до 2022. године. Уз извјештаје, анализа полицијског поступања је реализована и на основу прилога извјештаја, превасходно исказа оштећених и жртава, затим исказа осумњичених и других свједока, те других доказа који су прикупљени у оквиру предузетих радњи и мјера.

криминалистичког рада (свакако да ће га и усложити и отежати), полицијски службеници морају да имају у виду и да разумију потенцијалне разлоге (неблаговремене) пријаве, али исто тако треба да знају да је то и право жртве – да пријави када хоће (или чак и да не пријави) полно узнемиравање. Разумљиво је да полицијски службеници, не само што не смију да пребацују жртви одлагање пријаве, већ је контрапродуктивно да то представља и индицију (без других индиција) у погледу лажне пријаве полног узнемиравања.

3. Полно узнемиравање је кривично дјело које се гони искључиво по приједлогу оштећеног, односно жртве. Примијетно је да се приликом запримања пријаве, па и приликом (првог) саслушања жртве као свједока не узима приједлог за кривичним гоњењем, већ се у немалом броју случајева жртва поново позива да стави приједлог за кривичним гоњењем. Иако наведено, у процесном смислу, није погрешно, у криминалистичком, а поготову у виктимолошком погледу је неријетко контрапродуктивно, с обзиром на то да, са једне стране, жртву поново излаже трауматизацији и индиректно секундарној виктимизацији, док, са друге стране, појављује се и проблем да управо стога жртва и одустане од кривичног гоњења, што резултате предузетих радњи на расвјетљавању кривичних дјела чини ирелевантним.
4. Дјелимично оправдање за наведено би се могло посматрати кроз немогућност постављања адекватне кривичноправне квалификације кривичног дјела одмах приликом подношења пријаве. Међутим, у криминалистичком смислу, тешко је очекивати да се одмах приликом пријаве, па и приликом сазнања индиције о полном узнемиравању (гдје жртва није поднијела пријаву) не може поставити верзија о овом кривичном дјелу. Са друге стране, управо као један од механизма предупредивања овог проблема јесте обавјештавање тужиоца о пријави и о елементима и садржају пријаве којом приликом би тужилац, у случају недоумица, поставио верзије о кривичноправној квалификацији дјела. Међутим, није примијетно да се тужиоци увијек обавјештавају одмах приликом пријаве о индицијама да је извршено полно узнемиравање, усљед чега није ни примјетно да је он сугерисао кривичноправну квалификацију, а сљедствено томе, ни предузимање конкретних радњи и мјера.
5. Међутим, примијетно је и да се постављена верзија у погледу кривичног дјела уопште не преиспитује, односно једном успостављена криминалистичко-диференцијална дијагноза се уопште накнадно не преиспитује, већ се радње и мјере, односно докази прикупљају

сагласно тој верзији. Ово је свакако противно принципима рада са криминалистичким верзијама, јер „типична” верзија свакако осиромашује криминалистички садржај, а сљедствено доводи и до погрешних резултата, па чак и до одређених контрадикторности и злоупотреба. У раду са верзијама, како на почетку криминалистичке истраге, односно одмах приликом заступања пријаве, тако и током цјелокупне криминалистичке истраге, рад са криминалистичким верзијама мора да се заснива на плуралитету верзија.

6. У случајевима неподношења приједлога за кривичним гоњењем (или опозивања већ поднесеног приједлога), полицијски службеници сем заступања пријаве и евидентирања исте, не предузимају друге радње и мјере, чак и уколико са великом вјероватноћом произлази да је извршено кривично дјело, а поготово ко је извршилац. То се правда процесним аспектом - непостојање приједлога за кривичним гоњењем. То јесте дјелимично оправдање, поготово са кривичнопроцесног аспекта, међутим, чињеница је да полиција има и социјалну функцију. Управо у овим ситуацијама би се требала огледати ова функција, стога би полиција требала да афирмише праксу да, у случајевима када не постоји приједлог за кривичним гоњењем који је неопходан, а произлазе основи суњме да је извршено кривично дјело и познат је идентитет осумњиченог, полиција би са истим требала обавити разговор, те истог упозорити на посљедице његовог понашања. Наведене радње би требало предузети на основу овлашћења која полицији стоје на располагању сходно Закону о полицији и унутрашњим пословима.
7. Примјетно је да полицијски службеници, приликом заступања пријава, односно приликом доласка до индиција да је извршено кривично дјело, у суштини, предузимају радње које се од њих очекују сходно Закону о полицији и унутрашњим пословима и Закону о кривичном поступку и, предузимањем тих радњи, сматрају да су у потпуности испунили своју улогу. Запостављају социјалну функцију полиције, а она се, у овом случају, огледа између осталог и у подучавању жртве на њена права и начине и механизме остваривања права, а потом и на одређену надлежност других субјеката у вези са полним узнемиравањем. То се посебно односи на оне радње које антиципирају полно узнемиравање, али не примарно у кривичноправном, већ радноправном, антидискриминационом или неком другом контексту.

8. Асертиван приступ жртви и приликом запримања пријаве, али и током цјелокупне криминалистичке истраге би требало да се подразумијева не само код полног узнемиравања, већ код расвјетљавања било којег кривичног дјела. Поготово долази до изражаја код кривичних дјела гдје су одређена права жртве, попут полног интегритета, посебно нарушена. Стога полицијски службеници посебно морају да поведу рачуна приликом запримања пријаве и саслушања свједока да адекватно и сензибилисано обаве разговор са жртвом, те да њихов приступ не показује (ни скривени) анимозитет или чак пребацивање због стања у којем се жртва нашла. То посебно треба да дође у оним ситуацијама гдје је допринос жртве извршењу дјела несумњив, међутим, полицијски службеници увијек морају да афирмишу професионалан став – за насилје је искључиво одговоран насилник, никад жртва. Тога жртва мора да током цјелокупне криминалистичке истраге буде свјесна и управо су полицијски службеници одговорни да својим професионалним и емпатичким, па и асертивним приступом укажу жртви на овај став.
9. Анализирајући полицијско поступање након запримања пријаве, примјетно је да се у већини случајева, поготово гдје је извршилац познат, приступа евентуално саслушању других свједока, а потом одмах испитивању осумњиченог. Иако полно узнемиравање, као криминалистички феномен, није криминалистички „захтјевно” приликом предузимања радњи и мјера у циљу прикупљања релевантног доказног материјала, свакако да је потребно предузети радње и мјере које ће резултирати релевантнијим доказним материјалом. Прикупљање само личних доказа, а поготово свођење криминалистичке истраге на саслушање жртве и испитивање осумњиченог, свакако да се осиромашује потенцијални доказни супстрат, што сљедствено у неформалном, а потом и у формалном смислу најчешће води у немогућност процесуирања управо услед недостатка релевантног доказног материјала. Такође, битно је навести да се само на основу исказа свједока и осумњиченог најчешће и не могу диференцирати битни елементи полног узнемиравања као кривичног дјела, у кривичноправном смислу. Стога је најчешће и нужно да се прикупе и други релевантни докази који ће потврдити (или оповргнути) верзију у погледу овог кривичног дјела. Анализирајући предузете радње и мјере, у већини случајева се најчешће рад на прикупљању доказа своди управо на ове двије

истражне радње, па се неријетко и на основу њих прослеђује извјештај тужилаштву.

10. Сљедствено томе, потребно је афирмисати праксу предузимања и других радњи и мјера у циљу прикупљања релевантног доказног материјала којим ће се поткријепити наводи о постојању овог кривичног дјела, односно који ће поткријепити поједине елементе кривичног дјела. У том контексту, нужно је да се предузму радње и мјере које ће указати на посљедицу коју су радње полног узнемиравања изазвале према жртви, затим радње које указују на умишљај, односно намјеру и мотив извршења радњи полног узнемиравања... Све наведено није наодмет да се предузме у ситуацијама гдје је осумњичени познат приликом запримања пријаве.
11. Медицинско или друго релевантно вјештачење жртве, које би потврдило посљедице које је према њој изазвало полно узнемиравање није заступљено у криминалистичком раду полиције. Иако би се дјелимично оправдање за наведено могло пронаћи у чињеници да је за предлагање вјештачења надлежан тужилац (а за одређивање вјештачења суд), чињеница је да је пожељно, а неријетко и нужно да управо полиција иницира релевантна вјештачења током криминалистичке истраге. У анализираним случајевима, може се констатовати да полицијски службеници сматрају да је посљедица очигледна сама по себи (на основу исказа оштећене), те најчешће том факту и не придају значај, поготово не у кривичнопроцесном, односно доказном смислу. Ово је поражавајуће, имајући у виду да су дјеча у немалом броју (анализираних) случајева жртве полног узнемиравања, што свакако захтијева и одређени посттрауматски третман који може бити и кривичноправно релевантан.
12. Саслушању жртве, односно исказу жртве се не придаје адекватна пажња. Изузетно су ријетки случајеви гдје се на основу исказа жртве могу диференцирати одговори на сва златна питања криминалистике, а поготово они нису поткријепљени, ни образложени, што свакако умањује значај исказа жртве. Може се претпоставити да полицијски службеници исказ жртве посматрају прије свега у информативном и базичном смислу, а не у спознајном, а поготово не у доказном смислу, што је свакако погрешна пракса и није у складу са криминалистичким начелом темељитости и упорности, нити са криминалистичким учењем о индицијама, верзијама и златним питањима криминалистике. Иако инсистирање на давању одговора на сва или на већину златних питања криминалистике може да буде и

криминалистички контрапродуктивно, поготово у смислу секундарне трауматизације и неасертивног приступа и пружања подршке жртви (због чега је већ наведено да је потребан сензибилисан и тактичан приступ), чињеница је да полицијски службеници од жртве, као најсадржајнијег и најнепосреднијег извора личних доказа, не инсистирају на детаљном исказу, нити покушавају да попуне и разјасне одређене празнине, недоумице, па ни контрадикторности. То свакако усложњава или успорава касније рад на провјери навода пријаве и адекватном и садржајном прикупљању релевантног доказног материјала.

13. Из анализираног материјала, ни у једном случају није примијетно да је након запримања пријаве, односно током криминалистичког рада, једна од верзија била да је у питању лажна пријава.¹⁰³ Ово је у супротности са криминалистичким начелима у вези постављања верзија, имајући у виду да увијек једна од верзија у погледу криминалистичко-диференцијалне дијагнозе треба да буде да је у питању лажна пријава. Ово долази до изражаја код кривичних дјела сексуалне природе, а посебно у ситуацијама гдје је релевантан претходни однос између жртве и осумњиченог, као што је то код полног узнемиравања. Без обзира на евентуалну контрапродуктивност директног и непосредног сумњичења за лажну пријаву одмах током запримања пријаве, чињеница је ипак да је у складу са криминалистичким постулатима да једна од верзија управо буде да је у питању лажна пријава, те да се сходно томе планирају и предузимају радње и мјере како би се потврдила или оповргла ова верзија.
14. Генеза узнемиравања најчешће није у потпуности утврђена. Наиме, генеза узнемиравања, подразумијевајући да она постоји, углавном није у потпуности, ни у садржинском смислу, ни по питању континуитета, а поготово не у контексту међусобних односа подређености и зависности или посебне рањивости, разјашњења или се не може то закључити на основу прикупљеног доказног материјала. Најчешће се, са једне стране, она подразумијева на основу искључиво исказа жртве, евентуално и свједока, док се, са друге стране, она чак ни у том смислу не подразумијева, већ се подразумијева да је претходно постојао континуитет узнемиравања из просте чињенице што жртва наводи (а осумњичени не негира) одређени однос који

¹⁰³ Додуше, потребно је нагласити да анализа није вршена на основу оперативних планова расвјетљавања дјела и прикупљања доказног материјала, те је стога тешко са сигурношћу тврдити да ли је једна од наведених верзија била управо и ова у погледу лажне пријаве.

индицира да између њих постоји однос, али не нужно узнемирујући, нити било који са негативним предзнаком.

15. Сљедствено наведеном, у немалом броју евидентираних пријава и прослијеђених извјештаја, однос подређености или зависности, па чак ни посебне рањивости се не констатује посебно, нити се посебно доказује, већ се сматра подразумијеваним и доказаним самим фактом, нпр., узраста, односно узрасним односом између жртве и осумњиченог. Имајући у виду да се однос посебне подређености или зависности не може сматрати разумљивим самим по себи, а поготово не ноторном чињеницом, и то у кривичноправном смислу, па чак се не би могли сматрати да у овом случају постоји и оборива претпоставка (да постоји овај однос), нужно је да се овај однос, не само констатује у извјештају, већ и да се на адекватан начин докаже. То јесте пожељно, али не ријетко не и довољно само у исказу жртве, већ је то потребно разјаснити и кроз перцепцију осумњиченог о тој чињеници, односно односу подређености или зависности. Наравно, исказ жртве и осумњиченог се чини пожељним, али не и јединим доказним средством на основу којих би се могао доказивати овај однос.
16. Када је у питању доказ о посебној рањивости, није довољно само да се перципира и идентификује кроз исказ жртве или само пуком чињеницом на основу које би се могла претпоставити посебна рањивост (нпр. констатацијом узраста у личним подацима жртве и осумњиченог). Кроз исказ жртве, а потом предузимањем и других радњи и мјера нужно је да се разјасни на који начин је жртва била посебно рањива за полно узнемиравање које је према њој произведено и да ли је управо та посебна рањивост довела до посљедица које су код ње констатоване. Наравно, није релевантан у том погледу ни исказ осумњиченог, поготово његова перцепција карактеристика посебне рањивости. То је, наравно, нужно разјаснити и образложити и кроз извјештај о извршеном кривичном дјелу и о извршиоцу. Сматрамо да сама пука констатација да је жртва посебно рањива због одређене карактеристике није релевантна, нити је овакав начин извјештавања тужиоца репрезентативан и афирмативан за евентуално процесуирање, односно предузимање радњи и мјера из надлежности тужиоца.
17. Исказу осумњиченог, односно испитивању осумњиченог се, у најмању руку, не придаје велики значај. На основу садржаја, па и квантитативног аспекта исказа, може се претпоставити да се он предузима „реда ради”, а не у складу са криминалистичким правилима

и кривичнопроцесним, односно доказним циљем. Пренебрегава се циљ испитивања осумњиченог, а то је да му се, са једне стране, омогући да одговори на сумњичење од стране жртве, односно да одговори на наводе који стоје против њега, али исто тако, исказ осумњиченог је његово средство којим он покушава да понуди властиту верзију у погледу навода који га сумњиче. Стога се његовом испитивању, а потом и провјери навода из исказа мора посветити дужна пажња. Погрешно је, а дугорочно и контрапродуктивно да се његов исказ своди на признање, односно непризнање дјела, без инсистирања на детаљима који потврђују, односно негирају елементе кривичног дјела полно узнемиравање.

18. На основу прикупљеног материјала који се налази у прилогу извјештаја, односно на основу увида у прикупљени доказни материјал који се уз извјештај прослеђује тужиоцу на тужилачку одлуку, примијетно је да у немалом броју извјештаја недостају битни елементи којим би се кривично дјело квалификовало као полно узнемиравање. Наиме, у појединим извјештајима је чак и видљиво да се жртва и осумњичени уопште и не познају (у појединим случајевима је чак осумњичени и био непознат жртви, како у вријеме извршења дјела, тако и у приликом пријаве, а потом и након откривања идентитета извршиоца), што, у најмању руку, није својствено овом кривичном дјелу. Уколико се има у виду да између извршиоца и жртве треба да постоји однос подређености или зависности или жртва треба да буде посебно рањива (а што би извршилац требао не само да зна, већ и да управо због тога реализује радње дјела), свакако се чини беспредметним подношење извјештаја у оквиру којег овај елемент уопште није не само доказив, већ ни примијетан. Стога се неминовно намеће закључак да полицијски службеници ову инкриминацију користе као „кровну” за она понашања и радње сексуалне, односно полне природе које не могу подвести под друге инкриминације, што је свакако погрешно. Не само што ова понашања и радње неће бити санкционисане (под условом да су забрањене), него оне стварају проблеме у раду тужиоцима, а свакако да се неће ни валоризовати рад полиције у овим случајевима. Такође, жртва неће добити адекватну сатисфакцију, а посљедично, могуће је очекивати и наставак, па чак и ескалацију узнемиравања од стране насилника који је свјестан да његово понашање, за које је испитиван, неће бити санкционисано, услед чега ће стећи и утисак да није забрањено.

Сем уопштених интерних процедура и криминалистичких правила, те општег законског, односно нормативног оквира поступања, недостају процедуре за поступање у случајевима полног узнемиравања, односно не постоје обавезујуће смјернице које би узеле у обзир специфичности поступања полиције у случају постојања индиција да је извршено полно узнемиравање. Иако се изостанак ових процедура начелно и не може узети као лоше рјешење (имајући у виду да је криминалистика трасирала правила рада полиције у реаговању на кривична дјела уопште, кривичнопроцесно право је поставило оквир тог дјеловања, док је криминалистика методика детерминисала одређене специфичности сходно природи и врсти кривичних дјела, те специфичностима конкретног облика испољавања), чињеница је да се за поједина кривична дјела, која су посебно специфична (попут, нпр. насиља у породици, злочина из мржње или кривичних дјела на штету дјете), доносе обавезујуће, инструктивне или факултативне смјернице које би детерминисале (или олакшале) процедуру поступања полиције у конкретним случајевима. И полиције држава региона доносе те смјернице у виду протокола поступања, поготово код кривичних дјела која антиципирају поступање више субјеката. Свакако да не би лоше рјешење било доношење, бар, факултативног протокола за поступање у случајевима гдје постоје индиције да је у питању полно узнемиравање.

Иако се директно не односи на рад полиције у конкретним случајевима, чињеница је да потенцијалне жртве, али ни општа јавност није упозната о инкриминисаности полног узнемиравања, а поготово да нису свјесни (потребе) нулте толеранције на било који облик узнемиравања полне, односно сексуалне природе. То свакако има утицај и на откривачку функцију полиције на ова кривична дјела, јер је чињеница да се пријављују или она кривична дјела гдје је жртва довољно оснажена за пријаву или она кривична дјела гдје је кулминација радњи полног узнемиравања или посљедица због тих радњи посебно изражена. Стога се као нужност намеће проактивна активност полиције, како на откривачкој дјелатности, тако и на информисању грађана, а поготово виктимизираних групација или у оквиру виктимизираних окружења.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабовић, Марија, Рељановић, Марио, *Сексуално узнемиравање у Републици Србији*, Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2020. године,
2. Geach, Neal, Haralambous, Nicola, *Regulating Harassment: Is the Law Fit* *ach*, The Journal of Criminal Law, 2009. године, број 73,
3. Дамашка, Мирјан, *Приговори једној преширокој доказној забрани*, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/2009,
4. Ђорђевић, Ђорђе, *Кривично дјело полног узнемиравања*, Казнена реакција у Србији, Правни факултет, Београд, 2018. године,
5. Ђорђевић, Ђорђе, *Нове инкриминације и њихова усклађеност са осталим одредбама Кривичног законика Србије*, Реформски процеси и поглавље 23 (годину дана послје) – кривичноправни аспекти, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Златибор, 2017. године,
6. Јовановић, Слађана, Симеуновић-Патић, Биљана, *Сексуално узнемиравање на раду и актуелни одговор*, Зборник Института за криминолошка истраживања, Институт за криминолошка истраживања, Београд, број 1-2, 2007. године,
7. Литавски, Јан, Дичић-Костић, Невена, Ђорђевић, Саша, *Збирка предлога практичне политике за реформу полиције у Србији*, Београдски центар за безбедносну политику/Београдски центар за људска права, Београд, број 8, 2013. године,
8. Марковић, Иванка, *Силовање – Кривично дјело против полног интегритета (дилеме у судској пракси)*, Српска правна мисао, Удружење правника Републике Српске, Бања Лука, број 53, 2019. године,
9. Миладиновић, Александар, *Полиција и ЛГБТ – Криминалистички аспект*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске и Мрежа жена МУП РС, Бања Лука, 2021. године.
10. Миладиновић, Александар, *Полицијска овлашћења*, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, 2021. године,
11. Миладиновић, Александар, Сикимић, Наташа, *Пропусти полиције приликом прикупљања доказа у истрази*, Криминалистички и кривично процесни аспекти доказа и доказивања, Интернационална асоцијација криминалиста, Сарајево, 2013. године,
12. McCall, Randy, *Online harassment and cyber stalking: Victim access to crisis, referral and support services in Canada – concepts and recommendations*, Victim Assistance Online Resources, 2004. године.

13. McFarlane, Leroy, Bocij, Paul, *An exploration of predatory behavior in cyber-space: Towards a typology of cyber stalkers*; www.firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1076/996,
14. Николић – Ристановић, Весна, Ковачевић – Лепојевић, Марина, *Прогањање: појам, карактеристике и друштвени одговори*, Темида, Виктимолошко друштво Србије, број 4, 2007. године,
15. Новоселец, Петар, *Судска пракса*, Хрватски летопис за казнено право и праксу, број 2, 2014. године,
16. Симеуновић-Патић, Биљана, Кесић, Тања, *Криминалистичка виктимологија*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2016. године
17. Станојевић, Лазар, *Криминалитет прогањања*, Правни факултет Ниш, 2015. године,
18. Шкулић, Милан, *Кривична дјела против полне слободе*, Службени гласник, Београд, 2019. године,
19. Шуперина, Маријан, Гарачић, Ана, *Учесталост казњених дјела против сполне слободе и сполног ђудоређа у Републици Хрватској, те нека питања у свези тумачења и примјене казненоправних рјешења из главе XIV Казненог закона*, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2, 2000. године,
20. Група аутора, *Водич за судије и тужиоце на тему високотехнолошког криминала и заштите малолетних лица*, Save the Children in Nort West Balkans, Правосудна академија, Београд, 2017. године,
21. Група аутора, *Кривична дјела силовања и осталог сексуалног насиља у БиХ*, Сарајевски отворени центар, Сарајево, 2017. године,
22. Група аутора, *Приручник о сузбијању насиља против ЛГБТ лица за полицијске службенике/службенице*, Загреб Прајд и Центар за ЛГБТ равноправност, Загреб, 2013. године,
23. *Анализа судских пресуда у Републици Српској за кривична дјела Прогањања и Полног узнемиравања*, Удружене жене, Бања Лука, 2019. године.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

343.541

МИЛАДИНОВИЋ, Александар, 1982-

Полно узнемиравање / Александар Миладиновић. - Бања Лука
: Министарство унутрашњих послова Републике Српске : Управа за
полицијску обуку, 2022 ([Б. м. : б.и.]). - 108 стр. ; 30 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 107-108.

ISBN 978-99976-47-39-9

COBISS.RS-ID 135150337